

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗАР
ПАРЛАМЕНТЫН СУДАЛГАА,
ХӨГЖЛИЙН ХҮРЭЭЛЭН

ИРГЭНИЙ ХАРЬЯАТААС ГАРАХ, ХАРЬЯАТ БОЛОХ, ХАРЬЯАЛЛЫГ СЭРГЭЭХ БОЛОН ХОЁРДМОЛ ХАРЬЯАЛАЛД ХОЛБОГДОХ ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

Судалгааны төрөл:
Судалгааны код:
Хугацаа:

Харьцуулсан судалгаа
СТ-25/206
2025.02.21

Захиалагч:

Улсын Их Хурлын гишүүн Б.Батцэцэг

Хянасан:

ПСХХ-ийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга Д.Онолт

Судалгаа удирдсан:

ПСХХ-ийн Судалгааны хэлтсийн дарга П.Түмэнцэцэг

Судлаач:

Б.Сарантуяа

Улаанбаатар хот
2025 он

АГУУЛГА

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ	3
ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	3
УДИРТГАЛ	4
СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ.....	6
НЭГ. ИРГЭНИЙ ХОЁРДМОЛ ХАРЬЯАЛЛЫГ ЗӨВШӨӨРДӨГ УЛСУУД (АВСТРАЛИ, АНУ, ХБНГУ, ШВЕД УЛС)	13
1.1. Иргэний харьяат болох нөхцөл (Conditions for Acquiring Citizenship)	13
1.2. Иргэний харьяатаас гарах нөхцөл (Conditions for Renunciation of Citizenship).....	27
1.3. Иргэний харьяаллыг сэргээх нөхцөл (Conditions for Reacquisition of Citizenship) 34	
1.4. Иргэний хоёрдмол харьяаллын зохицуулалт (Regulation of Dual Citizenship)	37
ХОЁР. ИРГЭНИЙ ХОЁРДМОЛ ХАРЬЯАЛЛЫГ ЗӨВШӨӨРДӨГГҮЙ УЛСУУД (БНСУ, БНХАУ, ЯПОН УЛС)	43
2.1. Иргэний харьяат болох нөхцөл (Conditions for Acquiring Citizenship)	43
2.2. Иргэний харьяатаас гарах нөхцөл (Conditions for Renunciation of Citizenship).....	48
2.3. Иргэний харьяаллыг сэргээх нөхцөл (Conditions for Reacquisition of Citizenship) 51	
2.4. Иргэний хоёрдмол харьяаллын зохицуулалт (Regulation of Dual Citizenship)	53
НОМ ЗҮЙ	59

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1: Иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох ангилал	11
Хүснэгт 2: Харьцуулсан судалгаагаар сонгосон улс орнуудын иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох зохицуулалт	11
Хүснэгт 3: Хүүхдийн иргэний харьяаллыг шийдвэрлэх нөхцөлүүд	15
Хүснэгт 4: БНСУ-ын иргэний харьяалал авах нөхцөл	44
Хүснэгт 5: БНХАУ-ын иргэний харьяалал авах нөхцөл	45
Хүснэгт 6: Япон Улсын иргэний харьяалал авах нөхцөл	47

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

Австрали Улс	Австралийн Хамтын Нөхөрлөлийн Улс
АНУ	Америкийн Нэгдсэн Улс
БНСУ	Найрамдах Солонгос Улс
БНХАУ	Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс
ЕХ	Европын Холбоо
НҮБ	Нэгдсэн Үндэсний Байгууллага
УИХ	Улсын Их Хурал
ХБНГУ	Холбооны Бүгд Найрамдах Улс
Швед Улс	Шведийн Хаант Улс

УДИРТГАЛ

Улсын Их Хурлын гишүүн Б.Батцэцэгийн захиалгаар “Иргэний харьяатаас гарах, харьяат болох, харьяаллыг сэргээх болон хоёрдмол харьяалалд холбогдох харьцуулсан судалгаа” сэдэвт судалгааг Улсын Их Хурлын Тамгын газрын дэргэдэх Парламентын судалгаа, хөгжлийн хүрээлэн (ПСХХ)-д гүйцэтгэв.

Судалгааны захиалгын даалгавар:

Судалгааны зорилго: Давхар иргэншлийн асуудлаар иргэдээс ирүүлж буй хүсэлтэд хариу өгөх, шийдвэрлэх, Харьяатын тухай Монгол Улсын хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулийн төсөл санаачлах.

Судлах асуудал: Дараах асуудлыг дэлхийн улс орнуудын хууль тогтоомжид хэрхэн тусгасан талаар:

1. харьяатаас гарах;
2. харьяат болох;
3. харьяаллыг сэргээх;
4. хоёрдмол иргэншлийг зөвшөөрдөг эсэх;
5. хоёрдмол буюу давхар иргэншлийг зөвшөөрөх асуудлыг хуульд хэрхэн тусгасан;
6. хоёрдмол иргэншлийг зөвшөөрөх асуудлыг хэрхэн томьёолсон;
7. давхар иргэншлийн асуудлыг зөвхөн өөрийн харьяат иргэддээ зөвшөөрөөд, гаднын иргэд тухайн улсын харьяалалтай байхыг хориглодог ямар улсууд байдаг гэх мэт.

Хамрах хүрээ: Дэлхийн томоохон улс орнууд, Монголчууд олноор оршин суудаг орнууд.

Судалгааны зорилго:

Улсын Их Хурлаас 1995 онд баталж 2000, 2002, 2008, 2013, 2015, 2016, 2018, 2022, 2024 онуудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан Монгол Улсын Харьяатын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ, шаардлага байгаа эсэхийг тандан судлах ажлын хүрээнд Монгол Улсын иргэд олноор оршин суудаг улс орнуудын иргэний харьяатаас гарах, харьяат болох, харьяаллыг сэргээх, хоёрдмол харьяаллын эрх зүйн орчныг харьцуулан судлах зорилготой болно.

Судалгааны арга зүй:

Судалгаанд Нэгдсэн Үндэсний Байгууллага (цаашид НҮБ гэх.), бусад олон улсын байгууллагаас гаргасан олон улсын хэм хэмжээ болон харьцуулсан судалгаагаар сонгон авсан улс орнуудын Үндсэн хууль болон холбогдох хууль тогтоомжийг харьцуулан судлах үүднээс харьцуулсан шинжилгээний арга, хууль зүйн баримт бичгийн судалгааны арга ашигласан болно.

Судалгааны хамрах хүрээ:

Харьцуулсан судалгааг иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг Австралийн Хамтын Нөхөрлөлийн Улс (цаашид Австрали Улс гэх.), Америкийн Нэгдсэн Улс, (цаашид АНУ гэх.), Холбооны Бүгд Найрамдах Улс (цаашид ХБНГУ гэх.), Шведийн Хаант Улс (цаашид, Швед Улс), хязгаарлагдмал хүрээнд хүлээн зөвшөөрдөг Бүгд Найрамдах Солонгос Улс (цаашид, БНСУ гэх.), огт хүлээн зөвшөөрдөггүй Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс (цаашид, БНХАУ гэх.), Япон Улсын эрх зүйн зохицуулалтыг дараах асуудлын хүрээнд харьцуулан судлах. Үүнд:

1. иргэний харьяат болох нөхцөл;

2. иргэний харьяатаас гарах нөхцөл;
3. иргэний харьяаллыг сэргээх нөхцөл;
4. иргэний хоёрдмол харьяаллын томъёолол, зохицуулалт.

Судалгааны бүтэц:

Энэхүү судалгаа нь бүтцийн хувьд удиртгал, судалгааны хураангуй болон дэлгэрэнгүй хэсгээс бүрдэнэ. Судалгааны дэлгэрэнгүй хэсэг нь Монгол Улсын иргэд олноор оршин суудаг, иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг болон зөвшөөрдөггүй улс орнуудыг хамарсан харьцуулсан судалгаа бүхий үндсэн хоёр бүлэгтэй байна. Үүнд:

Нэгдүгээр бүлэгт - Иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг Австрали Улс, АНУ, ХБНГУ, Швед Улсын иргэний харьяатаас гарах; харьяат болох; иргэний харьяаллыг сэргээх болон иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох эрх зүйн зохицуулалт нь Үндсэн хууль болон бие даасан хууль тогтоомжид хэрхэн зохицуулсан болохыг харьцуулан судалсан болно.

Хоёрдугаарт бүлэгт - Иргэний хоёрдмол харьяаллыг хязгаарлагдмал хүрээнд хүлээн зөвшөөрдөг БНСУ, огт хүлээн зөвшөөрдөггүй БНХАУ, Япон Улсын иргэний харьяатаас гарах; харьяат болох; иргэний харьяаллыг сэргээх болон иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох эрх зүйн зохицуулалт нь Үндсэн хууль болон бие даасан хууль тогтоомжид хэрхэн зохицуулсан болохыг харьцуулан судалсан болно.

Түлхүүр үг: *иргэний харьяалал, харьяатаас гарах, харьяат болох, харьяаллаа сэргээн тогтоох, хоёрдмол харьяалал.*

Key words: *citizenship, acquisition of citizenship, restoration of citizenship, cessation of citizenship, dual citizenship.*

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Монгол Улс чөлөөт зах зээлийн нийгэмд шилжсэнээр хүн бүр гадаад улсад чөлөөтэй зорчих, боловсрол эзэмших, аялах, ажиллаж амьдрах нөхцөл бүрдсэн. Энэ өөрчлөлт нь Монгол Улсын иргэдийн хувьд олон улстай харилцах, соёлын солилцоонд оролцох, эдийн засгийн болон мэргэжлийн өсөлтдөө хувь нэмэр оруулах замыг нээсэн. Нөгөө талаас, чөлөөт хөдөлгөөн, хил нэвтрэх нөхцөл сайжирснаар Монгол Улсын иргэд гадаадын улс орныг сонгон урт хугацаагаар суурьших, иргэний харьяаллаа солих, хоёрдмол харьяаллын нөхцөл байдал руу шилжих урсгал эрс нэмэгдсэн.

Дотоодын хууль тогтоомжийн хүрээнд, тухайлбал, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Хоёрдугаар бүлэг, Арван наймдугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Үзэл бодол, улс төрийн хийгээд шударга ёсны бусад үйл ажиллагааныхаа улмаас хавчигдан мөшгөгдсөн гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн үндэслэл бүхий хүсэлт гаргавал Монгол Улсад орогнох эрх олгож болно.”, Гучин гуравдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт Монгол Улсын Ерөнхийлөгч дараах үндсэн бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ. 9/-д Монгол Улсын харьяат болох, харьяатаас гарах, тус улсад орогнох эрх олгох асуудлыг шийдвэрлэх;” гэж, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Үзэл бодол, улс төрийн хийгээд шударга ёсны бусад үйл ажиллагааныхаа улмаас хавчигдан мөшгөгдсөн гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн үндэслэл бүхий хүсэлт гаргасан тохиолдолд Монгол Улсад орогнох эрх олгох асуудлыг хууль тогтоомжид заасны дагуу шийдвэрлэнэ.” гэж, Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.1 дэх хэсэгт “Монгол Улсад эрхэмлэн дээдэлдэг үзэл санааны төлөө хавчигдан мөшгөгдсөн гадаадын иргэнд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч тус улсад орогнох эрх олгоно.” хэмээн Монгол Улсын Үндсэн хууль болон үндсэн хуульчилсан хуулийн хүрээнд ерөнхийлөн зохицуулсан байна.

Түүнчлэн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалд нийцүүлэн баталсан Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль, 2010 оны Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын гадаад орчин, тулгамдаж байгаа сорилт, эрсдэл, Үндэсний аюулгүй байдлын бүрэлдэхүүн хэсэг, хангах арга зам буюу Хүн ам, удмын сангийн аюулгүй байдлын хүрээнд “3.1.3.3.Гадаадад төрж тухайн улсын иргэний харьяалалтай болсон иргэд, тэдний үр хүүхдэд Монгол Улсад зорчих, оршин суух, суралцах, ажиллаж амьдрах, даатгалд хамрагдах таатай нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Хоёрдмол харьяалал үүсч төрөөс иргэдийн ашиг сонирхлыг хамгаалах баталгаа алдагдахаас сэргийлнэ”, мөн “3.1.3.5. Гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн, цагаачдын тооны зохист түвшинг хадгалж, бүртгэл, мэдээллийн тогтолцоо, эрх зүйн орчин, удирдлага, зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгоно.” хэмээн тус тус зохицуулсан байна.

Энэхүү судалгаанд иргэний харьяатаас гарах, харьяат болох, харьяаллыг сэргээх болон хоёрдмол харьяалалд холбогдох зохицуулалтыг харьцуулан судалсан. Харьцуулсан судалгааг иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг Австрали Улс, АНУ, ХБНГУ, Швед Улс, хязгаарлагдмал хүрээнд хүлээн зөвшөөрдөг БНСУ, огт хүлээн зөвшөөрдөггүй БНХАУ, Япон Улсын эрх зүйн зохицуулалтыг дараах¹ асуудлын хүрээнд судалсан. Үүнд:

¹ Судалгаанд Монгол Улсын Үндсэн Хууль, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль, Үндэсний аюулгүй байдлыг тухай хууль, Харьяатын тухай хууль, Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал зэрэг хуулийн зохицуулалтуудыг харгалзан “иргэний харьяалал”, “иргэний харьяат”, “хоёрдмол харьяалал” гэх нэр томъёог ашигласан болно.

1. иргэний харьяатаас гарах нөхцөл;
2. иргэний харьяат болох нөхцөл;
3. иргэний харьяаллыг сэргээх нөхцөл;
4. иргэний хоёрдмол харьяаллын томьёолол, зохицуулалтыг хамруулж судалсан.

Харьцуулсан судалгаагаар сонгогдсон улс орнуудын Үндсэн хууль болон бие даасан хууль тогтоомжоор дээрх асуудлуудыг хэрхэн зохицуулсан болохыг нарийвчлан судалсан. Манай улсын хувьд хууль тогтоомжоороо иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөггүй улс орны ангилалд багтдаг ч гадаад улс оронд оршин сууж буй иргэдийн нэлээд нь тухайн улс орны хууль тогтоомж, олон улсын эрх зүйн зарчим, нийгэм-эдийн засгийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан хоёрдмол харьяалалтай болох нөхцөл үүссээр байна.

Нэр томьёоны тайлбар:

Судалгаанд олон улсын эрх зүйн баримт бичиг болох Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал болон зарим улс орны хууль тогтоомжид хэрэглэгдсэн нэр томьёоны нийтлэг хэрэглээ, түүнчлэн Монгол Улсын Үндсэн Хууль, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль, Үндэсний аюулгүй байдлыг тухай хууль, Харьяатын тухай хууль, Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хууль, Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал зэрэг хууль тогтоомжийн зохицуулалтуудыг харгалзан “иргэншил (citizenship)”, “иргэний харьяалал (nationality)”, “иргэний харьяат (acquisition of citizenship)”, “хоёрдмол харьяалал (dual citizenship/dual nationality)” гэх нэр томьёог ашигласан. Гэвч харьцуулсан судалгаагаар судлагдсан улсад хэрэглэгдэх байдлаас шалтгаалан, тухайлбал, англи, америкийн онол, практикт “иргэн (citizen)” ба “харьяат (subject)” гэдэг үгийг өргөн хэрэглэх ба цөөн тооны улс орнуудад “үндэстэн (national)” гэдэг нэр томьёо хэрэглэгддэг.

Холбогдох нэр томьёог онолын үүднээс тайлбарлавал:

Иргэншил (citizenship)

Онолын хувьд иргэншил (citizenship) болон харьяалал (nationality) нь тухайн улсын харьяаллын хоёр өөр ойлголт (Turner B. S., 2002) болно.

- Иргэншил нь тухайн хүний улсын дотоод улс төрийн амьдралд оролцох эрхийг онцолдог.
- Харьяалал нь олон улсын эрх зүйд тухайн хүнийг тусгаар тогтносон улсад харьяалагдах, хамаарах байдлыг илэрхийлдэг.

Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 15 дугаар зүйлд “хүн бүр улсын харьяалалтай байх эрхтэй” хэмээн заасан бөгөөд олон улсын эрх зүйд харьяаллыг иргэншилтэй адилтган үзэх боломжтой бөгөөд энэ нь үндэстний харьяалал бус, харин тухайн улсын бүрэн эрхт харьяат болох ойлголтыг илэрхийлдэг (Turner B. S., 2002). Тиймээс иргэншил нь “харьяалал” (nationality)-аас илүү өргөн хүрээтэй ойлголт болно. Тухайлбал, хувь хүн болон төрийн хоорондын харилцааг илэрхийлэх бөгөөд хувь хүн тухайн улсад үнэнч байхаа илэрхийлэхийн зэрэгцээ, улсын хамгаалалтыг авах эрхтэй байхыг хэлнэ. Иргэншил нь тодорхой үүрэг хариуцлагыг дагуулдаг бөгөөд, үүнд улсад үнэнч байх, татвар төлөх, цэргийн алба хаах зэрэг орно.² Үүнээс иргэншил нь олон улсын

² Encyclopedia Britannica (2025). Citizenship. Хандах: <https://www.britannica.com/topic/citizenship>, Хандсан огноо: 2025-01-23

эрх зүйн хүрээнд тухайн улсын хамгаалалтыг авах эрх бүхий бүх хүмүүсийг илэрхийлэхэд хэрэглэгддэг нэр томъёо байна.³

Иргэний харьяалал (nationality)

Харьяалал гэдэг нь тухайн хүнийг аль нэг улс буюу тусгаар тогтносон улсын бүрэн эрхт гишүүн гэж үзэх эрх зүйн байдал⁴ юм. Энэ нь иргэншил (citizenship)-ээс өргөн хүрээтэй ойлголт бөгөөд зарим тохиолдолд иргэний харьяалалтай хүмүүс улс төрийн бүрэн эрх эдлэхгүй байж болдог. Өргөн утгыг агуулах шалтгаан нь харьяалал нь зөвхөн хувь хүнд (individuals) яригдахаас гадна компаниуд (corporations), хөлөг онгоц, агаарын хөлөгт (ships, aircraft) хамаарах ойлголт бөгөөд хууль зүйн зорилгоор нь дээрх бүх субъектүүд тодорхой улсын харьяалалтай байхад холбогдох ойлголт⁵ болно. Түүнчлэн НҮБ-ын Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал (1948)-д тусгасан зохицуулалтаар авч үзвэл, харьяалал гэдэг ойлголт нь хүний эрхэд түгээмэл хэрэглэгддэг суурь ойлголт болно.

Иргэний харьяаллын зарчмыг 1) ерөнхий зарчим, 2) тусгай зарчим хэмээн ангилна. Ерөнхий зарчимд ардчилал, хүмүүнлэг, тэгш эрх, нэр төрийг хүндлэх, хүний үндсэн эрх, эрх чөлөө, олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг сахих хамаарна. Тусгай зарчимд иргэний харьяаллын нэгдмэл байдал, иргэний харьяаллаа чөлөөтэй сайн дураараа сонгох, хилийн чанадад байгаа иргэдээ хамгаалах баталгаа, өөрийн иргэнээ өөр улсад шилжүүлэхгүй байх, иргэний харьяаллаас хасахгүй байх зэрэг хамаарна.⁶

Харьяат болох (acquisition of citizenship)

Иргэншлийг олж авах (acquisition of citizenship) болон харьяалал авах (acquisition of nationality) гэсэн хоёр ойлголт нь хууль, эрх зүйн болон академик хүрээнд хэрэглэгддэг боловч тухайн хэрэглээний хүрээнээс шалтгаалан ялгаатай утгыг илэрхийлнэ. Олон улсын эрх зүйн зохицуулалт болон улс орнуудын хууль тогтоомжийн нийтлэг хэрэглээг харвал иргэншлийг олж авах (acquisition of citizenship) хэмээх томъёоллыг үндэсний хууль тогтоомжид илүү нийтлэг хэрэглэдэг. Харин харьяалал авах (acquisition of nationality) хэмээх ойлголтыг олон улсын эрх зүйд нийтлэг хэрэглэдэг. Тухайлбал, Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалд⁷ “Хүн бүр харьяат байх эрхтэй”⁸ болон “Хэнийг ч дур мэдэн харьяаллаас нь хасах буюу харьяаллаа өөрчлөх эрхийг нь хязгаарлах ёсгүй”⁹ хэмээн “nationality-харьяалал” гэх томъёоллоор нь хэрэглэсэн байна. Тиймээс энэхүү судалгаад тухайлсан улс орнуудын зохицуулалтыг харьцуулан судалж буй тохиолдолд “citizenship” гэх үгийг “харьяат/харьяалал” хэмээн, олон улсын эрх зүйн баримт бичгийг хэрэглэсэн тохиолдолд “nationality” хэмээх үгийг “харьяалал” хэмээн орчуулан хэрэглэв.

Иргэний харьяалалтай байх хэмээх ойлголтыг олж авсан арга хэлбэрээр нь 1) төрсөн иргэн (cives nati) болон 2) иргэн болсон (cives facti) хэмээн ангилна.¹⁰

³ Encyclopedia Britannica (2025). Citizenship. Хандах: <https://www.britannica.com/topic/citizenship>. Хандсан огноо: 2025-01-23

⁴ Encyclopedia Britannica (2025). Nationality. Хандах: <https://www.britannica.com/topic/nationality-international-law>. Хандсан огноо: 2025-01-23

⁵ Мөн тэнд.

⁶ Хууль зүйн яам (2013). Иргэний харьяалал ба шилжих хөдөлгөөн. Хандах: <https://nli.gov.mn/gariinavlaga/Irgenii%20Kharyalal.pdf>

⁷ Нэгдсэн Үндэсний байгууллага (1948). Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал. Хандах: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

⁸ (Everyone has the right to a nationality)

⁹ (No one shall be arbitrarily deprived of his nationality nor denied the right to change his nationality)

¹⁰ Хууль зүйн яам (2013). Иргэний харьяалал ба шилжих хөдөлгөөн. Хандах: <https://nli.gov.mn/gariinavlaga/Irgenii%20Kharyalal.pdf>

Иргэний харьяаллыг олж авах үндсэн зарчмууд нь тухайн улсыг газар нутгаар шилжүүлэх, сонголт хийх зэрэг олон улсын хэлцлээс бусад тохиолдолд дараах үндсэн нөхцөлд тулгуурладаг.¹¹

Иргэний харьяалалтай болох үндэслэлийг дараах байдлаар ангилна. Үүнд:

1. төрснөөр иргэний харьяалалтай болох (filiation/филиаци);
2. өөрийн хүсэлтээр иргэний харьяалалтай болох (naturalization/натурализаци);
3. аль нэг улсын иргэний харьяаллыг сонгох (optation/оптаци);
4. иргэний харьяаллаа сэргээн тогтоолгох (reintegration/реинтегрци) үүснэ.

Тус бүрийг тайлбарлавал:

1. Төрснөөр иргэний харьяалалтай болох (filiation/филиаци)

Иргэний харьяаллыг төрөх үед тодорхойлох хоёр үндсэн тогтолцоо байдаг:¹²

- Хөрсний зарчим (jus soli): Энэ зарчмаар тухайн улсын нутаг дэвсгэрт төрсөн хүн эцэг эхийнх нь иргэний харьяаллаас үл хамаарч тухайн төрсөн улсынхаа иргэн болохыг ойлгоно. Өөрөөр хэлбэл, хөрсний зарчим нь иргэний харьяаллыг тухайн хүний төрсөн газраар нь тогтоох зарчим болно.
- Цусны зарчим (jus sanguinis): Энэ зарчмаар тухайн хүн хаана төрснөөс үл хамааран эцэг, эхийн аль нэг нь тухайн улсын иргэн бол иргэний харьяалал авна. Өөрөөр хэлбэл, цусны зарчим нь тухайн хүний иргэний харьяаллыг төрсөн газар биш, харин түүний эцэг эхийн харьяалалтай уялдуулан тодорхойлохыг хэлнэ.

Олон улсад цусны зарчим (jus sanguinis) болон хөрсний зарчим (jus solis) гэсэн хоёр үндсэн зарчмын аль нэгийг баримтлан харьяаллын асуудлыг зохицуулдаг.

2. Өөрийн хүсэлтээр иргэний харьяалалтай болох (натурализаци)

Тухайн улсын иргэний харьяалалтай болохоор өөрийн хүсэл зоригоо илэрхийлж, хууль тогтоомжийн дагуу холбогдох төрийн байгууллагад хүсэлтээ гаргаж иргэний харьяалалтай болохыг олон улсын эрх зүйн “натурализаци” гэнэ.¹³ Улсууд иргэний харьяалалтай болохоор хүсэлт гаргагчид тодорхой шалгуурыг тавьдаг. Үүнд:

- тодорхой хугацаанд тухайн улсын нутаг дэвсгэрт оршин суусан байх;
- насанд хүрсэн байх;
- тухайн улсын хэлийг мэддэг байх;
- амьжиргааны эрх үүсвэртэй байх;
- төвийг сахисан үзэл баримтлалтай байх;
- материаллаг эх үүсвэртэй байх;
- ёс зүйтэй байх гэх мэт.

3. Аль нэг улсын иргэний харьяаллыг сонгох (оптаци)

Иргэний харьяаллыг сонгох буюу “оптаци” гэдэг нь ямар нэг улсын нутаг дэвсгэрийн хэсэг өөр улсын мэдэлд шилжихэд хүн ам нь аль нэг улсын иргэний харьяаллыг сонгож иргэний харьяалалтай болохыг хэлдэг.¹⁴ Иргэний харьяаллыг сонгох

¹¹ Encyclopedia Britannica (2025). Citizenship. Хандах: <https://www.britannica.com/topic/citizenship>

¹² Хууль зүйн яам (2013). Иргэний харьяалал ба шилжих хөдөлгөөн. Хандах: <https://nli.gov.mn/gariinavlaga/Irgenii%20Kharyalal.pdf>

¹³ Мөн тэнд.

¹⁴ Мөн тэнд.

үйл явц нь олон улсын гэрээ, хэлэлцээр болон үндэсний хууль тогтоомжоор зохицуулагддаг.

4. Иргэний харьяаллаа сэргээн тогтоолгох (реинтеграци)

Олон улсын эрх зүйд “реинтеграци” хэмээх нэрээр ашиглагддаг энэхүү ойлголт нь дайны улмаас олзлогдогсод, шилжин явагчид эх орондоо бөөнөөрөө, зохион байгуулалттайгаар эргэн ирж иргэний харьяаллаа сэргээхийг хэлнэ.¹⁵

Харьяатаас гарах (cessation of citizenship)

Олон улсын эрх зүй дэх “иргэний харьяаллаа зогсоох” хэмээх ойлголт нь тухайн улсын иргэн байхаа болих буюу 1) өөрийн хүсэлтээр татгалзах (renunciation), 2) харьяаллаас хасагдах (deprivation), 3) хуулийн дагуу хүчингүй болох (by operation of law) зэрэг эрх зүйн янз бүрийн механизмаар явагддаг.

1. өөрийн хүсэлтээр татгалзах (renunciation) – Хувь хүн өөрийн хүсэлтээр иргэний харьяаллаасаа татгалзаж тухайн улсын иргэн байхаа болихыг ойлгоно.
2. харьяаллаас хасагдах (deprivation) – Засгийн газар иргэнийг хууль зөрчсөн, эх орноосоо урвасан, эсхүл хууль бусаар иргэний харьяалал авсан зэрэг шалтгаанаар иргэний харьяаллыг нь хүчингүй болгохыг ойлгоно.
3. хуулийн дагуу хүчингүй болох (by operation of law) – Тухайн улсын хууль тогтоомжид заасан тодорхой нөхцлийн дагуу хүний иргэний харьяалал автоматаар дуусгавар болохыг ойлгоно.

Харьяаллаа сэргээн тогтоох (restoration of citizenship)

Харьяаллаа сэргээн тогтоох (restoration of citizenship) гэдэг нь өмнө нь тухайн улсын иргэн байсан боловч ямар нэгэн шалтгаанаар иргэний харьяаллаа алдсан хүн өөрийн анхны харьяаллаа дахин сэргээх хууль ёсны үйл явцыг хэлнэ. Иргэний харьяаллыг сэргээх эрхийг олон улсын эрх зүй, түүний дотор Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалаар хамгаалдаг.¹⁶ Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалд хүн бүр иргэний харьяалалтай байх эрхтэй бөгөөд хэнийг ч дур мэдэн хасах эрхгүй гэж заасан байдаг.¹⁷

Иргэний хоёрдмол харьяалал (dual citizenship)

Олон улсын эрх зүйд иргэний хоёрдмол харьяаллыг “бипадрид” хэмээх нэр томъёогоор хэрэглэдэг. Хоёрдмол харьяалал гэдэг нь хувь хүний улс төр, эрх зүйн онцгой холбоо бөгөөд нэгэн зэрэг хоёр буюу түүнээс дээш улсын иргэний харьяалалтай байхыг хэлнэ.¹⁸ Олон улсын эрх зүйд иргэний хоёрдмол харьяаллын асуудлыг шийдвэрлэх хоёр төрлийн арга зам байна.¹⁹ Үүнд:

- 1) хоёрдмол харьяаллын үр дагаврыг арилгахад чиглэсэн олон улсын олон талт гэрээ;
- 2) хоёрдмол харьяаллыг арилгахад чиглэсэн гэрээ байна.

Дээрхийг тус бүрт нь авч үзвэл:

¹⁵ Хууль зүйн яам (2013). Иргэний харьяалал ба шилжих хөдөлгөөн. Хандах: <https://nli.gov.mn/gariinavlaga/Irgenii%20Kharyalal.pdf>

¹⁶ Нэгдсэн Үндэсний байгууллага (1948). Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал. Хандах: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

¹⁷ Мөн тэнд.

¹⁸ Мөн тэнд.

¹⁹ Мөн тэнд.

Хүснэгт 1: Иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох ангилал²⁰

Хоёрдмол харьяаллын үр дагаврыг арилгахад чиглэсэн олон улын олон талт гэрээ:	Хоёрдмол харьяаллыг арилгахад чиглэсэн гэрээ:
<ul style="list-style-type: none"> - Иргэний харьяаллын эрх зүйн зөрчилтэй холбоотой тодорхой асуудлуудын тухай конвенц (Гаага, 1930) Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Laws - Иргэний олон харьяаллыг багасгах болон олон харьяалалтай иргэний цэргийн үүргийн тухай конвенц (Стансбург, 1963 он) The Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and on Military Obligations in Cases of Multiple Nationality (E.T.S. No. 043) - 1997 оны Европын иргэншлийн конвенц European Convention on Nationality 1990 оны Гэрлэсэн эмэгтэйчүүдийн иргэний харьяаллын тухай Хаагийн конвенц”(Гаагийн хэлэлцээр), The Hague Convention on the Nationality of Married Women 	<ul style="list-style-type: none"> - Иргэний олон харьяаллыг багасгах болон олон харьяалалтай иргэний цэргийн үүргийн тухай конвенц (Стансбург, 1963 он) The Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and on Military Obligations in Cases of Multiple Nationality (E.T.S. No. 043)

Эх сурвалж: Complete list of the Council of Europe's treaties

Хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг улс орнууд:

Дэлхийн улс орнуудын Үндсэн хууль болон органик хуулийг судлахад, 1) хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг, 2) хязгаарлагдмал хүлээн зөвшөөрдөг, 3) хүлээн зөвшөөрдөггүй хэмээн ангилагдаж байна. Хөрөнгө оруулалтаар дамжуулан иргэний харьяалал, оршин суух зөвшөөрөл олгох асуудлаар мэргэшсэн олон улсын байгууллага (Global citizens solutions) буюу “Дэлхийн иргэний шийдэл”-ийн судалгаа, тоон мэдээлэлд 2024 оны 2 дугаар сарын байдлаар дэлхийн 200 гаруй улсаас 100 улс нь хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг байна.²¹ Харьцуулсан судалгаагаар сонгон авсан улс орнуудын хоёрдмол харьяалалд холбогдох зохицуулалтыг дараах хүснэгтээс харна уу.

Хүснэгт 2: Харьцуулсан судалгаагаар сонгосон улс орнуудын иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох зохицуулалт

	Улсын нэр	Иргэний хоёрдмол харьяаллыг зөвшөөрдөг эсэх	Хуулийн зохицуулалт, нөхцөл
1	Австрали Улс	Тийм	Австрали Улсын Үндсэн хууль болон “Австрали Улсын Иргэний харьяаллын тухай хууль” (2007)-иар зохицуулсан.
2	АНУ	Тийм	АНУ-ын Үндсэн хуулийн 14 дүгээр нэмэлт, өөрчлөлт болон “Цагаачлалын болон Иргэний харьяаллын тухай хууль” (Immigration and Nationality Act, INA)-иар зохицуулсан.
3	ХБНГУ	Тийм	“Иргэний харьяаллын тухай хууль”-иар зохицуулсан. Хоёр улсын хоорондын гэрээ байгаа тохиолдолд зөвшөөрнө.
4	Швед Улс	Тийм	“Швед Улсын Харьяаллын тухай хууль” (SFS 2001:82)-иар зохицуулсан.

²⁰ Европын Холбоо (2024). Complete list of the Council of Europe's treaties. Хандах: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>. Хандсан огноо: 2025-01-23

²¹ Global Citizen Solutions. (2024). Dual Citizenship versus dual Nationality: What's the difference? Хандах: <https://www.globalcitizensolutions.com/dual-citizenship/>. 2025-01-23

5	БНСУ	Хязгаарлагдмал хүлээн зөвшөөрдөг	“БНСУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хууль” (2010)- иар зохицуулсан.
6	БНХАУ	Үгүй	БНХАУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хууль (1980)- иар зохицуулсан. <i>“Хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрөхгүй”.</i>
7	Япон Улс	Үгүй	Япон Улсын Иргэний харьяаллын тухай хууль (1985)- иар зохицуулсан. <i>“Хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрөхгүй.”</i>

Боловсруулсан: Судлаач

НЭГ. ИРГЭНИЙ ХОЁРДОМ ХАРЬАЛЛЫГ ЗӨВШӨӨРДӨГ УЛСУУД (АВСТРАЛИ, АНУ, ХБНГУ, ШВЕД УЛС)

1.1. Иргэний харьяат болох нөхцөл (Conditions for Acquiring Citizenship)

1.1.1. Австралийн Хамтын Нөхөрлөлийн Улс (Австрали Улс)

Австрали Улсын Үндсэн хуулийн 51 дүгээр зүйлд Парламентын хууль тогтоох эрх мэдлийг тодорхойлж, “Парламент нь энэхүү Үндсэн хуульд нийцүүлэн, Австралийн Хамтын Нөхөрлөлийн Улсын энх тайван, дэг журам, сайн засаглалын төлөө дараах асуудлаар хууль батлах эрхтэй” хэмээгээд үүнд, “Байгалийн жамаар иргэний харьяалал олгох болон гадаадын иргэдтэй холбоотой асуудал”-ыг багтаасан.²² Өөрөөр хэлбэл, Австрали Улсад Үндсэн хуулиар Парламентын хууль тогтоох эрх мэдлийн хүрээнд иргэний харьяалалд холбогдох асуудлаар хууль батлах эрх олгогдож Австрали Улсын Иргэний харьяаллын тухай хууль хэрэгждэг.

Австрали Улсын иргэний харьяаллыг авах хэлбэрүүдийг 1) харьяаллыг автоматаар авах (automatic acquisition of citizenship), 2) хүсэлт гарган иргэний харьяалалтай болох (citizenship by application) гэж хоёр ангилдаг.²³ Хуулийн 2 дугаар хэсгийн 1 дүгээр бүлэгт Харьяаллыг автоматаар авах (automatic acquisition of citizenship)-ийг, 2 дугаар бүлэгт “Австрали Улсын харьяаллыг хүсэлт гаргаж авах” буюу тухайн хүн албан ёсоор өргөдөл гаргаж, тодорхой нөхцөлийг хангаж авах зохицуулалтыг хуульчилсан байна.

1) Харьяаллыг автоматаар авах (Automatic Acquisition of Citizenship)

Австрали Улсын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 2 дугаар бүлэгт зарим хүмүүс автоматаар Австрали Улсын иргэний харьяалал авах эрхтэй.²⁴ Тухайлбал, хуулийн 12 дугаар зүйлд төрөх үед автоматаар иргэний харьяалал авах, 13 дугаар зүйлд үрчлэлтээр иргэний харьяалал авах, 14 дүгээр зүйлд хаягдсан хүүхэд иргэний харьяалал авах, 15 дугаар зүйлд нутаг дэвсгэрийн нэгтгэлээр иргэний харьяалал авах асуудлыг тус тус зохицуулсан байна.

Нэгдүгээрт, хуулийн 12 дугаар зүйлд тодорхойлсны дагуу төрөх үед иргэний харьяалал авах (citizenship by birth) буюу Австрали Улсын нутаг дэвсгэрт төрсөн хүн дараах нөхцөлүүдийн аль нэгийг хангах тохиолдолд автоматаар тус улсын иргэн болно.²⁵ Үүнд:

- Эцэг, эхийн аль нэг нь Австрали Улсын иргэн, эсхүл байнгын оршин суугч байх ёстой. Энэ зохицуулалтын хувьд бусад төрлийн иргэний харьяалал авах хүсэлтүүдээс ялгаатай нь Австрали Улсын Засгийн газрын Цагаачлал, иргэний харьяалал, соёлын олон талт асуудал эрхэлсэн сайд руу (цаашид, Сайд гэх.) татгалзах эрхгүй байна;
- Хүүхэд 10 жилийн турш Австрали Улсад тасралтгүй амьдарсан байх (1986 онд хуульд оруулсан өөрчлөлтөөр шинэчлэгдсэн). Энэхүү зохицуулалт нь

²² Австрали Улс (1901), [1985]. The Commonwealth of Australia Constitution Act. Хандах: <https://www.aph.gov.au/constitution>

²³ Австрали Улс (2007), [2023]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Australian Citizenship Act). Хандах: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/aca2007254/

²⁴ Австрали Улс (2007), [2023]. Australian Citizenship Act. Хандах: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/aca2007254/

²⁵ Мөн тэнд.

тухайн хүүхэд Австрали Улсад төрснөөс хойш 10 жилийн турш байнга оршин суусан (ordinarily resident) байх ёстой.²⁶

Хоёрдугаарт, хуулийн 13 дугаар зүйлд заасны дагуу үрчлэлтээр иргэний харьяалал авах (citizenship by adoption) буюу гадаадад төрсөн хүүхэд Австрали Улсын иргэн эцэг, эхийн үрчлэлд албан ёсоор очсон бол автоматаар тус улсын иргэний харьяалалтай болно.²⁷ Энэ нь Гаагийн Конвенци (The Hague convention on intercountry adoption), эсхүл тухайн үрчилж авч буй хүүхдийн анхны харьяат улс болон Австрали Улс хоорондын хоёр талт гэрээний дагуу хэрэгжинэ.

Гуравдугаарт, хуулийн 14 дүгээр зүйлд заасны хүрээнд Австрали Улсад хаягдсан хүүхэд автоматаар иргэний харьяалал авах (citizenship for abandoned children in Australia) буюу эцэг эх нь тодорхойгүй, хаягдсан хүүхэд тус улсын иргэний харьяаллыг автоматаар авах эрхтэй байна.²⁸

Дөрөвдүгээрт, хуулийн 15 дугаар зүйлд заасны дагуу нутаг дэвсгэрийн нэгтгэлээр иргэний харьяалал авах (citizenship by incorporation of territory) буюу Австрали Улсад шинээр нэгтгэгдсэн, эсхүл эзэмшилдээ авсан газар нутаг дээр амьдарч байсан хүмүүс автоматаар тус улсын иргэн болно.²⁹

2) Хүсэлт гарган иргэний харьяалал авах (Citizenship by Application)

Хуулийн 2 дугаар хэсгийн 2 дугаар бүлэгт заасны дагуу Австрали Улсын иргэн болохын тулд зарим хүмүүс зөвхөн хүсэлт гаргаж (application-based naturalisation) иргэний харьяалал авах боломжтой. Хүсэлт гаргаж иргэний харьяалалд орох нь 1) натурализаци (naturalisation) буюу оршин суугчийн үндсэн дээр иргэний харьяалал авах, 2) гэрлэлтийн үндсэн дээр иргэний харьяалал авах (citizenship by marriage), 3) Австрали Улсын үндэсний эрх ашигт хувь нэмэр оруулсан хүмүүс (citizenship by special contribution) болон 4) иргэний харьяаллаа сэргээх (reacquisition of citizenship) хэмээх ялгаатай зохицуулалтаас бүрдэнэ.

1. Натурализаци (naturalisation) буюу оршин суугчийн үндсэн дээр иргэний харьяалал авах буюу Австрали Улсад хууль ёсоор байнга оршин суусан гадаадын иргэн дараах нөхцөлийг хангаж иргэний харьяалал авах хүсэлт гаргаж болно. Үүнд:

- өргөдөл гаргах үедээ 18 нас хүрсэн байх;
- байнгын оршин суугч байх. Өргөдөл гаргах үед болон иргэний харьяалал олгох шийдвэр гаргах үед хоёуланд нь тус нөхцөлийг хангахыг шаардана. Сүүлийн 12 сарын хугацаанд байнгын оршин суусан байх ёстой;
- ерөнхий оршин суух шаардлагыг хангах. Австрали Улсад тодорхой хугацаанд амьдарсан байх буюу өргөдөл гаргахаас өмнө дөрвөн жилийн хугацаанд амьдарсан байх. Сүүлийн дөрвөн жилийн хугацаанд ямар нэгэн хууль бус цагаач (unlawful non-citizen) байгаагүй байх;
- хэрэв өргөдөл нь батлагдвал, Австрали улсад, үргэлжлүүлэн амьдрах, эсхүл Австрали Улстай ойр, тогтвортой холбоотой байх;
- ёс зүй, сайн зан чанартай байх (good character requirement);
- гаргаж буй өргөдлийн мөн чанарыг бүрэн ойлгож байх;

²⁶ Австрали Улс (2007), [2023]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Australian Citizenship Act). Хандах: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/aca2007254/

²⁷ Мөн тэнд.

²⁸ Мөн тэнд.

²⁹ Мөн тэнд.

- англи хэлний зохих мэдлэгтэй байх;
- иргэний харьяаллын шалгалт (citizenship test) өгөх;
- Австрали Улсын тухай болон иргэний үндсэн үүрэг, эрхийн талаарх зохих мэдлэгтэй байх.

Дээрх шалгуурыг хангасан тохиолдолд иргэний харьяаллын шалгалт (citizenship test) өгнө.

2. Гэрлэлтийн үндсэн дээр иргэний харьяалал авах (citizenship by marriage) буюу Австрали Улсын иргэнтэй гэрлэсэн хүн тусгай нөхцөлөөр иргэний харьяалал авах хүсэлт гаргаж болно.
3. Австрали Улсын үндэсний эрх ашигт үнэтэй хувь нэмэр оруулсан хүмүүс (citizenship by special contribution) буюу Австрали Улсын соёл, спорт, шинжлэх ухаан, эдийн засаг, үндэсний аюулгүй байдал зэрэг салбарт онцгой хувь нэмэр оруулсан хүмүүс иргэний харьяаллыг хүсэлт гарган авч болно;
4. Иргэний харьяаллыг сэргээх (reacquisition of citizenship) буюу өмнө нь Австрали Улсын иргэн байсан хүн тодорхой нөхцөл хангаж иргэний харьяаллаа сэргээх хүсэлт гаргаж болно.

Хуулийн заалтуудыг харгалзан хүснэгтлэн харвал дараах нөхцөлтэйгөөр хүүхэд иргэний харьяалал авах боломжтой байна. Үүнд:

Хүснэгт 3: Хүүхдийн иргэний харьяаллыг шийдвэрлэх нөхцөлүүд

Эцэг, эсхүл эх 1	Эцэг, эсхүл эх 2	Хүүхэд Австрали Улсын нутаг дэвсгэрт төрсөн тохиолдолд	Хүүхэд гадаадад төрсөн тохиолдолд
Австрали Улсын иргэн	Австрали Улсын иргэн	Төрөх үед иргэний харьяалал авах (Citizenship by Birth)	Удамшлаар авах
Австрали Улсын иргэн	Байнгын оршин суугч	Төрөх үед иргэний харьяалал авах (Citizenship by Birth)	Хүүхдэд виз шаардлагатай
Австрали Улсын иргэн	Түр хугацааны виз эзэмшигч	Төрөх үед иргэний харьяалал авах (Citizenship by Birth)	Хүүхдэд виз шаардлагатай
Байнгын оршин суугч	Байнгын оршин суугч	Төрөх үед иргэний харьяалал авах (Citizenship by Birth)	Удамшлаар авах
Байнгын оршин суугч	Түр хугацааны виз эзэмшигч	Хүүхдэд виз шаардлагатай	Хүүхдэд виз шаардлагатай
Түр хугацааны виз эзэмшигч	Түр хугацааны виз эзэмшигч	Виз шаардлагагүй	Хүүхдэд виз шаардлагатай

Эх сурвалж: (Magill, 2024)

1.1.2. Америкийн Нэгдсэн Улс (АНУ)

АНУ-ын Үндсэн хуулийн 14 дүгээр нэмэлт, өөрчлөлт³⁰ ба иргэний харьяаллын заалт (citizenship clause)-аар “АНУ-д төрсөн болон натурализиациар иргэн болсон бүх хүмүүс, мөн АНУ-ын хууль тогтоомжийн хүрээнд хамаарах бүх хүмүүс АНУ болон өөрсдийн амьдарч буй муж улсын иргэн байна”.³¹ Өөрөөр хэлбэл, 1868 онд батлагдсан 14 дүгээр нэмэлт, өөрчлөлтөөр өнгөт арьст хүмүүст “төрсөн цагаасаа АНУ-ын иргэн байх эрхийг”, харин цагаан арьст гадаадын иргэдэд “төрсөн газраар иргэний харьяалал авах” нийтлэг эрх зүйн зарчмыг баталгаажуулсан.

Үндсэн хуулийн 14 дүгээр нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд АНУ-ын иргэний харьяаллын асуудлыг Цагаачлалын болон Иргэний харьяаллын тухай хуулиар

³⁰ АНУ (1868). Fourteenth Amendment. Хандах:

<https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-14/>

³¹ АНУ (1787), [1992]. Constitution of the United States. Хандах: <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>

зохицуулдаг.³² Хуулийн 1427 дугаар зүйлд харьяалал авахад тавигдах шаардлагуудыг зохицуулсан. Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт болон Цагаачлалын болон Иргэний харьяаллын тухай хуулийн зохицуулалтыг нэгтгэн харвал, иргэний харьяаллыг хоёр том зарчим үйлчилдэг.³³

Энэ нь нэгдүгээрт, төрсөн газраар иргэний харьяалал авах зарчим (jus soli), хоёрдугаарт, удамшлаар иргэний харьяалал авах зарчим (jus sanguinis) болно.

Нэгдүгээрт, АНУ нь төрсөн газраар иргэний харьяалал авах зарчмыг (jus soli) тогтвортойгоор ашигладаг цөөхөн орны нэг юм. Энэ нь АНУ-ын нутаг дэвсгэр дээр төрсөн бүх хүн иргэний харьяалал авах эрхтэй. Үл хамаарах ганц тохиолдол нь АНУ-д албан ёсоор бүртгэгдсэн гадаадын дипломат ажилтнуудын хүүхдүүдэд холбогдох зохицуулалт болно. Энэхүү төрсөн газраар иргэний харьяалал авах зарчим нь АНУ-ын Үндсэн хуулийн 14 дугаар нэмэлт, өөрчлөлтөд суурилдаг³⁴ бөгөөд Цагаачлалын болон Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 301(а) дугаар зүйлд “АНУ-д төрсөн бөгөөд тус улсын хууль тогтоомжийн хүрээнд хамаарагдах бүх хүн АНУ-ын иргэн байна”³⁵ хэмээх зохицуулалттай холбоотой. Үүнээс гадна АНУ-ын уугуул овгуудын иргэний харьяалал буюу АНУ-д төрсөн уугуул америк, эскимо, алеут болон бусад уугуул овгийн гишүүдэд иргэний харьяалал олгоно.³⁶ Энэ заалтын хүрээнд иргэний харьяалал нь тухайн овгийн өмчлөх эрх болон бусад овгийн эрх зүйн асуудалд нөлөөлөхгүй байх зохицуулалттай.

Хоёрдугаарт, удамшлаар иргэний харьяалал авах зарчмын (jus sanguinis) хувьд АНУ-ын нутаг дэвсгэрт төрсөн эсэхээс үл хамааран эцэг, эхийнхээ АНУ-ын иргэний харьяалалд үндэслэн иргэний харьяалал авах боломжийг олгоно. Энэ нь тодорхой шаардлагуудтай. Үүнд:

- эцэг эх хоёулаа АНУ-ын иргэн байх: АНУ болон түүний харьяаллын нутаг дэвсгэрээс гадуур төрсөн хүүхдийн эцэг, эх нь хоёулаа АНУ-ын иргэн, эсхүл эцэг, эхийн аль нэг нь хүүхэд төрөхөөс өмнө АНУ-д, эсхүл тус улсын нутаг дэвсгэрт амьдарч байсан бол иргэний харьяалал авах эрхтэй байна. Энэхүү заалтын хүрээнд гадаад улсад хүүхэдтэй болсон АНУ-ын иргэд иргэний харьяаллаа шилжүүлэх боломжтой байна;
- эцэг, эхийн аль нэг нь АНУ-ын иргэн байх: Хэрэв эцэг, эхийн аль нэг нь АНУ-ын иргэн бол хүүхэд төрөхөөс өмнө дор хаяж нэг жилийн хугацаанд АНУ-ын нутаг дэвсгэрт оршин суусан байх ёстой;
- АНУ-ын эзэмшил газарт төрсөн тохиолдолд: Хэрэв хүүхэд АНУ-ын нутаг дэвсгэрт хамаарах Гуам, Пуэрто-Рико, Виржиний арлууд зэрэг газарт төрсөн бол эцэг, эхийн аль нэг нь хүүхэд төрөхөөс өмнөх нэг жилийн хугацаанд тасралтгүй оршин суусан тохиолдолд АНУ-ын иргэншил авах эрхтэй;

³² АНУ (1952), [2024]. Immigration and Nationality Act. Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>

³³ Мөн тэнд.

³⁴ АНУ (1868). Fourteenth Amendment. Хандах: <https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-14/>

³⁵ Мөн тэнд.

³⁶ АНУ (1952), [2024]. Цагаачлал болон иргэний харьяаллын тухай хууль (Immigration and Nationality Act), §1401. Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>

- АНУ-ын иргэний үрчилсэн хүүхэд: АНУ-ын иргэний үрчилсэн хүүхэд автоматаар иргэний харьяалал авна;³⁷
- Засгийн газрын ажилтны хүүхдүүдэд хамаарах зохицуулалт: Цэргийн болон Холбооны засгийн газрын ажилтнуудад хамаарах тусгай нөхцөл буюу АНУ-ын нутаг дэвсгэрт хууль ёсны дагуу байнгын оршин суух зөвшөөрөл авсан боловч гадаадад оршин суугаа хүүхдүүд автоматаар АНУ-ын иргэн болно. Үүнд, эцэг, эхийн нэг нь АНУ-ын иргэн бөгөөд 1) АНУ-ын засгийн газрын албан хаагчийн хувиар гадаадад ажиллаж, амьдарч байгаа тохиолдолд, 2) АНУ-ын засгийн газрын ажилтантай гэрлэсэн бөгөөд хамт гадаадад оршин суугаа тохиолдолд хамаарна. Түүнчлэн АНУ-ын зэвсэгт хүчинд алба хааж буй иргэний хүүхэд буюу 1) эцэг, эх нь зэвсэгт хүчинд алба хааж гадаадад байрлаж байгаа тохиолдолд, 2) зэвсэгт хүчинд алба хааж буй эцэг, эхийн хамт гадаадад амьдарч буй тохиолдолд автоматаар АНУ-ын иргэний харьяалал авна.³⁸

Эдгээр хуулийн зохицуулалтууд нь АНУ-ын иргэний харьяалал нь эцэг, эхээс хүүхдэд дамжих боломжийг олгодог боловч АНУ-тай ямар ч холбоогүй иргэний харьяаллыг тодорхойгүй хугацаагаар үргэлжлүүлэхээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд оршин суух тодорхой шаардлагыг тавьдаг.

Гүравдугаарт. төрөх үеийн иргэний харьяалалд холбогдох зохицуулалт байна. Ерөнхий төрсөн газраар иргэний харьяалал авах зарчим болон удамшлаар иргэний харьяалал авах зарчмуудаас гадна хуулийн 1401 дугаар зүйлд хүнийг төрөх үед АНУ-ын иргэн гэж тооцож болох тодорхой тохиолдлууд байна. Үүнд:

- АНУ-ын нутаг дэвсгэрт олдсон (хаягдсан) нярай: Хэрэв эцэг эх нь тодорхойгүй, таван нас хүрээгүй хүүхэд АНУ-д олдвол түүнийг АНУ-ын иргэнд тооцно. Тухайн хүүхэд 21 нас хүрэхээс өмнө АНУ-ын нутаг дэвсгэрт төрөөгүй нь батлагдвал иргэний харьяаллыг цуцлах үндэслэлтэй.³⁹ Хуулийн энэ зохицуулалт нь олдсон хүүхдүүдийн эрх зүйн байдлыг тодорхойлох, төрийн хамгаалалтад авах баталгааг бий болгохоос гадна хэрэв иргэний харьяаллыг буруу тогтоосон тохиолдолд засаж залруулах боломжийг олгодог;
- эцэг эхийн аль нэг нь АНУ-ын иргэн тохиолдолд: Хэрэв хүүхдийн эцэг эхийн нэг нь АНУ-ын иргэн, нөгөө нь харьяат бус тохиолдолд оршин суух эрхийн нэмэлт шаардлага тавигдана. Үүнд, АНУ-ын иргэн эцэг, эсхүл эхийн хувьд хүүхэд төрөхөөс өмнө дор хаяж таван жил АНУ-ын оршин суусан байх ёстой. Энэхүү таван жилийн хугацааны сүүлийн хоёр жилд эцэг эхийн аль нэг нь 14 нас хүрсний дараа амьдарсан байх шаардлагатай.⁴⁰ Үүнд, байнгын оршин суух шаардлагад АНУ-ын зэвсэгт хүчинд (цэргийн алба) нэр төртэй алба хаасан хугацаа, АНУ-ын Засгийн газарт ажиллаж байсан үеийн хугацаа болон хуульд заасан олон улсын байгууллагад ажилласан хугацаа үл хамаарна.

Цагаачлалын болон Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 1421 дүгээр зүйлд иргэний харьяалал авах (АНУ-ын иргэн болох) зөвшөөрөл түүнийг олгох процесст

³⁷ АНУ (1952), [2024]. Цагаачлал болон иргэний харьяаллын тухай хууль (Immigration and Nationality Act), §1431. Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>.

³⁸ Мөн тэнд. §1431.

³⁹ Мөн тэнд. §1401.

⁴⁰ Мөн тэнд. §1401.

холбогдох зохицуулалт байна.⁴¹ Энэ нь АНУ-ын Ерөнхий прокурор (United States Attorney General)-ын үүрэг бөгөөд 1) шүүх хурал, 2) иргэний тангараг өргөх хэмээх хоёр үйл ажиллагааг хамаарна. Тухайлбал:

- АНУ-ын иргэний харьяалал олгох эрх нь Ерөнхий прокурорын газарт, өөрөөр хэлбэл, Ерөнхий прокурор (АНУ-ын Цагаачлал болон Иргэний харьяаллын алба (USCIS)-аар дамжуулан) иргэний харьяалал авах өргөдлийг батлах, боловсруулах цорын ганц эрх мэдэлтэй байна. Өргөдөл гаргагч нь АНУ-ын иргэн болохыг зөвшөөрсний дараа улсдаа үнэнч байх тангараг өргөнө. Ерөнхий прокурорын газар, эсхүл холбооны/муж улсын шүүхэд тангараг өргөх боломжтой бөгөөд өргөдөл гаргагч хаана тангараг өргөхөө өөрөө сонгоно. Тухайн иргэн прокурорын газар тангараг өргөсөн бол Ерөнхий прокуророос, шүүхэд тангараг өргөсөн бол шүүхээс иргэний үнэмлэх олгох үүрэгтэй. Тангараг өргөх боломжтой шүүх нь 1) аль ч муж дахь дүүргийн шүүх, 2) тамга, бичиг хэргийн ажилтан, иргэний болон өмчийн хэрэг хянан шийдвэрлэх эрх бүхий муж улсын шүүх байна.⁴²
- Ерөнхий прокуророос тухайн иргэнийг харьяат болгохоос татгалзсан бол холбооны шүүхэд (өөрийн оршин суугаа дүүргийн шүүх) хянуулах хүсэлт гаргах эрхтэй.⁴³ Шүүх хүсэлтийг хянан шийдвэрлэх (de novo review) бөгөөд хүсэлт гаргавал иргэний харьяалал олгох эсэх талаар дахин шүүх хурал хийх боломжтой.

Дээрх хуулийн зохицуулалтын дагуу хууль ёсоор АНУ-ын иргэн болно.⁴⁴

Цагаачлалын болон Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 1422 дугаар зүйлд АНУ-ын иргэний харьяаллыг авах эрхийг тодорхойлж 1423-1427 дугаар зүйлд үндсэн шаардлага, нөхцөлүүдийг заасан байна. Тухайлбал, 1422 дугаар зүйлд “АНУ-ын иргэний харьяалал авах эрх нь тухайн хүний арьсны өнгө, хүйс эсхүл, гэрлэлтийн байдалтай холбоотойгоор хязгаарлагдахгүй, татгалзах үндэслэл болохгүй” хэмээгээд 1427 дугаар зүйлд иргэний харьяалал олгох үндсэн нөхцөлийг заасан байна. Үүнд:

1. Оршин суух:

- өргөдөл гаргасан өдрөөс өмнөх таван жилийн турш тасралтгүй АНУ-д оршин суусан байх буюу өргөдөл гаргагч нь байнгын оршин суух эрхтэйгээр тус улсад хууль ёсоор нэвтэрснээс хойш таван жилийн турш тасралтгүй оршин суух ёстой. Тодруулбал, өргөдөл гаргахын өмнөх таван жилийн хугацааны тэн хагаст нь биечлэн оршин суусан байх ёстой. Өргөдөл гаргасан муж улс, эсхүл тухайн дүүрэгт дор хаяж гурван сар оршин суусан байх;
- өргөдөл гаргасан өдрөөс иргэний харьяалал олгох хүртэлх хугацаанд тасралтгүй АНУ-д амьдарсан байх;
- тухайн бүх хугацаанд “ёс суртахуунтай” (good moral character) байж, АНУ-ын Үндсэн хуулийн зарчимд үнэнч, улс орны сайн сайхан, дэг журамд эерэг хандлагатай байх.

2. Гадаадад байх:

⁴¹ АНУ (1952), [2024]. Цагаачлал болон иргэний харьяаллын тухай хууль (Immigration and Nationality Act), §1421. Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>

⁴² Мөн тэнд.

⁴³ Мөн тэнд.

⁴⁴ Мөн тэнд.

- АНУ-ын нутаг дэвсгэрт зургаан сараас нэг жил хүртэл хугацаанд оршин суугаагүй нь өмнөх хэсэгт дурдсан оршин суух шаардлагыг зөрчсөнд тооцохгүй. Гэвч өргөдөл гаргагч тухайн хугацаанд АНУ-д оршин суугаагүй шалтгаанаа тайлбарлах ёстой бөгөөд хэрвээ тайлбарлаж чадаагүй бол байнгын оршин суусан хугацаа тасалдсанд тооцно;
- нэг жил буюу түүнээс дээш хугацаагаар АНУ-д оршин суугаагүй нь оршин суух шаардлагыг зөрчсөнд тооцогдоно. Гэхдээ дараах нөхцөлд тасарсанд тооцогдохгүй. Үүнд, тухайн хүн байнгын оршин суух эрхтэйгээр АНУ-д дор хаяж нэг жил амьдарсан, АНУ-ын Засгийн газар, судалгааны байгууллагад ажиллах, гадаад худалдаа, эдийн засгийн үйл ажиллагаанд оролцох зорилгоор гадаадад ажиллах, АНУ-ын оролцоотой олон улсын байгууллагад ажиллах зэрэг хамаарна.⁴⁵

3. Ёс суртахуун:

Ерөнхий прокурорын зүгээс тухайн хүнийг нутаг буцаахгүй гэж шийдвэрлэсэн нь түүнийг сайн ёс суртахуунтай (good moral character) гэж нотлох хангалттай үндэслэл болохгүй. Өөрөөр хэлбэл, АНУ-д хууль ёсоор оршин суух эрхтэй байх нь тухайн хүнийг автоматаар сайн ёс суртахуунтай гэж тооцох үндэслэл болохгүй. Иргэний харьяалал авах өргөдөл гаргагч нь “сайн ёс суртахуунтай” гэдгээ нотлох үүрэгтэй бөгөөд өргөдөл гаргахын өмнөх таван жилийн зан байдал дээр тулгуурлахгүйгээр тухайн хүний өмнөх жилүүдийн үйлдэл, зан чанарыг мөн үнэлж иргэний харьяалал олгох эсэхийг шийдэх боломжтой.⁴⁶

4. Үндэсний аюулгүй байдал, эрх ашигт үнэтэй хувь нэмэр оруулсан хүмүүс:

Үндэсний аюулгүй байдал, эрх ашигт үнэтэй хувь нэмэр оруулсан хэмээх тооцогдсон хүмүүс байнгын биечлэн оршин суух, тодорхой муж улс, эсхүл дүүрэгт байнга оршин суух болон бусад холбогдох хориглох заалтуудыг үл харгалзан иргэний харьяалал авах боломжтой бөгөөд тус улсын аль ч шүүхэд тангарах өргөж болно.⁴⁷

1.1.3. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс (ХБНГУ)

ХБНГУ-ын Үндсэн хуулийн (Grundgesetz) 16 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт "ХБНГУ-ын иргэний харьяаллыг зөвхөн хуульд заасан үндэслэлээр хасах боломжтой. Хэрэв энэ нь тухайн хүний хүсэл зоригийн эсрэг тохиолдолд түүнийг харьяалалгүй болгож болохгүй" гэж заасан бөгөөд үүнийг Иргэний харьяаллын тухай хуулиар нарийвчлан зохицуулдаг.⁴⁸ Түүхэндээ 1913 оны Иргэний харьяаллын тухай хууль (*reichs-und staatsangehörigkeitsgesetz*)-иар цусны зарчимд (*ius sanguinis*) суурилж ХБНГУ-ын иргэн эцэг, эхээс төрсөн хүүхэд тус улсын иргэний харьяаллыг авах зохицуулалт үйлчилж байсан. Гэвч 2000 оны Иргэний харьяаллын тухай хуулиар газар нутгийн эрхийн зарчим (*ius soli*)-ыг нэвтрүүлж, улмаар гадаадын иргэн эцэг, эхтэй боловч ХБНГУ-д төрсөн хүүхдүүд тодорхой нөхцөлд иргэний харьяалал авах боломжтой болсон.

⁴⁵ АНУ (1952), [2024]. Цагаачлал болон иргэний харьяаллын тухай хууль (Immigration and Nationality Act), §1427. Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>

⁴⁶ Мөн тэнд.

⁴⁷ Мөн тэнд.

⁴⁸ ХБНГУ (1949), [2024]. Constitution of the Federal Republic of Germany. Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html

Тухайлбал, 2000 оны Иргэний харьяаллын тухай хуулийн шинэчлэлээр хүүхдийн эцэг, эхийн аль нэг нь ХБНГУ-д найман жилийн турш хууль ёсны дагуу оршин суусан, албан ёсны оршин суух зөвшөөрөлтэй байх шаардлагатай. Харин 2004 оны 1 дүгээр сард хуульд орсон нэмэлт, өөрчлөлтөөр 2000 онд тогтоосон босго өндөрсөж, газар нутгийн эрхийн зарчмаар иргэний харьяалал авахын тулд байнгын оршин суух зөвшөөрөл (settlement permit) шаардлагатай болсон бөгөөд Европын Холбооны (цаашид ЕХ гэх.) иргэдийн хувьд чөлөөтэй зорчих эрхтэй болсон. Хуулийн шинэчлэлээс өмнө байнгын оршин суух зөвшөөрөл нь иргэний харьяалал авахад хангалттай шалгуур байсан бол 2004 оноос хойш оршин суух зөвшөөрлөөс гадна өндөр түвшний герман хэлний мэдлэгтэй байхыг шаардах болсон. Энэ нь газар нутгийн эрхийн зарчмаар иргэний харьяалал авахын тулд тухайн хүүхдийн эцэг, эх нь ХБНГУ-д өндөр түвшний интеграц хийсэн байх ёстой гэсэн үг юм. Түүнчлэн хуулийн өөр нэг томоохон өөрчлөлт нь өөрийн хүсэлтээр иргэний харьяалалтай болох буюу натурализаци үйл явцыг хөнгөвчилсөн. Өмнө нь тухайн хүн 15 жил ХБНГУ-д хууль ёсны дагуу амьдарсан тохиолдолд иргэний харьяалал авах эрхтэй байсан бол 2000 оноос эхлэн найман жил амьдраад иргэний харьяалал авах хүсэлт гаргах боломжтой болсон. Гэвч энэ нь тодорхой шаардлагуудыг хангах нөхцөлтэй. Үүнд:

- ардчилсан дэг журмыг хүлээн зөвшөөрч, үнэнч байх;
- тогтвортой оршин суух зөвшөөрөлтэй байх буюу ЕХ-ийн иргэдийн хувьд чөлөөтэй зорчих эрхтэй байх;
- санхүүгийн хувьд бие даасан байх, нийгмийн халамж, ажилгүйдлийн тэтгэмж авдаггүй байх;
- гэмт хэрэг үйлдэж байгаагүй байх;
- өмнөх улсынхаа иргэний харьяаллаас татгалзах, эсхүл гарсан байх.

2004 оны Иргэний харьяаллын тухай хууль нь өөрийн хүсэлтээр иргэний харьяалалтай болох шаардлагад бага зэргийн өөрчлөлт оруулсан бөгөөд энэ нь интеграцийн шалгуурыг илүү өндөр түвшинд аваачсан. Тухайлбал, иргэний харьяалал авах хүсэлт гаргагч нь герман хэлний хангалттай мэдлэгтэй гэдгээ нотлох ёстой болсон. Үүнээс гадна, интеграцийн сургалтад амжилттай хамрагдсан тохиолдолд иргэний харьяалал авах хугацаа найман жилээс долоон жил болж багасах боломжтой болсон. Энэ сургалт нь хоёр хэсгээс бүрдэх ба герман хэлний сургалт болон түүх, улс төрийн тогтолцооны талаарх сургалт хамаарна. ХБНГУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд 1 дэх хэсэгт заасны дагуу иргэний харьяаллыг дараах байдлаар авна (*Nationality Act*, n.d.). Үүнд:

1. төрснөөр (§4);
2. хүсэлт, өргөдлийн үндсэн дээр (§5);
3. хүүхэд өргөж/үрчилж авах замаар (§6);
4. Холбооны дүрвэгсэд болон хөөгдөгсдийн тухай хууль⁴⁹ 15 дугаар зүйлийн 1, эсхүл 2 дугаар хэсгийн дагуу гэрчилгээ гаргах замаар, түүнчлэн Үндсэн хуулийн 116 дугаар зүйлийн 1 дугаар хэсэгт заасны дагуу ХБНГУ-ын харьяалалгүй үндэстнүүдэд зориулсан, 40а дугаар зүйлд заасан журмын дагуу;
5. гадаадын иргэдийн хувьд натурализаци хийх замаар (§8-16, §40b-c);
6. ХБНГУ-ын иргэдийн эхнэр, нөхөр, эсхүл хамтрагчдын натурализаци (§9);

⁴⁹ ХБНГУ (1953), [1971]. Federal Law on Refugees and Expellees. Хандах: <https://www.gesetze-im-internet.de/bvfg/BJNR002010953.html>

7. натурализацийн эрх; эхнэр/нөхөр болон насанд хүрээгүй хүүхдүүдийн натурализаци (§10).

Хуулийн 3 дугаар зүйлийн 2 дах хэсэгт заасны дагуу тухайн хүн өөрөөсөө үл шалтгаалах нөхцөлийн (бүртгэлийн алдаа, эндүүрэл гэх мэт) улмаас 12 жилийн турш ХБНГУ-ын төрийн байгууллагад иргэн хэмээн тооцогдож байсан бол ХБНГУ-ын иргэний харьяалал авах эрхтэй байна. Төрийн байгууллагаас иргэний үнэмлэх, гадаад паспорт олгогдсон бол ХБНГУ-ын иргэн хэмээн албан ёсоор тооцогдож харьяалал нь хүчин төгөлдөр болно.⁵⁰

ХБНГУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд 1 дэх хэсэгт заасан иргэний харьяалал авах долоон нөхцөлийг дэлгэрүүлэн тайлбарлавал:

Нэгдүгээрт, Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлд заасан 3 дэд нөхцөл байна. Үүнд:

1. хүүхдийн эцэг, эхийнх нь нэг нь ХБНГУ-ын иргэн бол төрснөөрөө иргэний харьяалал авна. Хэрэв төрөх үед зөвхөн эцэг нь ХБНГУ-ын иргэн байсан бөгөөд эцэг, эхийн хамаарлыг нотлох буюу тогтоох шаардлагатай тохиолдолд иргэний харьяаллыг ХБНГУ-ын хуулийн дагуу эцэг, эхийн хамаарлыг хүлээн зөвшөөрсөн, эсхүл тогтоосон нөхцөлд албан ёсоор олгоно. Хүлээн зөвшөөрсөн мэдэгдлийг гаргаж өгөх, эсхүл тогтоох үйл явц нь хүүхэд 23 нас хүрэхээс өмнө эхэлсэн байх шаардлагатай.
2. ХБНГУ-ын нутаг дэвсгэрт хаягдсан (олдсон) хүүхдийн эцэг, эх олдоогүй тохиолдолд ХБНГУ-ын иргэн гэж тооцогдоно.
3. гадаад эцэг, эхтэй хүүхэд дараах нөхцөлд ХБНГУ-д төрснөөрөө иргэний харьяалал авна. Үүнд:
 - хүүхдийн нэг эцэг, эх нь ХБНГУ-д хууль ёсоор найман жил амьдарсан байх;
 - ЕХ болон түүний гишүүн улсуудын хооронд, мөн Швейцарын Холбооны Улс болон ХБНГУ-ын хооронд байгуулсан Хөдөлгөөний эрх чөлөөний тухай хэлэлцээрийн⁵¹ дагуу байнгын оршин суух эрхтэй, эсхүл Швейцар Улсын иргэн, эсхүл иргэний гэр бүлийн гишүүн оршин суух зөвшөөрөлтэй байх.⁵²

Хоёрдугаарт, Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлд заасны дагуу 1993 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс өмнө ХБНГУ-ын эцэг, гадаад улсын эхтэй төрсөн хүүхэд, хэрэв ХБНГУ-ын иргэн болох өргөдлөө албан ёсоор гаргасан бол дараах нөхцөлүүдийг биелүүлснээр ХБНГУ иргэний харьяалал авах эрхтэй. Үүнд:

- эцгийн иргэний харьяаллыг ХБНГУ-ын хуулийн дагуу хууль ёсоор хүлээн зөвшөөрсөн, эсхүл тогтоосон байх;
- хүүхэд холбооны нутаг дэвсгэрт хууль ёсны дагуу гурва жил амьдарсан байх;
- тухайн хүсэлт гаргагч 23 нас хүрэхээс өмнө өргөдлөө гаргасан байх.

Гуравдугаарт, Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлд заасны дагуу ХБНГУ-ын иргэн хууль ёсны дагуу хүүхэд өргөж авах хүсэлт гаргах үед тухайн хүүхэд 18

⁵⁰ ХБНГУ (1913), [2024]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Nationality Act). Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html

⁵¹ ХБНГУ (2004), [2017]. Act on the General Freedom of Movement for EU Citizens. Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_freiz_gg_eu/englisch_freiz_gg_eu.html

⁵² ХБНГУ (1913), [2024]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Nationality Act). Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html

нас хүрээгүй бол тус улсын иргэний харьяалал авах эрхтэй. Энэхүү иргэний харьяаллын эрх нь тухайн өргөгдсөн хүүхдийн үр удамд (хүүхдүүдэд) мөн адил хамаарна.⁵³

Дөрөвдүгээрт, ХБНГУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 7 дугаар зүйлд Холбооны дүрвэгсэд болон хөөгдөгсдийн тухай хуулийн⁵⁴ 15 дугаар зүйлийн 1, эсхүл 2 дугаар хэсэгт заасны дагуу гэрчилгээ олгох замаар ХБНГУ-ын иргэний харьяалал авах зохицуулалт байна. Хуулийн энэ заалтын дагуу ХБНГУ-ын гаралтай дахин нутагшигчид болон тэдний гэр бүлийн гишүүдийг хүлээн зөвшөөрөх шийдвэрт хамруулсан тохиолдолд дахин суурьшигчийн гэрчилгээ олгосноор ХБНГУ-ын иргэний харьяалал олгоно.⁵⁵

Тавдугаарт, Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлд ХБНГУ-д хууль ёсоор оршин суудаг гадаадын иргэн дараах шаардлагыг хангасан бол иргэний харьяалал авах хүсэлт гаргаж болно. Үүнд:

1. Холбооны нутаг дэвсгэрт гадаадын иргэд оршин суух, хөдөлмөр эрхлэх тухай хуулийн⁵⁶ 80 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасны дагуу хууль ёсны эрх зүйн чадамжтай байх, эсхүл хууль ёсны төлөөлөгчтэй байх;
2. хууль бус үйлдэлд холбогдон ял шийтгэл аваагүй бөгөөд гэмт хэрэг үйлдэх чадваргүй гэж үзсэнээс шалтгаалан шүүхээс засаж залруулах болон урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах шийдвэр гаргуулаагүй байх;
3. өөрийн хувийн орон байртай, эсхүл орон сууцтай байх;
4. өөрийгөө болон тэжээгчдээ санхүүжүүлэх чадвартай байх.

Зургаадугаарт, Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлд заасны дагуу ХБНГУ-ын иргэний эхнэр, нөхөр, эсхүл амьдралын хамтрагч дараах нөхцөлийг хангаж байвал 8 дугаар зүйлд заасан шаардлагуудтай нийцүүлэн иргэний харьяалал авч болно. Үүнд:

- урьд нь байсан иргэний харьяаллаас гарсан, эсхүл алдсан, эсхүл 12 дугаар зүйлд заасны дагуу олон улсын иргэний харьяаллыг хүлээн зөвшөөрөх үндэслэлтэй бол;
- ХБНГУ-ын амьдралын хэв маягт нийцэж амьдрахыг баталгаажуулсан бол.

Хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 2 дах хэсэгт заасны дагуу ХБНГУ-ын иргэний эхнэр, нөхөр нас барснаас хойш нэг жилийн дотор, эсхүл гэрлэлтийг цуцлах шийдвэр гарсны дараа иргэний харьяалал авах авах хүсэлт гаргасан, эсхүл гэрлэлтээс үүдэн хүүхэд төрсөн, ХБНГУ иргэний харьяалалтай хүүхдийн асран хамгаалагч нь тус улсын иргэний харьяалалгүй хүн байгаа тохиолдолд хуулийн 8 болон 9 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан шаардлагыг хангаж иргэний харьяалал авч болно.⁵⁷

Долдугаарт, Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 10 дугаар зүйлд өөрийн хүсэлтээр иргэний харьяалалтай болсон (натурализаци) хүний эрх буюу эхнэр/нөхөр болон насанд хүрээгүй хүүхдүүдийн хувьд ХБНГУ-д хууль ёсоор найман жил амьдарсан, мөн Холбооны нутаг дэвсгэрт гадаадын иргэд оршин суух, хөдөлмөр эрхлэх тухай

⁵³ ХБНГУ (1913), [2024]. Nationality Act. Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html

⁵⁴ ХБНГУ (1953), [1971]. Federal Law on Refugees and Expellees. Хандах: <https://www.gesetze-im-internet.de/bvfg/BJNR002010953.html>

⁵⁵ ХБНГУ (1913), [2024]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Nationality Act). Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html

⁵⁶ ХБНГУ (2004), [2020]. Law on the Residence, Employment and Integration of Foreigners in the Federal Territory. Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/aufenthg_2004/

⁵⁷ ХБНГУ (1913), [2024]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Nationality Act). Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html

хуулийн⁵⁸ 80 дугаар зүйлд заасны дагуу эрх зүйн чадамжтай, эсхүл хууль ёсны төлөөлөгчтэй бол дараах нөхцөлийг хангаж байвал иргэний харьяалал авах хүсэлт гаргаж болно.⁵⁹ Энэ хэсэгт долоон шаардлага хамаарна. Үүнд:

1. “ХБНГУ-ын Үндсэн хуульд тусгагдсан ардчилсан Үндсэн хуулийн тогтолцоонд үнэнч хэмээн баталгаажуулж, дараах үйл ажиллагааг эрхэлдэггүй, дэмждэггүй бөгөөд урьд өмнө эрхэлж байгаагүй, дэмжиж байгаагүй гэдгээ мэдэгдэнэ.
 - ардчилсан үндсэн хуулийн тогтолцоо, холбооны болон улсын оршин тогтнол, аюулгүй байдлыг алдагдуулах зорилготой үйл ажиллагаа;
 - ХБНГУ-ын Үндсэн хуулийн байгууллагуудын хууль ёсны үйл ажиллагаанд хууль бусаар саад учруулах, эсхүл тэдгээрийн гишүүдийн үүрэг гүйцэтгэхэд саад болох зорилготой үйл ажиллагаа;
 - ХБНГУ-ын гадаад дахь ашиг сонирхлын эсрэг хүч хэрэглэх буюу хүч хэрэглэхээр бэлтгэх замаар хохирол учруулахыг зорьсон аливаа үйл ажиллагаа.
2. ЕХ болон түүний гишүүн улсуудын хооронд, мөн Швейцар Улс болон ХБНГУ-ын хооронд байгуулсан Хөдөлгөөний эрх чөлөөний тухай хэлэлцээрийн дагуу⁶⁰ байнгын оршин суух эрхтэй, эсхүл Швейцар Улсын иргэн, эсхүл иргэний гэр бүлийн гишүүн оршин суух зөвшөөрөлтэй,⁶¹ эсхүл ЕХ-ны цэнхэр карт эзэмшдэг, эсхүл Холбооны нутаг дэвсгэрт гадаадын иргэд оршин суух, хөдөлмөр эрхлэх тухай хуулийн 16, 17, 20, 22, 23.1, 23а, 24, 25.3-23.5 дугаар зүйлд⁶² зааснаас бусад зорилгоор оршин суух зөвшөөрөлтэй”;
3. өөрийгөө болон тэжээгчдээ аливаа тэтгэмжид найдахгүйгээр хангалттай тэжээх чадвартай байх. Хэрэв халамж авах шаардлага гарвал энэ нь тухайн хүний хяналтаас гадуурх (өөрөөс нь шалтгаалаагүй) нөхцөл байдлын улмаас үүссэн байх;
4. өмнөх улсын иргэний харьяаллаасаа татгалзсан, эсхүл өмнөх харьяаллаас албан ёсоор хасагдсан байх;
5. хууль бус үйлдлээс үүдэн ял шийтгэл аваагүй байх, мөн гэмт хэрэг үйлдэх чадваргүй гэсэн үндэслэлээр шүүхээс засаж залруулах, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах шийдвэр гаргуулаагүй байх;
6. герман хэлний хангалттай мэдлэгтэй байх;
7. ХБНГУ-ын хууль эрх зүйн, улс төрийн тогтолцоо, нийгэм, амьдралын нөхцөл байдлын талаар мэдлэгтэй байх.

⁵⁸ ХБНГУ (2004), [2020]. Law on the Residence, Employment and Integration of Foreigners in the Federal Territory. Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/aufenthg_2004/

⁵⁹ ХБНГУ (1913), [2024]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Nationality Act). Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html

⁶⁰ ХБНГУ (2004), [2017]. Act on the General Freedom of Movement for EU Citizens. Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_freiz_gg_eu/englisch_freiz_gg_eu.html

⁶¹ ХБНГУ (1913), [2024]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Nationality Act). Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html

⁶² ХБНГУ (2004), [2020]. Law on the Residence, Employment and Integration of Foreigners in the Federal Territory. Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/aufenthg_2004/

1.1.4. Шведийн Хаант Улс (Швед Улс)

Швед Улсын 1979 оны Үндсэн хуулийн 2 дугаар бүлэгт “Үндсэн эрх, эрх чөлөө”-г тодорхойлон зааж, 7 дугаар зүйлд иргэний харьяалалд холбогдох зохицуулалтыг тусгасан байна.⁶³ Тухайлбал, Үндсэн хуулийн 7 дугаар зүйлд “Швед Улсын иргэнийг нутаг дэвсгэрээс нь албадан гаргах, нэвтрэхийг нь хориглох ёсгүй. Швед Улсын нутаг дэвсгэрт оршин сууж буй, эсхүл өмнө нь оршин сууж байсан хүн иргэний харьяаллаа алдах ёсгүй. Гэвч 18 хүрээгүй хүүхдүүд эцэг, эхийнхээ, эсхүл аль нэгийнх нь харьяаллыг дагах зохицуулалтыг хуульд зааж болно” хэмээсэн.

Дээрх зохицуулалтаас Швед Улсын иргэний харьяалал олгох үндсэн зарчим нь цусан харьяаллын зарчим (*ius sanguinis*) байна. Гэсэн хэдий ч иргэний харьяалалгүй болохоос сэргийлэхийн тулд төрсөн газрын зарчим (*ius soli*) мөн хэрэглэгддэг. Швед Улсын Иргэний харьяаллын тухай⁶⁴ хуулийн гол зорилтын нэг нь иргэний харьяалалгүй болохоос зайлсхийх бодлого баримтлах явдал бөгөөд 2001 оны хуулийн шинэчлэлээс эхлэн хуульд оршин суух зарчим (*principle of domicile*) чухал байр суурь эзлэх болсон. Урьд нь хүчин төгөлдөр байсан иргэний харьяалалд холбогдох хуулиудаас (1950 оны хууль) ялгаатай нь 2001 оны хуулиар оршин суух зарчимд суурилсан иргэний харьяаллыг бүрэн хүлээн зөвшөөрдөг болсон.⁶⁵

Швед Улсын иргэний харьяаллыг дараах гурван үндсэн аргаар авах боломжтой:

1. автомат байдлаар;
2. мэдэгдэл гаргах замаар;
3. өөрийн хүсэлтээр иргэний харьяалалтай болох (натурализаци) хүсэлт гаргах.

Тус бүрийг хуулийн үндэслэлийн хамт доор тайлбарлав. Үүнд:

Нэгдүгээрт, автоматаар иргэний харьяалал авах (төрөх үед болон бусад тохиолдлуудад) зохицуулалт⁶⁶ байна. Энэ нь төрөх үед иргэний харьяалал авах буюу төрсөн газрын зарчимд (*ius soli*) суурилдаг.

Швед Улсын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд заасны дагуу, эх нь Швед Улсын иргэн бол хүүхэд төрсөн газраасаа үл хамааран Швед Улсын иргэний харьяалалтай болно. Хэрэв эх нь гадаадын иргэн бол дараах нөхцөлд хүүхэд төрөхдөө шууд Швед Улсын иргэн болдог. Үүнд:

- эцэг нь Швед Улсын иргэн бөгөөд хүүхэд албан ёсны гэрлэлтийн хүрээнд төрсөн бол (1950 оны Иргэний харьяаллын тухай хуульд байсан дүрэм).
- эцэг нь Швед Улсын иргэн, хүүхэд нь тус улсын нутаг дэвсгэрт төрсөн бол иргэний харьяалал автоматаар олгогдоно. 2000 онд хуульд шинэчлэл хийгдсэн шалтгаан нь Европын Үндэстний тухай Конвенцийг Швед улс баталсан явдал болон гэр бүлээс гадуур төрсөн хүүхдийг гэрлэлтийн хүрээнд төрсөн хүүхэдтэй адил эрхтэй болгох зорилготой (Håkan Sandesjö & Kurt Björk, 2005).
- хэрэв эцэг нь хүүхэд төрөхөөс өмнө нас барсан бол хүүхэд Швед Улсын иргэний харьяаллыг авна.

⁶³ Швед Улс (1974), [2012]. The Constitution of Sweden. Хандах: https://www.constituteproject.org/constitution/Sweden_2012

⁶⁴ Швед Улс (2001), [2006]. Act on Swedish Citizenship. Хандах: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2011-11/docl_24459_505628945.pdf

⁶⁵ Мөн тэнд.

⁶⁶ Швед Улс (2001), [2006]. Швед Улсын иргэний харьяаллын тухай хууль, (Act on Swedish Citizenship). Хандах: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2011-11/docl_24459_505628945.pdf

- Швед Улсын иргэний харьяалалтай эсэх тодорхойгүй байх эрсдэлтэй бол (§21), хүсэлтийн дагуу албан ёсны баталгаажуулалт хийж болно.

Автоматаар иргэний харьяалал авах дараагийн нөхцөл нь “үр тогтоолтоор төрсөн хүүхдэд” холбогдох зохицуулалт⁶⁷ байна. Швед Улсад 2005 оноос хойш хүүхэд үр тогтоолтоор төрсөн бөгөөд эх нь гадаадын иргэн боловч Швед Улсын иргэнтэй гэрлэсэн, албан ёсоор бүртгүүлсэн хамтрагч, эсхүл хамтран амьдрагч бол тухайн хүүхэд автоматаар Швед Улсын иргэн болно. Түүнчлэн эцэг, эх нь хүүхэд төрсний дараа гэрлэсэн тохиолдолд хуулийн 4 дүгээр зүйлд заасны дагуу Швед Улсын иргэн гадаад улсын иргэн эмэгтэйтэй гэрлэхээсээ өмнө хүүхэдтэй болсон бол, тэдний гэрлэлтээс өмнө төрсөн, иргэний харьяалалгүй байсан хүүхэд 18 нас хүрээгүй, гэрлээгүй бол автоматаар Швед Улсын иргэний харьяалалтай болно.

Хуулийн 2 дугаар зүйлд заасны дагуу Швед Улсын нутаг дэвсгэрт олдсон өнчин хүүхдүүдийн (Foundlings) нэр, харьяалал тогтоогдохгүй бол автоматаар Швед Улсын иргэн гэж үзнэ.

Хуулийн 3 дугаар зүйлд заасны дагуу Швед Улс, эсхүл бусад Скандинавын орноос өргөж авсан хүүхдүүд болон гадаад улсаас өргөж авсан хүүхдүүд Швед Улсад албан ёсоор иргэний харьяалалтай болно.⁶⁸

Хоёрдугаарт, мэдэгдэл гаргах замаар иргэний харьяалал авах зохицуулалт байна. 2001 оны Иргэний харьяаллын тухай хуулийн шинэчлэлээр Швед Улсад урт хугацаагаар амьдарсан гадаад иргэдийн хүүхдүүдийн иргэний харьяалал авах боломжийг нэмэгдүүлсэн. Энэхүү хуулийн өөрчлөлтөөр дараах дөрвөн бүлгээр иргэний харьяалал авах мэдэгдэл гаргах хялбаршуулсан журмыг ашиглах боломжтой. Үүнд:

1. Швед Улсын иргэний харьяаллыг автоматаар аваагүй боловч эцэг нь Швед Улсын иргэн байсан хүүхдүүд (§5);
2. Швед Улсад өссөн бөгөөд оршин суугчид тавигдах шаардлагыг хангасан хүүхдүүд;
3. өмнө нь Швед Улсын иргэний харьяалалтай байсан боловч дахин иргэний харьяалал авах хүсэлтэй хүмүүс;
4. Скандинавын орны иргэд.

Гуравдугаарт, өөрийн хүсэлтээр иргэний харьяалалтай болох (натурализаци) өргөдөл гаргах замаар иргэний харьяалал авах зохицуулалт хамаарч байна. Хуулийн 11 дүгээр зүйлд⁶⁹ заасны дагуу гадаадын иргэн Швед Улсын иргэний харьяалал авахын тулд дараах нөхцөлүүдийг хангана. Үүнд:

1. өөрийгөө баталгаажуулах баримт, бичиг бүрдүүлсэн байх (жишээ нь: иргэний үнэмлэх, гадаад паспорт, төрсний гэрчилгээ гэх мэт);
2. 18 насанд хүрсэн байх;
3. байнгын оршин суух зөвшөөрөлтэй байх;
4. Швед Улсад тодорхой хугацаанд тасралтгүй амьдарсан байх. Үүнд:
 - Дани, Финлянд, Исланд, Норвеги зэрэг улсын иргэн бол сүүлийн хоёр жилийн турш;

⁶⁷ Швед Улс (2001), [2006]. Швед Улсын иргэний харьяаллын тухай хууль, (Act on Swedish Citizenship). Хандах: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2011-11/doc1_24459_505628945.pdf

⁶⁸ Мөн тэнд.

⁶⁹ Мөн тэнд.

- иргэний харьяалалгүй хүмүүс болон дүрвэгсдийн тухай хууль (1989:529)-ийн 3 дугаар бүлэг, 2 дугаар зүйлд заасан дүрвэгч бол сүүлийн дөрвөн жилийн турш;
 - бусад гадаадын иргэн бол сүүлийн таван жилийн турш;
5. өнгөрсөн хугацаанд хууль зөрчөөгүй, ирээдүйд хуулийг сахин мөрдөх магадлалтай байх (*ёс зүйтэй байх*).

Дээрх шаардлагыг бүрэн хангаж чадаагүй ч өмнө нь Швед Улсын иргэн байсан тохиолдолд, тус улсын иргэнтэй гэр бүл болсон, эсхүл гэр бүлтэй адил нөхцөлд хамтран амьдарч буй тохиолдолд, мөн иргэний харьяалал авах бусад онцгой шалтгаан бий гэж үзсэн тохиолдолд Швед Улсын иргэний харьяаллыг хуулий дагуу олгоно. Хуулийн 13 дугаар зүйлд заасны дагуу хүсэлт гаргагч иргэн 18 нас хүрээгүй, гэрлээгүй хүүхэдтэй бол хүүхдийн иргэний харьяаллын эрх зүйн байдал эцэг, эхийн хамт шийдэгдэнэ.⁷⁰

⁷⁰ Швед Улс (2001), [2006]. Швед Улсын иргэний харьяаллын тухай хууль (Swedish Citizenship Act). Хандах: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2001/en/17574>

1.2. Иргэний харьяатаас гарах нөхцөл (Conditions for Renunciation of Citizenship)

1.2.1. Австралийн Хамтын Нөхөрлөлийн Улс (Австрали Улс)

Австрали Улсын Иргэний харьяаллын тухай хуулийг ерөнхийд нь зураглан харвал, үндсэн дөрвөн хэсэгтэй. Хэсэг тус бүр бүлэг, дэд хэсэг болон зүйл заалтаас бүрдэнэ. Хуулийн бүтэц нь:

Хуулийн 1 дүгээр хэсэгт зорилго, зорилт, нэр томьёо, тодорхойлолт, хуулийн үйлчлэх хүрээ, хязгаарыг; 2 дугаар хэсэгт, Австрали Улсын иргэний харьяаллыг олж авах (төрснөөр, өргөдлөөр иргэний харьяалалтай болох, иргэний харьяалал олгох болон иргэний харьяалал сэргээх зохицуулалт); 3 дугаар хэсэгт Австрали Улсын иргэний харьяаллаас татгалзах, цуцлах зохицуулалт; 4 дүгээр хэсэгт Австрали Улсын иргэний харьяаллыг нотлох бичиг, баримтад холбогдох зохицуулалт байна. Үүнээс Австрали Улсын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 3 дугаар хэсэгт “Австрали Улсын харьяаллаас татгалзах” зохицуулалтыг нарийвчлан тусгажээ.

Хуулийн 3 дугаар хэсгийн бүтэц, зохион байгуулалтыг нарийвчлан судалбал, 33 дугаар зүйл: Харьяаллаас татгалзах; 34 дүгээр зүйл: Сайдын шийдвэрээр харьяаллыг цуцлах; 35 дугаар зүйл: Харьяаллаа алдах нөхцөл (Австрали Улсын дайсан улсын зэвсэгт хүчинд алба хаах); 36 дугаар зүйл: Иргэний харьяаллаа алдсан хүүхдүүдэд холбогдох зохицуулалт зэргээс бүрдэж байна.

Иргэний харьяаллын тухай хуулийн дагуу иргэний харьяаллаас татгалзах хүсэлтээ тухайн хүн Сайд руу гаргах ба иргэний харьяаллаас татгалзах хүсэлтийг батлах, эсхүл татгалзах шийдвэрийг бичгээр гаргах ёстой.⁷¹ Хуулийн дагуу иргэний харьяаллаасаа татгалзах таван үндсэн арга байна. Үүнд:

1. өөрийн хүсэлтээр татгалзах (renunciation of citizenship);
2. иргэний харьяалал авсан иргэн гэмт хэрэг, эсхүл залилангийн хэрэгт холбогдсон тохиолдолд иргэний харьяаллаас хасах (deprivation for fraud);
3. гадаадын зэвсэгт хүчинд алба хаах (service in armed forces of an enemy state);
4. иргэний харьяаллаа алдсан иргэний хүүхдүүдийн иргэний харьяалал хасагдах (children of deprived citizens) буюу эцэг, эх нь иргэний харьяаллаа алдсан тохиолдолд хүүхдийн харьяаллыг цуцлах;
5. үндэсний аюулгүй байдлын үндсэн дээр иргэний харьяаллаас хасах (new deprivation mechanisms-2015) буюу улсын үндэсний язгуур эрх ашигт болон олон нийтийн ашиг сонирхолд харш тохиолдолд иргэний харьяаллыг цуцлах зохицуулалт хамаарч байна. Тус бүрийн нөхцөл, зохицуулалт, шаардлагыг тайлбарлав.

Нэгдүгээрт, хуулийн 33 дугаар зүйлийн 3 дах хэсэгт заасны дагуу иргэн өөрийн хүсэлтээр харьяаллаас татгалзахад Сайд батлах эсвэл татгалзах бүрэн эрхтэй. Үүнээс сайд нь дараах нөхцөлд иргэний харьяаллаас хасагдах хүсэлтийг батлана.⁷² Үүнд:

1. тухайн хүн хүсэлт гаргах үедээ 18 ба түүнээс дээш настай бөгөөд өөр улсын иргэний харьяалалтай байгаа бол;
2. тухайн хүн гадаад улсад төрсөн, эсхүл гадаад улсад байнгын оршин суудаг бөгөөд Австрали Улсын иргэний харьяалалтай учраас тухайн улсын хуулийн

⁷¹ Австрали Улс (2007), [2023]. Australian Citizenship Act. Хандах: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/aca2007254/

⁷² Австрали Улс (2007), [2023]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Australian Citizenship Act). Хандах: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/aca2007254/

дагуу иргэний харьяалал авах эрхгүй нөхцөл үүссэн бол иргэний харьяаллаас гарах хүсэлтийг сайд батлана.

Харин дараах нөхцөлд иргэний харьяаллаас хасагдах хүсэлтийг батлахаас татгалзана:

1. тухайн хүн гадаад улсын иргэн, эсхүл харьяат байх;
2. тухайн хүн өргөдлөө Австрали Улс дайны байдалд байгаа үед гаргасан бол;
3. тухайн хүний иргэний харьяаллаасаа татгалзах хүсэлтийг хүлээн зөвшөөрөх нь Австрали Улсын ашиг сонирхолд нийцэхгүй гэж Сайд үзсэн бол хүсэлтийг зөвшөөрөхгүй.⁷³

Сайд тухайн хүнийг Австрали Улсын иргэний харьяаллаас хасах зөвшөөрөл өгөхдөө гадаад улсын иргэн болох, эсхүл аль хэдийн гадаадын иргэний харьяалалтай байгаа эсэхийг баталгаажуулах бөгөөд (§33.7-33.8) энэ нь тухайн хүнийг “иргэний харьяалалгүй” үлдэх эрсдэлийг бууруулах зорилготой. Сайд зөвшөөрөл олгосон үеэс эхлэн тухайн хүн Австрали Улсын иргэний харьяаллаа алдахаас гадна, түүний 18 нас хүрээгүй хүүхэд харьяаллаа алдаж болзошгүй нөхцөл үүснэ (§36). Мөн сайд хуулийн дагуу “Австрали Улсын иргэний харьяаллаас гарах хүсэлт гаргаснаас хойш ямар нэгэн гэмт хэрэгт буруутгагдаж, шүүхээр ял шийтгүүлсэн тохиолдолд харьяаллаас гаргах шийдвэрийг сайд батлахгүй” энэ нь бусдад учруулсан байж болзошгүй хохирлоос зугтаах боломжийг багасгах зорилготой.

Хоёрдугаарт, иргэний харьяалал авсан иргэн гэмт хэрэг, эсхүл залилангийн хэрэгт холбогдсон (deprivation for fraud) бол иргэний харьяаллаас хасагдана. Энэхүү хуулийн зохицуулалт нь удамшлаар иргэний харьяалал авсан хүмүүс (citizenship by descent), олон улсын үрчлэлтээр иргэний харьяалал авсан хүмүүс (intercountry adoption), иргэний харьяалал олгох буюу натурализиациар иргэний харьяалал (conferral) авсан хүмүүст үйлчилнэ.

Гуравдугаарт, гадаадын зэвсэгт хүчинд алба хаах (service in armed forces of an enemy state) буюу Австрали Улсын иргэн дайны үед дайсагнасан улсын зэвсэгт хүчинд алба хаавал, түүний иргэний харьяалал автоматаар хүчингүй болно. Энэхүү зохицуулалт нь 1949 онд Австрали Улсын иргэний харьяаллын тухай хууль анхлан батлагдсан цагаас хойш хэрэгжсэн.

Дөрөвдүгээрт, иргэний харьяаллаа алдсан иргэний хүүхдүүдийн иргэний харьяалал хасагдах (children of deprived citizens) буюу эцэг, эх нь иргэний харьяаллаа алдсан тохиолдолд хүүхдийн харьяаллыг цуцлах зохицуулалт байна. Иргэний харьяаллаа алдсан эцэг, эхийн хүүхэд 1) хүүхдийн эцэг, эхийн аль нэг нь Австрали Улсын иргэн хэвээр үлдсэн бол, 2) хүүхэд иргэний харьяалалгүй болох (stateless) эрсдэлтэй бол иргэний харьяаллыг нь хэвээр хадгалж үлдэнэ.

Тавдугаарт, үндэсний аюулгүй байдлын үндсэн дээр харьяаллаас хасах (new deprivation mechanisms-2015) буюу улсын үндэсний язгуур эрх ашигт болон олон нийтийн ашиг сонирхолд харш тохиолдолд иргэний харьяаллыг цуцална. Энэхүү зохицуулалт нь 2015 онд батлагдаж, 2017 оноос хэрэгжиж эхэлсэн.

⁷³ Австрали Улс (2007), [2023]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Australian Citizenship Act), §33.7. Хандах: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/aca2007254/

1.2.2. Америкийн Нэгдсэн Улс /АНУ/

АНУ-ын Үндсэн хуулийн 14 дүгээр нэмэлт, өөрчлөлтийн 1 дүгээр хэсэгт “АНУ-д төрсөн, эсхүл натурализациар иргэний харьяалал авсан, мөн тус улсын харьяанд байгаа бүх хүмүүс нь АНУ болон өөрсдийн оршин суугаа муж улсын иргэн байна. Аль ч муж улс АНУ-ын иргэдийн эрхийг хязгаарлах, эсхүл хууль ёсны дагуу амь, эрх чөлөө, өмч хөрөнгөөс нь салгах, мөн тус улсын харьяанд байгаа ямар ч хүнд тэгш хамгаалалтыг үгүйсгэх хууль гаргах буюу хэрэгжүүлэх эрхгүй” хэмээн иргэдийн харьяалалд холбогдох зохицуулалтыг хуульчилсан. Энэхүү Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд иргэний харьяаллын асуудлыг 1952 онд батлагдсан “Цагаачлалын болон иргэний харьяаллын тухай”⁷⁴ хуулиар зохицуулж цагаачлал, иргэний харьяалалд холбогдох үйл явцыг нарийвчлан тодорхойлж, иргэний харьяалал олгох, татгалзах, хоёрдмол харьяалалд холбогдох асуудлыг зохицуулсан.

Цагаачлал болон иргэний харьяаллын тухай хуульд иргэний харьяаллаас татгалзахтай холбоотой 1) иргэний харьяаллаас сайн дураараа татгалзах (voluntary relinquishment) болон 2) иргэний харьяаллаас албан ёсоор татгалзах (renunciation process) гэсэн хоёр үндсэн хэлбэр байна.⁷⁵

Нэгдүгээрт, иргэний харьяаллаас сайн дураар татгалзах (voluntary relinquishment) ойлголт нь дараах зохицуулалттай. Үүнд:

- гадаад улсын иргэний харьяалал авах – 18-аас дээш настай өөр улсын иргэний харьяаллыг авсан бол;
- гадаад улсад үнэнч байх тангараг өргөх – өөр улсын засгийн газарт үнэнч байх тангараг өргөсөн бол;
- гадаад улсын армид алба хаах – хэрэв тухайн улс АНУ-тай дайснагдсан харилцаатай улс бол;
- гадаад улсын засгийн газарт ажиллах – тухайн хүн гадаад улсын иргэний харьяалалтай, эсхүл үнэнч байх тангараг өргөсөн бол;
- АНУ-ын иргэний харьяаллаас албан ёсоор татгалзах – гадаад улсад байрлах АНУ-ын дипломат төлөөлөгчийн газарт очиж татгалзах өргөдөл гаргасан бол;
- эх орноосоо урвах (treason), эсхүл АНУ-ын эсрэг зэвсэг барин тэмцэх – АНУ-ын эсрэг хүч хэрэглэсэн.

Хоёрдугаарт, иргэний харьяаллаас албан ёсоор татгалзах (renunciation process) буюу АНУ-ын иргэний харьяаллаас албан ёсоор татгалзах хүсэлт гаргахыг ойлгоно. Энэхүү шийдвэр нь буцаах боломжгүй, нэг мөр хүчинтэй үйлчлэх зохицуулалттай бөгөөд тухайн хүн дахин АНУ-ын иргэн болохын тулд натурализацийг дахин эхлүүлж хүсэлт гаргах шаардлагатай болно. АНУ-ын иргэний харьяаллаас татгалзах гол шалтгаанууд нь татвараас зайлсхийх, өөр улсын иргэн болох, улс төрийн хийгээд үзэл санааны шалтгаан гэх зэрэг нийтлэг байдаг ч Засгийн газрын зүгээс цэргийн албанаас зайлсхийх, татвараас зайлсхийх, хууль ёсны хариуцлагаас зугтаах зорилготой гэж үзсэн тохиолдолд иргэний харьяаллаас гарах хүсэлтийг зөвшөөрдөггүй.⁷⁶ АНУ-ын иргэний харьяаллаас татгалзахад дараах шаардлага тавигдана. Үүнд:

⁷⁴ АНУ (1952), [2024]. Immigration and Nationality Act. Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>

⁷⁵ Мөн тэнд.

⁷⁶ АНУ (1952), [2024]. Цагаачлал болон иргэний харьяаллын тухай хууль (Immigration and Nationality Act), §349(a)(3). Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>

- 18-аас дээш настай байх (насанд хүрээгүй хүн өөрийн биеэр татгалзах боломжгүй);
- оюун ухааны бүрэн чадамжтай байх (ухамсартай, сайн дураараа шийдвэр гаргасан байх);
- татгалзах үйлдэл сайн дурын үндсэн дээр хийгдсэн байх (хүчээр бус);
- АНУ-ын элчин сайдын яам, эсхүл консулын газарт биечлэн очих.

1.2.3. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс /ХБНГУ/

ХБНГУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 17 дугаар зүйлд “Иргэний харьяаллаа алдах” зохицуулалтыг хуульчилсан бөгөөд дараах нөхцөлд иргэний харьяаллаа алдана.⁷⁷ Үүнд:

1. иргэний харьяаллаас хасагдах (§18-24);
2. гадаад улсын иргэний харьяалал авах (§25);
3. иргэний харьяаллаас татгалзах (§26);
4. гадаадын хүн өргөж/үрчилж авсан тохиолдолд (§27);
5. гадаад улсын зэвсэгт хүчин, эсхүл түүнтэй адилтгах зэвсэгт байгууллагад элсэх (§28);
6. өргөдөл гаргах замаар (§29);
7. хууль бус захиргааны үйл ажиллагааг хүчингүй болгох замаар (§35).

Хуулийн 18 дугаар зүйлд заасны дагуу ХБНГУ иргэн өөр улсын иргэний харьяалал авах хүсэлт гаргасан бөгөөд тухайн хүсэлт нь зөвшөөрөгдөх баталгааг эрх бүхий байгууллагаас өгсөн бол иргэний харьяаллаас чөлөөлөгдөх өргөдөл гаргана.

Хуулийн 19 дүгээр зүйлд заасны дагуу эцэг эхийн асрамжид байгаа, эсхүл асран хамгаалагчийн хамгаалалтад байгаа хүнийг иргэний харьяаллаас хасагдах хүсэлтийг гаргаж болох ба ХБНГУ-ын гэр бүлийн шүүхээс зөвшөөрөл авах шаардлагатай.

Хуулийн 22 дугаар зүйлд заасны дагуу төрийн албан хаагчид, шүүгчид, зэвсэгт хүчний цэргүүд болон төрийн албанд, эсхүл албан тушаалд ажиллаж буй бусад хүмүүсийг тухайн алба, эсхүл албан тушаалдаа ажилласаар байгаа тохиолдолд иргэний харьяаллаас чөлөөлж болохгүй.⁷⁸

Хуулийн 23 дугаар зүйлд заасны дагуу Иргэний харьяаллаас чөлөөлөх нь эрх бүхий захиргааны байгууллагаас иргэний харьяаллаас хасагдсан тухай гэрчилгээг гардуулсан үеэс хүчин төгөлдөр болно.

Хуулийн 25 дугаар зүйлд ХБНГУ-ын Иргэний харьяаллаас татгалзах болон гадаад улсын иргэний харьяалал авах, иргэний харьяаллыг хадгалах зөвшөөрөлд холбогдох зохицуулалт байна. Хэрэв ХБНГУ-ын иргэн өөр улсын иргэний харьяаллыг авах хүсэлтээ хууль ёсны төлөөлөгчийн газарт хүсэлт гаргаж авсан бол тухайн хүн ХБНГУ-ын иргэний харьяаллаа алдана. Харин тухайн хүн гадаад улсын иргэний харьяаллыг авахаас өмнө ХБНГУ харьяаллаа хадгалах хүсэлт гаргаж, эрх бүхий байгууллагаас бичгээр зөвшөөрөл авсан бол ХБНГУ-ын иргэний харьяаллыг алдахгүй.⁷⁹

Хуулийн 26 дугаар зүйлд “Иргэний харьяаллаас татгалзах” зохицуулалт байна. Хэрвээ ХБНГУ-ын иргэн хэд хэдэн улсын иргэний харьяалалтай бол, өөрийн ХБНГУ-ын иргэний харьяаллаас татгалзах өргөдөл гаргаж болно. Тухайн татгалзах өргөдлийг

⁷⁷ ХБНГУ (1913), [2024]. Nationality Act. Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html

⁷⁸ ХБНГУ (1913), [2024]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Nationality Act). Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html

⁷⁹ Мөн тэнд.

бичгээр гаргана. Бичгээр гаргасан мэдэгдэлд, хуулийн 23 дугаар зүйлд заасан иргэний харьяаллаас чөлөөлөх тухай гэрчилгээ гаргах эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөл шаардлагатай. Иргэний харьяаллаасаа татгалзах хүсэлтийг дараах нөхцөлийг хангасан тохиолдолд зөвшөөрнө.⁸⁰ Үүнд:

- сүүлийн 10 жилийн турш гадаадад байнга оршин суусан;
- тухайн хүн өөрийн иргэний харьяалалтай аль нэг улсад цэргийн алба хаах үүрэгтэй хүний хувиар цэргийн алба хаасан.

Хуулийн 27 дугаар зүйлд, “гадаад улсын иргэнээр өргүүлсний улмаас иргэний харьяаллаа алдах” зохицуулалтыг хуульчилсан. Насанд хүрээгүй иргэн хуулийн дагуу гадаад улсын иргэнээр өргүүлж, тухайн өргөж авсан хүний улсын иргэний харьяаллыг олж авсан тохиолдолд ХБНГУ-ын иргэний харьяаллаа алдана.⁸¹

Хуулийн 28 дугаар зүйлд “гадаадын зэвсэгт хүчин, эсхүл адилтгах байгууллагад элссэнээс үүдэн иргэний харьяаллаа алдах” зохицуулалт байна. ХБНГУ-ын Батлан хамгаалах яам, эсхүл тухайн яамнаас томилогдсон харьяа байгууллагын зөвшөөрөлгүйгээр иргэн өөрийн иргэний харьяалалтайгаар гадаад улсын зэвсэгт хүчин, эсхүл түүнтэй адилтгах байгууллагад сайн дураараа элссэн тохиолдолд иргэний харьяаллаа алдана.⁸²

Хуулийн 35 дугаар зүйлд “хууль бус захиргааны үйл ажиллагааг хүчингүй болгох зам”-аар иргэний харьяаллаа алдах зохицуулалт байна. Хэрэв тухайн хүнд иргэний харьяалал олгох шийдвэр нь хууран мэхлэх, сүрдүүлэх, хээл хахууль, эсвэл санаатайгаар буруу эсвэл дутуу мэдээлэл үндэслэж гарсан бол ийм хууль бус иргэний харьяаллыг зөвхөн тодорхой тохиолдолд хүчингүй болгож болно. Үүнд:⁸³

- Хүний иргэний харьяаллыг хүчингүй болгох явдал нь тухайн хүнийг иргэний харьяалалгүй болгох эрсдэлтэй байсан ч хууран мэхлэх, сүрдүүлэх, хээл хахууль, эсвэл санаатайгаар буруу эсвэл дутуу мэдээлэл үндэслэж иргэний харьяалал авсан нь тогтоогдвол иргэний харьяаллыг хүчингүй болгоно.
- Хуулийн 35 дугаар зүйлд заасны дагуу олгогдсон иргэний харьяаллыг хүчингүй болгох шийдвэр гаргах нь тухайн хүнд иргэний харьяалал олгосон тухай мэдсэнээс хойш 10 жилийн дотор зөвшөөрөгдөнө.
- Хуулийн 35 дугаар зүйлийн хүрээнд иргэний харьяаллыг хүчингүй хэмээн үзсэн тохиолдолд иргэний харьяалал авсан цагаас эхлэн хүчин төгөлдөр бус байсанд тооцно.
- Хэрэв уг иргэний харьяаллыг хүчингүй болгох шийдвэрийг гаргахад хуулийн дагуу гуравдагч этгээдийн хууль ёсны байдлыг хөндөх бол тухайн хүн бүрийн нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, тухайн тохиолдолд тохирсон шийдвэр гаргана.
- Дээрх зүйл, заалтын хүрээнд хүний иргэний харьяаллыг хүчингүй болговол, түүний харьяалал эхнээсээ хүчин төгөлдөр байгаагүй мэтээр тооцогдоно. Энэ нь зөвхөн тухайн шийдвэр эцэслэн батлагдаж, давж заалдах боломжгүй болсон үед хэрэгжиж эхэлнэ.

⁸⁰ ХБНГУ (1913), [2024]. Иргэний харьяаллын тухай хууль (Nationality Act). Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html

⁸¹ Мөн тэнд.

⁸² Мөн тэнд.

⁸³ Мөн тэнд. §35

1.2.4. Шведийн Хаант Улс (Швед Улс)

Швед Улсын Иргэний харьяаллын тухай хууль⁸⁴ нь иргэний харьяатаас татгалзах, иргэний харьяаллын хадгалах болон дахин сэргээх нөхцөл, журамтай холбоотой тодорхой заалтуудыг агуулдаг. Уг хуулийн 15-20 дугаар зүйлүүд нь иргэний харьяаллаас татгалзах хүсэлт гаргах, Нордикийн гэрээт улсын (Швед, Дани, Финлянд, Исланд, Норвег) иргэний харьяалал авах болон буцаах, мөн Европын Эдийн засгийн бүсийн (European Economic Area) иргэдэд зориулсан тусгай зохицуулалтыг хамаарч байна.

Швед Улсын иргэний харьяаллын тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлд Швед Улсын иргэний харьяаллыг алдах нөхцөлүүдийг хуульчилжээ.⁸⁵ Швед Улсын иргэний харьяалалтай хүн 2хоёрнаас хүрэхэд дараах нөхцөлийг хангасан бол иргэний харьяаллаа алдана. Үүнд:

1. гадаад улсад төрсөн байх;
2. Швед Улсад оршин сууж байгаагүй;
3. Швед Улстай холбоотой гэж үзэх ямар нэг нөхцөл байдал үүсээгүй байх (жишээ нь: урт хугацаанд амьдарч, сурч, ажиллаж байгаагүй);

Иргэний харьяаллаас хасагдах дээрх нөхцөл бүрдсэн хүн иргэний харьяаллаа хадгалахыг хүсвэл 22 нас хүрэхээсээ өмнө өргөдөл гаргаж Швед Улсын иргэний харьяаллаа хадгалах боломжтой.

Хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 2 дах хэсэгт заасны дагуу эцэг эх нь Швед Улсын иргэний харьяаллаа алдвал удамшлаар тус улсын иргэн болсон хүүхэд ч мөн адил иргэний харьяаллаа алдана. Хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 3 дах хэсэгт заасны дагуу тухайн хүн ямар ч улсын иргэний харьяалалгүй болох эрсдэлтэй бол, Швед Улсын иргэний харьяаллаа алдахгүй.⁸⁶

Хуулийн 15 дугаар зүйлд Швед Улсын иргэний харьяалалтай хүн, гадаад улсын иргэний харьяалал авахыг хүсэж байгаа, эсхүл аль хэдийн авсан бол, иргэний харьяаллаас татгалзах хүсэлт гаргах эрхтэй. Үүнд, тухайн хүн Швед Улсад оршин суудаггүй байх, эсхүл Швед Улсын нутаг дэвсгэрт амьдарч байгаа тохиолдолд зөвхөн онцгой нөхцөлд иргэний харьяаллаас татгалзахыг зөвшөөрнө.⁸⁷ Тухайн хүн гадаад улсын иргэний харьяалалгүй бол Швед Улсын иргэний харьяаллаас чөлөөлөгдөх нь тухайн хүний өөр улсын иргэний харьяаллаа тодорхой хугацаанд авах нөхцөлтэйгөөр зөвшөөрөгдөнө. Энэ зохицуулалт нь тухайн хүнийг иргэний харьяалалгүй болохоос сэргийлж, олон улсын гэрээний хүрээнд Швед Улсын хүлээсэн үүрэгтэй холбоотой.

Хуулийн 16-19 дүгээр зүйл нь иргэний харьяалал авах, хадгалах, эсхүл сэргээх үйл явцыг хялбаршуулсан тусгай зохицуулалтыг буюу Дани, Финлянд, Исланд, Норвеги зэрэг Нордикийн улсуудтай байгуулсан гэрээний хүрээнд тус улсын иргэдэд хэрэгжих тусгай зохицуулалтыг агуулдаг. Тухайлбал, хуулийн 16 дугаар зүйлд иргэдэд үзүүлэх хөнгөлөлтүүд буюу Швед Улсын Засгийн газраас Нордикийн улсуудтай хийсэн гэрээний дагуух зохицуулалтыг хамаарна. Хуулийн 18 дугаар зүйлд Нордикийн улсын иргэн

⁸⁴ Швед Улс (2001), [2006]. Act on Swedish Citizenship. Хандах: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2011-11/doc1_24459_505628945.pdf

⁸⁵ Мөн тэнд.

⁸⁶ Швед Улс (2001), [2006]. Швед Улсын иргэний харьяаллын тухай хууль (Act on Swedish Citizenship). Хандах: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2011-11/doc1_24459_505628945.pdf

⁸⁷ Мөн тэнд.

дараах нөхцөлийг хангасан бол мэдэгдлэл гаргаж Швед Улсын иргэний харьяаллыг авах боломжтой.⁸⁸ Үүнд:

1. иргэний харьяаллыг өргөдөл гаргалгүйгээр авсан байх;
2. 18 нас хүрсэн байх;
3. сүүлийн таван жил тухайн улсад оршин суусан байх;
4. энэ хугацаанд ямар нэгэн шалтгаанаар хорих ял эдлээгүй байх (хүсэлт гаргагчийн хүүхдүүдэд мөн хамаарна).

Швед Улсын өөр улстай байгуулсан олон улсын гэрээгээр төрснөөр өөр улсын иргэн болсон тохиолдолд 18 нас хүрснээр тухайн улсад удаан хугацаагаар оршин сууж буй бол Швед Улсын иргэний харьяаллаа алдана.⁸⁹

⁸⁸ Швед Улс (2001), [2006]. Швед Улсын иргэний харьяаллын тухай хууль (Act on Swedish Citizenship). Хандах: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2011-11/doc1_24459_505628945.pdf.

⁸⁹ Мөн тэнд. §19.

1.3. Иргэний харьяаллыг сэргээх нөхцөл (Conditions for Reacquisition of Citizenship)

1.3.1. Австралийн Хамтын Нөхөрлөлийн Улс (Австрали Улс)

Австрали Улсын Иргэний харьяаллын тухай хууль (§23AA)-д зааснаар тодорхой шалтгааны улмаас иргэний харьяаллаас гарсан насанд хүрсэн хүн иргэний харьяаллаа сэргээх хүсэлтийг Сайдад (§17) гаргана.⁹⁰ Иргэний харьяаллыг сэргээх хүсэлтийг гаргахаас өмнө тухайн хүсэлт гаргагч тодорхой шалгуурыг хангасан байх ёстой. Үүнд:

Австрали Улсын иргэний харьяаллыг дахин авах (сэргээх) нөхцөлүүдийг 2007 оны Австрали Улсын иргэний харьяаллын тухай хуулийн С хэсэг—Харьяалал сэргээх (§28A-32) хэсэгт заасан.

Хуулийн 29 дүгээр зүйлд заасны дагуу тухайн хүн Сайдад хандан Австрали Улсын иргэний харьяаллаа сэргээлгэ өргөдөл гаргана. Хүсэлт гаргагч нь хуулийн 33 дугаар зүйлийн дагуу гадаад улсын иргэний харьяалал авах, эсхүл хадгалахын тулд Австрали Улсын иргэний харьяаллаасаа татгалзсан, мөн хуулийн 36 дугаар зүйлд заасны дагуу хүүхэдтэй холбоотойгоор иргэний харьяалалаасаа татгалзсан бол харьяаллаа сэргээх хүсэлт гаргаж болно. Хүсэлт гаргагч нь 18 ба түүнээс дээш настай бол хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 2b хэсэгт заасны дагуу “сайн зан чанартай (good character)” гэдгээ нотлох ёстой.

Хуулийн 30 дугаар зүйлийн 1 болон 2 дахь хэсэгт заасны дагуу Сайд иргэний харьяаллыг сэргээх, эсхүл татгалзах тухай шийдвэрийн аль нэгийг гаргана. Сайд хуулийн 29(2) болон 29(3) дахь заалтын дагуу Австрали Улсын иргэний харьяаллыг дахин авах эрхтэй гэж үзээгүй тохиолдолд иргэний харьяаллыг сэргээх тухай зөвшөөрөл олгохгүй. Хүсэлт гаргагч хуулийн 29(2), эсхүл 29(3) дугаар заалтын дагуу Австрали Улсын иргэний харьяаллыг дахин авах эрхтэй байсан ч Сайд тухайн хүнд иргэний харьяалал олгохоос татгалзаж болно.⁹¹

Хуулийн 30 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасны дагуу Сайд нь дараах тохиолдолд иргэний харьяаллыг сэргээхгүй. Үүнд:

- Австрали Улсын 1979 оны Аюулгүй байдал, тагнуулын байгууллагын тухай (Australian Security Intelligence Organisation Act, 1979) хуулийн дагуу тухайн хүнтэй холбоотой сөрөг аюулгүй байдлын үнэлгээ, эсхүл батлагдсан аюулгүй байдлын үнэлгээ хүчинтэй байгаа бол;
- Тухайн хүн шууд буюу шууд бус байдлаар аюулгүй байдалд эрсдэл учруулж байна гэж үзсэн бол (§4).

1.3.2. Америкийн Нэгдсэн Улс /АНУ/

АНУ-ын хууль тогтоомжийн хөгжлийг харвал, 1868 оны АНУ-ын Иргэний харьяаллаас татгалзах хууль (Expatriation Act)-иар иргэд сайн дураараа иргэний харьяаллаасаа татгалзах эрхтэй болохыг анх баталгаажуулсан. Харин 1952 оны “Цагаачлалын болон Иргэний харьяаллын тухай хууль”-иар⁹² өөр улсын иргэний харьяалалтай болоход АНУ-ын иргэний харьяаллаа алдах нөхцөлүүдийг тодорхойлсон боловч 1967 онд АНУ-ын Дээд шүүхээс “АНУ-ын иргэн өөрийн хүсэлтгүйгээр харьяаллаа

⁹⁰ Австрали Улс (2007), [2023]. Australian Citizenship Act. Хандах: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/aca2007254/

⁹¹ Мөн тэнд.

⁹² АНУ (1952), [2024]. Immigration and Nationality Act. Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>

алдаж болохгүй” гэх агуулга бүхий шийдвэр гаргасан явдал болон 1980 оны Vance v. Terrazas нарын иргэний харьяалалд холбогдох шүүхийн маргаанаар⁹³ иргэний харьяаллаас гарах эсэхийг тухайн хүний сайн дурын хүсэл зоригоор шийдэгдэх зүйл хэмээн баталгаажуулсан (Spiro, 2015).

АНУ-ын иргэн байсан хүмүүсийн иргэний харьяаллаа сэргээх тухай зохицуулалт нь Цагаачлал болон иргэний харьяаллын тухай хуулийн⁹⁴ 1435 дугаар зүйлд хуульчлагдсан бөгөөд иргэн байсан хүмүүс хэрхэн иргэний харьяаллаа сэргээх боломжтой талаар, ялангуяа гэрлэлт болон оршин суух шаардлагатай холбоотой иргэний харьяаллаа алдсан хүмүүст холбогдох зохицуулалт байна.

АНУ-ын иргэний харьяаллаа сэргээхэд холбогдох зохицуулалт нь 1) гэрлэлтийн улмаас иргэний харьяаллаа алдах, 2) оршин суух шаардлага хангаагүйн улмаас иргэний харьяаллаа алдах хэмээх ерөнхий хоёр агуулгатай:

- АНУ-ын иргэн байсан боловч гадаадын иргэнтэй гэрлэсний улмаас иргэний харьяаллаа алдсан хүн АНУ-ын иргэн болох боломжгүй (натурализаци хийх эрхгүй) гадаадын иргэнтэй гэрлэснээс болж иргэний харьяаллаа алдсан тохиолдолд сэргээх боломжтой.⁹⁵ Энэ тохиолдолд иргэний харьяаллаа сэргээх хүсэлт гаргагч нь гадаад улсын иргэнтэй гэрлэснээс бусад шалтгаанаар иргэний харьяаллаа алдаагүй байх ёстой бөгөөд АНУ-ын нутаг дэвсгэрт тодорхой хугацаанд байнгын оршин суух, эсхүл цаашид байнга амьдрах төлөвлөгөөтэй эсэхээ нотлох шаардлага тавигдахгүй. Гадаад улсын иргэнтэй гэрлэсний улмаас алдсан иргэний харьяаллыг сэргээсний дараагаар тухайн хүн АНУ-д төрсөн бол төрсөн иргэн (native-born citizen) гэж тооцогдоно. Харин иргэний харьяаллаа сэргээгч нь өмнө нь өөрөө натурализациар иргэн болсон бол түүний эрх зүйн байдал хэвээрээ буюу натурализацид иргэн (naturalized citizen) нь хэмээн тооцогдоно.
- Иргэний харьяаллаа сэргээхэд сайн ёс суртахуунтай байх (good moral character) буюу АНУ-ын Үндсэн хуулийн зарчмуудыг хүндэтгэх, улс орны төлөөх сэтгэлтэй, сайн сайхны төлөө эерэг хандлагатай байх ёстой болон хууль ёсны байнгын оршин суух (green card) эрхтэй байх шаардлага нэмэлтээр тавигдана.⁹⁶

1.3.3. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс /ХБНГУ/

ХБНГУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 13, 14, 35 дугаар зүйлд иргэний харьяаллаа сэргээхэд холбогдох зохицуулалт байна.⁹⁷ Хуулийн 13 дугаар зүйлд, гадаадад оршин сууж буй хуучин ХБНГУ-ын иргэдийг уян хатан нөхцөлөөр натурализаци хийх зохицуулалтыг тусгасан. Гадаадад байнга оршин суудаг ХБНГУ-ын харьяат байсан иргэд, түүний насанд хүрээгүй хүүхдүүд хуулийн 8 дугаар зүйлийн 1, 2 дах шаардлагыг хангаж буй бол иргэний харьяаллаа дахин сэргээж болно. Үүнд:

⁹³ Vance v. Terrazas, 444 U.S. 252 (1980). Justia U.S. Supreme Court Center. Хандах: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/444/252/>

⁹⁴ АНУ (1952), [2024]. Immigration and Nationality Act. Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>

⁹⁵ АНУ (1952), [2024]. Цагаачлал болон иргэний харьяаллын тухай хууль (Immigration and Nationality Act), §1435. Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>

⁹⁶ Мөн тэнд.

⁹⁷ ХБНГУ (1913), [2024]. Nationality Act. Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html

1. “Холбооны нутаг дэвсгэрт гадаадын иргэд оршин суух, хөдөлмөр эрхлэх тухай хуулийн 80 дугаар зүйлийн⁹⁸ 1 дүгээр хэсэгт заасны дагуу хууль ёсны эрх зүйн чадамжтай байх, эсхүл хууль ёсны төлөөлөгчтэй байх;
2. хууль бус үйлдэлд холбогдон ял шийтгэл аваагүй бөгөөд гэмт хэрэг үйлдэх чадваргүй гэж үзсэнээс шалтгаалан шүүхээс засаж залруулах болон урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах шийдвэр гаргуулж байгаагүй байх;
3. өөртөө хувийн байр, эсхүл оршин суух орон сууцтай байх;
4. өөрийгөө болон өөрийн асрамжид буй хүмүүсийг санхүүжүүлэх чадвартай байх.

Түүнчлэн хуулийн 14 дүгээр зүйлд заасны дагуу гадаадад байнга оршин суудаг гадаадын иргэн ХБНГУ-ын иргэний гэр бүлийн харилцаатай тохиолдолд хуулийн 8 болон 9 дүгээр зүйлд заасан нөхцөлийг хангаж ХБНГУ-ын иргэний харьяаллыг авах боломжтой.

1.3.4. Шведийн Хаант Улс (Швед Улс)

Швед Улсын иргэний харьяаллыг буцаан сэргээхтэй холбоотой нөхцөлүүдийг Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 9 болон 19 дүгээр зүйлд зохицуулсан.⁹⁹

Хуулийн 9 дүгээр зүйлд “18 нас хүрсэн бөгөөд Швед Улсын Иргэний харьяаллаа алдсан, эсхүл татгалзсан хүн дараах нөхцөлийг хангаж байвал мэдэгдлийн журмаар иргэний харьяаллаа буцаан сэргээх боломжтой”.¹⁰⁰ Үүнд:

1. байнгын оршин суух зөвшөөрөлтэй;
2. 18 нас хүрэхээс өмнө Швед Улсад нийт 10 жил амьдарсан;
3. сүүлийн хоёр жил Шведэд байнгын оршин суусан.

Хуулийн 19 дүгээр зүйлд заасны дагуу “Нордикийн гэрээт улсын (Дани, Финлянд, Исланд, Норвеги) иргэнээр дамжуулан иргэний харьяаллаа буцаан авах” буюу тухайн хүн Швед Улсын иргэний харьяаллаа алдсан боловч дараа нь Нордикийн гэрээт улсад иргэний харьяалал авч тасралтгүй амьдарсан бол “Швед Улсад оршин суух шаардлагатай болсон” гэх шалтгаанаар иргэний харьяаллаа сэргээх боломжтой.¹⁰¹ Иргэний харьяаллыг сэргээх энэ аргаар иргэний харьяалал сэргэхэд тухайн хүний хүүхдүүд харьяалалтай болно (§10) .

⁹⁸ ХБНГУ (2004), [2020]. Law on the Residence, Employment and Integration of Foreigners in the Federal Territory. Хандах: https://www.gesetze-im-internet.de/aufenthg_2004/

⁹⁹ Швед Улс (2001), [2006]. Swedish Citizenship Act. Хандах: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2001/en/17574>

¹⁰⁰ Мөн тэнд.

¹⁰¹ Мөн тэнд.

1.4. Иргэний хоёрдмол харьяаллын зохицуулалт (Regulation of Dual Citizenship)

1.4.1. Австралийн Хамтын Нөхөрлөлийн Улс (Австрали Улс)

Австрали Улсын иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох зохицуулалт нь олон жилийн туршид өөрчлөгдөн, хөгжиж ирсэн. Тухайлбал, 1949-2003 оны хооронд хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан Австрали Улсын Иргэний харьяаллын тухай хуулиар гэрлэлтийн бус шалтгаанаар өөр улсын иргэний харьяалал авсан Австраличууд автоматаар харьяаллаа алдах зохицуулалттай (Thwaites R. , 2017) байсан. Энэхүү заалт нь 1948 оны Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 17 дугаар хэсэгт анх тусгагдсан.

Дараагаар нь 2002 онд хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, 17 дугаар хэсгийг хүчингүй болгож Австралийн иргэд өөр улсын иргэний харьяалал авахдаа өөрийн улсын иргэний харьяаллаа алдахгүй байх¹⁰² нөхцөл бүрдсэн. Энэхүү өөрчлөлт 2003 оноос хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн.

2007 оны Иргэний харьяаллын тухай хуулийн шинэчлэлээр Австрали Улс иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрсөн.¹⁰³

Австрали Улсын иргэний хоёрдмол харьяалалтай байхыг зөвшөөрдөг Бразил, Канад, Колумб, Египет, Франц, Ирланд, Израил, Итали, Нидерланд, Шинэ Зеланд, Өмнөд Африк, Испани, Швейцар, Турк, Их Британи, АНУ зэрэг 16 улс байна¹⁰⁴ (*Dual Citizenship & Australia | Migration Lawyers*). Харин хүлээн зөвшөөрдөггүй Австри, Бельги, Чили, БНХАУ, Дани, Фижи, ХБНГУ, Индонез, Иран, Япон, Малайз, Мексик, Пакистан, Папуа Шинэ Гвиней, Сингапур, Швед, Вьетнам зэрэг 17 улс байна.¹⁰⁵

1.4.2. Америкийн Нэгдсэн Улс /АНУ/

АНУ-ын Үндсэн хуульд хоёрдмол харьяаллын талаар шууд дурдсан хуулийн зүйл, заалт байхгүй. Гэвч 14 дүгээр нэмэлт, өөрчлөлт (Fourteenth Amendment) нь төрөх эрхээр (jus soli) иргэний харьяалал авах боломжийг баталгаажуулсан. Тухайлбал, 14 дүгээр нэмэлт, өөрчлөлтөд “АНУ-д төрсөн буюу байгалийн жамаар иргэний харьяалал авсан бүх хүмүүс АНУ болон тухайн амьдарч буй муж улсын иргэн мөн.” хэмээн заасан нь иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох чухал зүйлчлэл болно.

1952 онд батлагдсан Цагаачлал болон Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 1401 дүгээр зүйлд заасны дагуу иргэний харьяаллыг дараах хоёр төрлөөр тодорхойлж байна.¹⁰⁶ Үүнд:

1. төрөх эрхээр (jus soli) – АНУ-ын нутаг дэвсгэрт төрсөн бүх хүмүүс (гадаадын дипломатуудаас бусад) болон;
2. удамшлын эрхээр (jus sanguinis) – АНУ-ын иргэн эцэг, эхийн хүүхэд гадаадад төрсөн тохиолдолд шууд авдаг.

АНУ-ын хууль тогтоомжид хоёрдмол харьяалалд холбогдох зүйл, заалт байхгүй ч тус улсын нутаг дэвсгэр дээр төрөх эрхээр дамжуулан бусад улсын иргэний

¹⁰² Австрали Улс (2007), [2023]. Australian Citizenship Act. Хандах: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/aca2007254/

¹⁰³ Мөн тэнд.

¹⁰⁴ Australian Migration Lawyers. Хандах: <https://www.australianmigrationlawyers.com.au/news-and-updates/which-countries-allow-dual-citizenship-with-australia> Хандсан огноо: 2025-01-30.

¹⁰⁵ Мөн тэнд.

¹⁰⁶ АНУ (1952), [2024]. Immigration and Nationality Act. Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>

харьяалалтай иргэд хоёрдмол харьяалал авах боломж бүрддэг. Үүнийг Европын их сургуулийн хүрээлэн (EUDO Citizenship Observatory) болон Роберт Шуман ахисан түвшний судалгааны төвийн боловсруулсан Питер Ж.Спирогийн “Иргэний харьяаллын тухай хуулийн тайлан: АНУ” (Spiro, 2015) тайланд тайлбарласан байдаг.

Юун түрүүнд, АНУ хоёрдмол, эсхүл олон харьяаллыг сөрөг зүйл гэж үзэж олон эхнэртэй байх (bigamy)-тай адилтган, тэвчдэггүй байсан (Spiro, 2015). Тийм ч учраас гадаад улсад иргэний харьяалал авах тухай (экспатриаци) зохицуулалтыг хууль болон олон улсын гэрээний тусламжтайгаар хоёрдмол харьяаллыг хязгаарлах бодлого баримтлагч улс байсан (Spiro, 2015). Тухайлбал, 1907 оны Иргэний харьяаллын тухай хууль болон түүнээс хойш боловсруулагдсан хууль тогтоомжуудад АНУ-ын иргэнийг бусад улсад иргэний харьяалал авсан, эсхүл өөр улсад үнэнч байх тангараг өргөсөн бол иргэний харьяаллаа алдах зохицуулалт хэрэгжиж байсан (Spiro, 2015).

Иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг одоогийн хууль тогтоомжийн эхлэл нь 1990-ээд оны дунд үеэс иргэнийг албадан харьяаллаас хасах бодлогоос татгалзаж эхэлсэнтэй холбоотой. Хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Цагаачлалын болон Иргэний харьяаллын тухай хуулийн дагуу хоёрдмол иргэний харьяаллыг бүрэн хүлээн зөвшөөрсөн.¹⁰⁷ Хуулийн зохицуулалтын гол үндэс нь 1) АНУ-ын иргэд бусад улсад иргэний харьяалал авсан ч, АНУ-ын иргэний харьяаллаа алдахгүй, 2) АНУ-ын нутаг дэвсгэрт төрсөн иргэдийн олонх нь удамшлаараа бусад улсын иргэний харьяаллыг авах боломжтой.

Үүнийг энгийнээр АНУ-ын хоёрдмол иргэний харьяалалд холбогдох хоёр төрөл буюу:

1. АНУ-ын иргэн өөр улсын иргэний харьяалал авах;
2. гадаад улсын иргэн АНУ-ын иргэн болохдоо өөрийн иргэний харьяаллаа хадгалах боломжтой.

Нэгдүгээрт, АНУ-ын иргэн өөр улсын иргэний харьяалал авахад тухайн улс хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг эсэх нь чухал асуудал болно. Тухайлбал, Канад, Франц, Их Британи, Австрали зэрэг улсын хувьд хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг. Харин БНХАУ, Япон, Энэтхэг зэрэг улс хүлээн зөвшөөрдөггүй. Өөрөөр хэлбэл, АНУ-ын иргэн өөр улсын иргэний харьяалалтай болох үед, тухайн улс хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг бол АНУ-ын иргэний харьяаллаа хадгалахын зэрэгцээ тухайн улсын иргэний харьяалалтай болох боломжтой.

Хоёрдугаарт, гадаад улсын иргэн АНУ-ын иргэн болохдоо өөрийн иргэний харьяаллаа хадгалах хувилбар байна. Энэ нь мөн тухайн хүсэлт гаргагч иргэний улсын хууль тогтоомжоор иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг эсэхээс хамаарна. Тухайлбал, зарим улс Канад, Франц, Их Британи, Мексик зэрэг улс нь АНУ-ын иргэний харьяаллыг авахыг өөрийн улсын иргэдэд хүлээн зөвшөөрдөг. Нөгөө талдаа, БНХАУ, БНЭУ, Япон Улс зэрэг улс хууль тогтоомжоороо АНУ, эсхүл ямар нэгэн гадаад улсын иргэний хоёрдмол харьяалалтай байхыг шууд хориглодог.

1.4.3. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс /ХБНГУ/

ХБНГУ-ын 2000 оны Иргэний харьяаллын тухай хуулийн гол шинэчлэл нь иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох зохицуулалт байсан. Хуулийн шинэчлэлээс өмнө ХБНГУ-ын иргэний харьяаллын тухай хуулийн зайлшгүй нэг бүрэлдэхүүн хэсэг нь хоёр

¹⁰⁷ АНУ (1952), [2024]. Immigration and Nationality Act. Хандах: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>

улсын иргэний харьяалалтай байхаас зайлсхийх зарчим байв. Гэвч иргэний хоёрдмол харьяалалтай холбоотой асуудлууд ихээр үүсэж, маргаан дагуулж, нийгмийн хэлэлцүүлгийн гол сэдэв болсны улмаас хуулийн шинэчлэлд хоёр улсын иргэний харьяаллаас зайлсхийх зарчим хадгалагдсан ч уян хатан нөхцөл бүхий сонголтыг бий болгосон.

Өөрөөр хэлбэл, тухайн хүн өмнөх иргэний харьяаллаас татгалзах шаардлагатай боловч хэрэв энэ нь хүндрэлтэй нөхцөл байдал үүсгэдэг бол татгалзах шаардлагагүй болсон. Үүний үр дүнд ХБНГУ, Европын бусад улс орнуудын жишгийг дагаж, хоёр улсын иргэний харьяалалтай байхыг хүлээн зөвшөөрөх болсон. Тухайлбал, тус улсын иргэний харьяалалтай иргэдээс гадна натурализиациар иргэн болсон хүмүүсийн бараг 60 орчим хувь нь хоёрдмол иргэний харьяалалтай болсон (Farahat, A., & Nailbronner, K. , 2020).

Хүүхэд ихэвчлэн эцэг, эхийнхээ иргэний харьяаллыг цусны эрхийн (*ius sanguinis*) зарчмаар өвлөж авдаг учраас газар нутгийн эрх (*ius soli*) зарчим нэвтрүүлсэн нь ХБНГУ-д төрсөн боловч гадаад улсын иргэн эцэг, эхтэй хүүхдүүдийг дор хаяж хоёр, зарим тохиолдолд олон улсын иргэнийн харьяалалтай болох нөхцөл бүрдүүлсэн. Гэсэн ч энэ өөрчлөлт хийгдсэнээс хойш хоёр улсын иргэний харьяаллын асуудал улс төрийн хувьд маргаантай хэвээр байсан тул 2000 оны Иргэний харьяаллын тухай хуульд нэмэлтээр “сонголтын загвар” (*optional model*)¹⁰⁸ хэмээх зохицуулалтыг оруулсан (Farahat, A., & Nailbronner, K. , 2020).

Сонголтын загварын (*optional model*) дагуу ХБНГУ-д төрсөн гадаад эцэг, эхтэй хүүхэд 18 нас хүрэхээсээ өмнө аль улсын иргэний харьяаллаа хадгалан авч үлдэх, аль улсын харьяаллаас татгалзахаа шийдэх үүрэгтэй. Хэрэв тухайн хүүхэд 23 нас хүрэхээсээ өмнө ХБНГУ-ын иргэний харьяаллаас гарах, эсхүл гадаад улсын иргэний харьяаллыг хадгалах хүсэлт гаргасан бол ХБНГУ харьяаллыг автоматаар хасагдах зохицуулалттай. Харин ХБНГУ-ын иргэний харьяаллыг хадгалах хүсэлт гаргасан бол 23 насанд хүрэх хүртлээ хоёрдогч улсынхаа иргэний харьяаллаас татгалзах хүсэлт гаргах үүрэгтэй (Farahat, A., & Nailbronner, K. , 2020).

Тухайн хүн 21 нас хүртлээ хоёр улсын иргэний харьяаллыг хамтад нь хадгалах зөвшөөрөл авах хүсэлт гаргах боломжтой бөгөөд дараах нөхцөлд уг хүсэлтийг хүлээн зөвшөөрнө (Farahat, A., & Nailbronner, K. , 2020). Үүнд:

1. гадаадын иргэний харьяаллаас татгалзах нь боломжгүй, эсхүл хүндрэлтэй бол;
2. ХБНГУ-ын иргэний харьяалал авах ерөнхий журмын дагуу олон улсын иргэний харьяалал нь тухай хүний хувьд хүлээн зөвшөөрөгдөж буй тохиолдолд.

Энэхүү “сонголтын загвар”-ын үзэл баримтлал нь Үндсэн хуулийн 3 дугаар зүйлийн 16 дугаар зүйлийн 2 дах хэсэгтэй нийцэж байгаа эсэх нь хууль эрх зүйн маргаан үүсгэдэг. Үүнийг шүүмжилсэн олон судлаачид байдаг бөгөөд (Wallrabenstein 1999, 2007; Farahat 2012; Niesler 2007; Göbel-Zimmermann/Eichhorn 2010) зарим нь энэ зохицуулалт Үндсэн хуулийн зарчимтай зөрчилдөж байна гэж үздэг. Харин зарим хуульчид (Nailbronner 1999; Berlitz 2004; Masing 2004) эсрэг байр суурьтай байдаг. ХБНГУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлд натурализиаци хийх эрх зүйн үндсийг заасан бөгөөд ерөнхийдөө тухайн хүн улсаас хөөгдөх шалтгаангүй байх, амьдралаа

¹⁰⁸ “Сонголтын үүрэг” (*Option Duty*)-ийг тайлбарлавал, энэ нь ХБНГУ-ын бус гадаадын иргэний хүүхэд болж төрсөн боловч төрсөн газраар иргэний харьяалал авах (*ius soli*) зарчмаар ХБНГУ-ын иргэний харьяалал авсан хүмүүс 21 нас хүрэхдээ өөр улсын иргэний харьяаллаасаа татгалзах зохицуулалт юм. Иргэний харьяаллын тухай хуулийн (§29.2) дагуу, хэрэв тухайн хүн бага насандаа өөр улсын иргэний харьяаллыг хоёрдмол эзэмшсэн тохиолдолд 21 нас хүрэхэд хүчингүй болно.

өөрөө авч явах чадвартай байх үндсэн шалгуур тавигддаг (Farahat, A., & Hailbronner, K., 2020).

2014 оны 12 дугаар сард ХБНГУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хуульд “сонголтын үүрэг (option duty)”-тэй холбоотой томоохон өөрчлөлт орж, газар нутгийн эрхийн (ius soli)-ийн дагуу төрсөн хүүхдүүдийн дийлэнх нь сонголт хийх үүргээс чөлөөлөгдсөн. Хуулийн дагуу сонголтын үүрэг нь бүрэн цуцлагдаагүй ч зөвхөн ХБНГУ-ын нутаг дэвсгэрт өсөөгүй хүүхдүүдэд хамаарах болсон. Харин ХБНГУ-д төрж, өссөн хүүхдүүд хоёрдмол харьяаллынхаа аль нэгийг нь сонгох шаардлагагүй зохицуулалт хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлсэн.

ХБНГУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 29 дугаар зүйлийн 1а хэсэгт зааснаар, тухайн хүн “ХБНГУ-д өссөн” гэж тооцогдохын тулд 21 нас хүрэхээсээ өмнө тус улсад найман жил амьдарсан, сургуульд дор хаяж зургаан жил сурсан, сургуулийг төгссөн, эсхүл мэргэжлийн боловсрол эзэмшсэн байх ёстой (Farahat, A., & Hailbronner, K., 2020).

ХБНГУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 12 дугаар зүйлд “Олон улсын иргэний харьяаллыг хүлээн зөвшөөрсөн натурализи”-ийн тухай хуульчилсан. Тухайлбал, хуулийн 10 дугаар зүйлд заасны дагуу гадаадын иргэн нь өөрийн өмнөх иргэний харьяаллаас татгалзах боломжгүй бөгөөд татгалзахад хүндрэлтэй дараах нөхцөл үүсэж буй тохиолдолд хоёрдмол иргэний харьяалал авах хүсэлт гаргаж болно. Энэ заалтад холбогдох зургаан нөхцөл байна. Үүнд:

1. хоёр дахь улсын хууль тогтоомжид иргэний харьяаллаас татгалзах зохицуулалт байхгүй бол;
2. хоёр дахь улс иргэний харьяаллаас татгалзах зөвшөөрлийг тогтмол олгодоггүй бол;
3. хоёр дахь улс иргэний харьяаллаас татгалзах хүсэлтийг үндэслэлгүйгээр татгалзсан, эсхүл хэт хатуу нөхцөл шаардсан, эсхүл зөвшөөрөл олгох үйл явцыг хуульд заасан хугацаанд шийдвэрлээгүй бол;
4. олон улсын иргэний харьяалал нь ахмад насны хүмүүст иргэний харьяалал олгоход саад болох ганц хүчин зүйл байгаа, эсхүл иргэний харьяаллаас татгалзах үйл явц нь үндэслэлгүйгээр хүндрэл үүсгэж бол;
5. урьд байсан иргэний харьяаллаас татгалзсанаар тухайн гадаадын иргэн иргэний эрхээ алдахаас гадна эдийн засгийн, эсхүл өмчтэй холбоотой ихээхэн хохирол амсах магадлалтай тохиолдолд;
6. тухайн гадаадын иргэн 1951 оны 7 дугаар сарын 28-ны өдрийн “Дүрвэгчийн эрх зүйн байдлын тухай” конвенцын¹⁰⁹ 28 дугаар зүйлд заасны дагуу аяллын бичиг, баримттай байгаа тохиолдолд.

Ерөнхийдөө ХБНГУ-ын иргэний харьяаллыг авах хүсэлт гаргагч нь одоо байгаа улсын иргэний харьяаллаасаа татгалзах шаардлагатай (§10.1-4) ч дараах тохиолдолд улсын иргэний харьяаллаас татгалзсан байх шаардлагаас чөлөөлөгдөнө. Үүнийг хуулийн 12 дугаар зүйл “Олон улсын иргэний харьяаллыг зөвшөөрсөн натурализи” буюу одоо байгаа иргэний харьяаллаас татгалзах шаардлагыг дараах онцгой тохиолдолд цуцлах боломжтой хэмээн зохицуулсан байна. Үүнд:

- хууль, эрх зүйн болон практикийн боломжгүй байдал: Хэрэв тухайн гадаад улсын хууль тогтоомж иргэний харьяаллаас татгалзахыг зөвшөөрдөггүй, эсхүл тухайн

¹⁰⁹ НҮБ (1951), The 1951 Refugee Convention. Хандах: <https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/1951-refugee-convention>. Хандсан огноо: 2025-02-02

улс иргэний харьяаллаас татгалзах зөвшөөрлийг тогтмол хугацаанд (давтамжтай) олгодог бол;

- хэт хатуу нөхцөл: Хэрэв тухайн улс иргэний харьяаллаас татгалзахын тулд үндэслэлгүй хатуу нөхцөл тавьдаг, эсхүл хугацаандаа шийдвэр гаргадаггүй бол;
- хүндрэлтэй нөхцөл байдал: Өндөр настай хүмүүс иргэний харьяаллаасаа татгалзах нь хүндрэл учруулах боломжтой бол;
- нийтийн ашиг сонирхолд хохирол учруулах эрсдэл: Иргэний харьяаллаас татгалзах нь зөвхөн иргэний эрх хязгаарлагдахаас гадна эдийн засгийн болон өмч хөрөнгийн ноцтой хохирол учруулж болзошгүй бол;
- дүрвэгчийн эрх зүйн байдал: “Дүрвэгчийн эрх зүйн байдлын тухай” конвенцын¹¹⁰ дагуу аяллын бичиг баримттай бол;
- ЕХ, эсхүл Швейцар Улсын иргэний харьяалалтай: Хэрэв тухайн хүн ЕХ-ын гишүүн улсын, эсхүл Швейцар Улсын иргэний харьяалалтай бол.

1.4.4. Шведийн Хаант Улс (Швед Улс)

Швед Улсын 2001 оны Иргэний харьяаллын тухай хуулиар¹¹¹ иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрч эхэлсэн. Швед Улс иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрөх үндсэн шалтгаан нь хуулийн дагуу оршин суух зарчмыг хүлээн зөвшөөрөх болсон, гадаад улс орнуудтай харилцах харилцаа өргөжсөн, хувь хүний ашиг сонирхол чухал байр суурь эзлэх болсон (хоёр ба түүнээс дээш улсын иргэн байх хүсэлтэй), гадаадад амьдарч буй Швед Улсын иргэд хоёрдмол иргэний харьяаллыг хүлээн зөвшөөрөхөд чухал нөлөө үзүүлсэн байна. Иргэний харьяаллыг хүлээн зөвшөөрөх бодлогыг баримталж эхэлсэн нь Швед Улсын иргэний харьяалал авах хүний тоог нэмэгдүүлсэн (Östling, 2019).

2001 оны хуулийн шинэчлэлээр Швед Улсын иргэн өөр улсын иргэний харьяалал авахад өөрийн улсын иргэний харьяаллаа алдахгүй байх боломжийг бүрдүүлж дараах хоёр шаардлагыг тавьсан (Östling, 2019). Үүнд:

1. 2001 оны 7 дугаар сарын 1-нээс эхлэн тухайн хүн өөр улсын иргэний харьяалал авсан тохиолдолд Швед Улсын иргэний харьяаллаа хадгалах боломжтой. Харин хоёрдогч улс нь хоёрдмол иргэний харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг байх ёстой. Гадаад Улсын иргэн Швед Улсын иргэний харьяалал авч өөрийн эх орны иргэний хоёрдмол харьяаллыг хадгалах боломжтой. Тухайн хүний эх орон нь хоёрдмол иргэний харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг байх ёстой.¹¹²
2. Хуулийн 14 дүгээр зүйлд заасны дагуу Швед Улсын иргэн нь 1) гадаад улсад төрсөн, 2) Швед Улсын газар нутагт хэзээ ч оршин сууж байгаагүй, 3) Швед Улстай ямар нэгэн холбоогүй (төрийн албан хаагч, цэрэг, зэвсэгт хүчин, гадаад дахь төлөөлөгч, улсад үнэтэй хувь нэмэр оруулсан хүн гэх мэт биш) тохиолдолд Швед Улсын иргэний харьяаллаа алдана.¹¹³ Гэвч тухайн хүн 22 нас хүрэхээсээ өмнө иргэний харьяаллаа хадгалах хүсэлт гаргавал иргэний харьяаллаа

¹¹⁰ НҮБ (1951), The 1951 Refugee Convention. Хандах: <https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/1951-refugee-convention>. Хандсан огноо: 2025-02-02

¹¹¹ Швед Улс, (2001), [2006]. Act on Swedish Citizenship. Хандах: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2001/en/17574>

¹¹² Швед Улс (2001), [2006]. Швед Улсын иргэний харьяаллын тухай хууль (Swedish Citizenship Act). Хандах: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2011-11/doc1_24459_505628945.pdf

¹¹³ Мөн тэнд.

хадгалах зөвшөөрөл авах замаар иргэний хоёрдмол харьяалалтай болж болно.¹¹⁴

¹¹⁴ Швед Улс, (2001), [2006]. Швед Улсын иргэний харьяаллын тухай хууль (Act on Swedish Citizenship). Хандах: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2011-11/docl_24459_505628945.pdf

ХОЁР. ИРГЭНИЙ ХОЁРДМОЛ ХАРЬЯАЛЛЫГ ЗӨВШӨӨРДӨГГҮЙ УЛСУУД (БНСУ, БНХАУ, ЯПОН УЛС)

2.1. Иргэний харьяат болох нөхцөл (Conditions for Acquiring Citizenship)

2.1.1. Бүгд Найрамдах Солонгос Улс (БНСУ)

БНСУ-ын хувьд иргэний хоёрдмол харьяаллыг хязгаарлагдмал хүрээнд хүлээн зөвшөөрдөг. БНСУ-ын Үндсэн хуулийн 2 дугаар зүйлийн (1)-д “Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын иргэн болох нөхцөлийг хуулиар тогтооно”¹¹⁵ хэмээгээд 1997 онд “Иргэний харьяаллын тухай хууль” (Nationality Act)-ийг баталсан.¹¹⁶ Хуулийн системийг авч үзвэл, БНСУ-ын засгийн газар хууль санаачлах эрхтэй бөгөөд ихэнх хуулийн өөрчлөлтүүдийг гүйцэтгэх засаглалын санаачилгаар хийдэг. Тогтолцооны хувьд харьяаллын тухай хуультай холбоотой хууль тогтоомжийн заалтыг Үндсэн хуулийн шүүхээр хянах боломжтой. Энэ нь шүүхээс ирсэн лавлагаагаар, эсхүл иргэдийн Үндсэн хуулийн гомдлын дагуу явагддаг. Илүү нарийн зохицуулалтуудыг Ерөнхийлөгчийн зарлигаар батлагдсан “Иргэний харьяаллын тухай хуулийн хэрэгжилтийн журам”-аар¹¹⁷ тодорхойлдог.

БНСУ-ын иргэний харьяаллыг дараах үндэслэлээр тогтоодог:¹¹⁸

- төрснөөр (birth);
- хүлээн зөвшөөрсөнөөр (acknowledgment);
- иргэний харьяаллын нөхцөлийг хангаснаар (naturalisation);
- харьяаллыг сэргээн тогтоосноор (recovery of Nationality).

1. Төрснөөр (birth)

БНСУ-ын иргэний харьяаллыг төрснөөр тогтоохдоо голчлон цусны зарчим (ius sanguinis)-ыг баримталдаг боловч зарим онцгой тохиолдолд төрсөн газрын зарчим (ius soli)-ыг баримталдаг.¹¹⁹

Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 2(1) дугаар зүйлд¹²⁰ зааснаар эцэг, эсхүл эх нь БНСУ-ын иргэн байхад төрсөн, эсхүл эцэг нь БНСУ-ын иргэн байсан бөгөөд төрөхөөс нь өмнө нас барсан тохиолдолд тухайн хүн БНСУ-ын харьяат байна. Харин төрсөн газрын зарчим нь эцэг эхийг тогтоох боломжгүй, эсхүл эцэг, эх нь харьяалалгүй тохиолдолд хэрэгжинэ.¹²¹

2. Хүлээн зөвшөөрснөөр (acknowledgment)

Гэр бүлээс гадуурх харилцаанаас төрсөн хүүхдийг өөрийн хүүхэд хэмээн хүлээн зөвшөөрөхийг хүлээн зөвшөөрөх (acknowledgment) гэнэ. Хүлээн зөвшөөрснөөр БНСУ-

¹¹⁵ БНСУ (1987). Constitution of the Republic of Korea. Хандах:

https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=1&lang=

¹¹⁶ БНСУ (1997), [2022]. Nationality Act. Хандах:

https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

¹¹⁷ БНСУ (1998), [2022]. Enforcement Decree of the Nationality Act. Хандах:

https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=61733&type=part&key=7

¹¹⁸ БНСУ (1997), [2022]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Act). Хандах:

https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

¹¹⁹ Мөн тэнд.

¹²⁰ БНСУ (1997), [2022]. Nationality Act. Хандах:

https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

¹²¹ Мөн тэнд.

ын иргэний харьяат болохын тулд дараах нөхцөлийг хангана.¹²² Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 3(1) дугаар зүйлд заасан. Үүнд:

- хүлээн зөвшөөрөх үед 18 буюу түүнээс доош настай байх;
- хүлээн зөвшөөрч буй хүн нь хүүхдийг төрөх үед БНСУ-ын иргэн байх;
- хүлээн зөвшөөрч буй хүн нь хүүхдийг хүлээн зөвшөөрч буй цаг үед БНСУ-ын иргэн байх;

Хүлээн зөвшөөрөлтийг Хууль зүйн сайд (Minister of Justice)-д мэдэгдсэнээр БНСУ-ын харьяат болно.¹²³

3. Иргэний харьяаллын нөхцөлийг хангаснаар (naturalisation)

Иргэний харьяаллын нөхцөлийг хангаснаар харьяалал авах гурван нөхцөл байна. Үүнд:

- 1) энгийн (ordinary naturalisation),
- 2) хялбаршуулсан (facilitated naturalisation),
- 3) тусгай (special naturalisation).

Хүснэгт 4: БНСУ-ын иргэний харьяалал авах нөхцөл¹²⁴

Энгийн нөхцөл (ordinary naturalisation)	<ul style="list-style-type: none"> - БНСУ-ын нутаг дэвсгэрт таваас илүү жил оршин суусан байх; - иргэний хуулийн дагуу насанд хүрсэн байх; - сайн ёс зүй, зан чанартай (good conduct) байх; - амьжиргааны зохих чадвар, эх үүсвэртэй байх; - БНСУ-ын иргэний эзэмшсэн байх анхан шатны мэдлэгийг эзэмшсэн байх (солонгол хэл, ёс заншил зэрэг).
Хялбаршуулсан нөхцөл (facilitated naturalisation)	<p>БНСУ-ын нутаг дэвсгэрт гурав болон түүнээс дээш жил оршин суусан хүн дараах нөхцөлийг хангаснаар БНСУ-ын харьяат болно. Үүнд:</p> <ul style="list-style-type: none"> - эцэг, эсхүл эх нь БНСУ-ын иргэн байсан; - өөрөө БНСУ-ын нутаг дэвсгэрт төрсөн ба эцэг, эсхүл эх нь БНСУ-ын нутаг дэвсгэрт төрсөн; - БНСУ-ын иргэнд үрчлүүлсэн. <p>Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 6(2)(i) болон (ii)-ын дагуу БНСУ-ын иргэнтэй гэрлэлтээ батлуулсан хүн дараах тохиолдолд БНСУ-ын харьяат болно. Үүнд:</p> <ul style="list-style-type: none"> - гэрлэлтээ батлуулсан хүнтэйгээ БНСУ-ын нутаг дэвсгэрт хоёр болон түүнээс дээш жил оршин суусан; - гэрлэлтээ батлуулаад гурав болон түүнээс дээш жил болсон ба БНСУ-ын нутаг дэвсгэрт нэг болон түүнээс дээш жил оршин суусан. <p>Хялбаршуулсан нөхцөл ашиглах өргөдөл гаргагчид ерөнхий нөхцөлд заасны дагуу насанд хүрсэн, сайн ёс зүйтэй, зан чанартай (good conduct) байх, БНСУ-ын иргэний эзэмшсэн байх анхан шатны мэдлэгийг эзэмшсэн байх шаардлага тавигдана.</p>
Тусгай нөхцөл	<p>Тусгай нөхцөлийг хангахад оршин суусан хугацаа, нас, амьжиргааны чадвар зэрэг шалгуурууд хамаарахгүй бөгөөд дараах гурван төрөлд хамаарах хүмүүс тусгай нөхцөлөөр БНСУ-ын харьяат болох боломжтой. Үүнд:</p> <ul style="list-style-type: none"> - эцэг, эсхүл эх нь БНСУ-ын иргэн бөгөөд насанд хүрснээсээ хойш хүнд үрчлэгдээгүй; - БНСУ-д үнэтэй хувь нэмэр оруулсан хүн; - Шинжлэх ухаан, эдийн засаг, соёл, спорт зэрэг тодорхой салбарт үнэтэй хувь нэмэр оруулсан, онцгой ур чадвартай бөгөөд БНСУ-ын үндэсний ашиг сонирхолд хувь нэмэр оруулах хүн.

Эх сурвалж: БНСУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хууль

¹²² БНСУ (1997), [2022]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Act). Хандах: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

¹²³ Мөн тэнд. §14(2).

¹²⁴ Мөн тэнд.

Иргэний харьяаллын энгийн, хялбаршуулсан, эсхүл тусгай нөхцөлийг хангасан өргөдөл гаргагчид харьяалал олгох эсэх шийдвэрийг Хууль зүйн сайд (Minister of Justice) гаргана. Хууль зүйн сайд иргэний харьяалал олгохоор шийдвэрлэсэн үеэс эхлэн тухайн хүнийг БНСУ-ын харьяат иргэн хэмээн тооцно. БНСУ-ын харьяат болсон иргэн нь нэг жилийн дотор гадаад улсын иргэний харьяаллаасаа татгалзах үүрэгтэй.¹²⁵

2.1.2. Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс (БНХАУ)

БНХАУ-ын иргэний харьяалал нөхцөлийг 1980 оны Иргэний харьяаллын тухай хуулиар зохицуулдаг.¹²⁶ Тус хуулийн дагуу дараах хоёр арга замаар БНХАУ-ын харьяат болно. Үүнд:

1. Төрснөөр (birth);
2. БНХАУ-ын харьяат болох нөхцөлийг хангаснаар (naturalisation).

Хүснэгт 5: БНХАУ-ын иргэний харьяалал авах нөхцөл¹²⁷

Төрснөөр БНХАУ-ын иргэний харьяат болох (birth)	<p>Төрснөөр харьяат болох нөхцөлийн хувьд:</p> <ul style="list-style-type: none"> • БНХАУ-ын нутаг дэвсгэрт төрсөн бөгөөд эцэг эх нь хоёулаа, эсхүл нэг нь БНХАУ-ын харьяат бол; • Гадаад улсын нутаг дэвсгэрт төрсөн боловч эцэг эх нь хоёулаа, эсхүл нэг нь БНХАУ-ын харьяат бол; <p>Мөн БНХАУ-ын нутаг дэвсгэрт төрсөн эцэг, эх нь харьяалалгүй хүүхэд БНХАУ-ын харьяат байна.</p> <p>1980 оны Иргэний харьяаллын тухай хууль нь төрснөөр харьяат болох нөхцөлийг тодорхойлохдоо төрсөн газрын зарчим (ius soli) болон цусны зарчим (ius sanguinis)-ийг хослуулсан. Эцэг эхийн харьяалал буюу цусны зарчим болон төрсөн газрын зарчим нь БНХАУ-ын иргэний харьяат болох нөхцөл болно.</p>
БНХАУ-ын харьяат болох нөхцөлийг хангаснаар (naturalisation)	<p>Гадаадын иргэн, эсхүл харьяалалгүй хүн нь дараах нөхцөлийн нэгийг хангаснаар БНХАУ-ын харьяат иргэн болох боломжтой. Үүнд:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ойрын хамаатан садан нь БНХАУ-ын иргэний харьяалалтай бол; • БНХАУ-ын нутаг дэвсгэрт байнгын оршин суудаг бол; • бусад хууль ёсны үндэслэл, шалтгаантай (legitimate reasons) бол.

Эх сурвалж: БНХАУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хууль

Хуульд БНХАУ-ын харьяат болох нөхцөлийг хангах замаар иргэний харьяалал авах боломжтой болохыг заасан ч оршин суусан хугацаа, ойрын хамаатан садан гэдэгт хэнийг ойлгох, хэрхэн тодорхойлох, хууль ёсны үндэслэл, шалтгаан (legitimate reasons) гэж юу болох зэргийг нарийвчлан зохицуулаагүй байна.

Хуулийн 4 болон 5 дугаар зүйлд тухайн хүний төрсөн газар болон эцэг эхийн харьяаллыг харгалзан БНХАУ-ын харьяат болох үндсэн нөхцөл, шалгуурыг заасан. Тухайлбал, 4 дүгээр зүйлд зааснаар “БНХАУ-ын нутаг дэвсгэрт төрсөн бөгөөд эцэг эх нь хоёулаа, эсхүл нэг нь БНХАУ-ын харьяат байх аливаа хүн БНХАУ-ын харьяат байна” хэмээн заасан нь цусны зарчим буюу тухайн эцэг, эхийн харьяаллын дагуу хүүхэд шууд иргэний харьяалал авах зохицуулалт байна.

Хуулийн 5 дугаар зүйлд гадаад улсад төрсөн хүүхдийн харьяаллын асуудлыг хуульчилсан. Тухайлбал, эцэг эх нь хоёулаа, эсхүл нэг нь БНХАУ-ын харьяат, гадаад улсын нутаг дэвсгэрт төрсөн хүүхдийн хувьд БНХАУ-ын харьяат байна. Гэвч хэрэв эцэг,

¹²⁵ БНСУ (1997), [2022]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Act). Хандах: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

¹²⁶ БНХАУ (1980), [2018]. Nationality Law of the People's Republic of China. Хандах: <http://www.china.org.cn/english/LivinginChina/184710.htm>

¹²⁷ БНСУ (1997), [2022]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Act). Хандах: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

эх нь хоёулаа БНХАУ-ын иргэн боловч хоёулаа гадаад улсын нутаг дэвсгэрт байнга оршин суудаг, эсхүл нэг нь БНХАУ-ын иргэн боловч гадаадад байнга оршин суудаг бөгөөд тухайн хүүхэд төрөх үедээ гадаадын харьяат болсон тохиолдолд БНХАУ-ын иргэний харьяалал авахгүй. Энэ нь хүүхэд төрсөн даруйдаа гадаад улсын иргэний харьяалал авсан бол БНХАУ-ын иргэний харьяалал давхардуулан олгохгүй буюу “хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрөхгүй” гэх зарчмыг хэрэгжүүлж буй нэг хэлбэр болно (Chin, 2016).

Хуулийн 6 дугаар зүйлд харьяалалгүй, эсхүл харьяаллыг нь тодорхойлох боломжгүй эцэг, эхээс БНХАУ-ын нутаг дэвсгэр дээр төрсөн хүүхдийг БНХАУ-ын харьяат хэмээх үзэх тухай зохицуулалт байна. Энэ заалт нь тухайн хүүхэд харьяалалгүй болохоос урьдчилан сэргийлэх, хүний үндсэн эрхийг хамгаалах зорилготой “нутаг дэвсгэрийн” буюу газар нутгийн зарчимд үндэслэсэн (Chin, 2016). Ингэснээр тухайн хүүхэд төрсөн газраасаа шалтгаалан шууд иргэний харьяалал авах бөгөөд улсаас үзүүлэх хууль ёсны хамгаалалт, эрх, үүргийг эдлэх боломж бүрддэг (Chin, 2016).

Харин 7 дугаар зүйл нь гадаадын иргэн, эсхүл харьяалалгүй хүн хэрхэн БНХАУ-ын иргэн болох тухай асуудлыг зохицуулсан. Тодруулбал, “БНХАУ-ын Үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөх хүсэлтэй, мөн дараах нөхцөлийн нэгийг хангаж буй бол БНХАУ-ын харьяат болох боломжтой” байна. Үүнд:

1. ойрын хамаатан садан нь БНХАУ-ын иргэний харьяалалтай бол;
2. БНХАУ-ын нутаг дэвсгэрт байнгын оршин суудаг бол;
3. бусад хууль ёсны үндэслэл, шалтгаантай (legitimate reasons) бол.

БНХАУ-ын “Иргэний харьяаллын тухай хууль” нь хувь хүний харьяаллыг тодорхойлохдоо төрсөн газар, эцэг, эхийн иргэний харьяалал, гадаад улсад байнга оршин суудаг эсэх болон тухайн хүний хүсэлт, эрх ашгийг харгалзан үзэж шийддэг зохицуулалттай байна. БНХАУ-д хоёрдмол харьяаллыг огт хүлээн зөвшөөрдөггүй, энэ нь тус үндэсний аюулгүй байдал, улсын эрх ашиг, иргэний үүрэг, улс төрийн оролцоо, гадаад харилцааны олон талт бодлогоос үүдэлтэй (Chin, 2016) байна.

2.1.3. Япон Улс

Европын их сургуулийн институтын (European University Institute) Кадмус (Cadmus) судалгааны санд байрлах Иргэний харьяаллын тухай хуулийн тайлан: Япон Улс тайлан (Report on Citizenship Law: Japan) (Kondo, 2016) болон 1950 онд батлагдаж 2024 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон Япон Улсын Иргэний харьяаллын тухай хуулийг¹²⁸ ашиглаж Япон Улсын иргэний харьяат болох нөхцөл, журмыг судлав.

Япон Улсын Иргэний харьяаллын тухай хуулиар 1) төрөх замаар иргэний харьяалал авах (§2), 2) Удамшлаар иргэний харьяалал авах (§3), 3) Гадаадын иргэн иргэний харьяалал авах (натурализация) (§4, §5), 4) онцгой нөхцөлд иргэний харьяалал олгох (§6-9) тухай заасан байна. Тус бүрийг тайлбарлав:

¹²⁸ Япон Улс (1950), [2008]. Nationality Law. Хандах: <https://www.moj.go.jp/ENGLISH/information/tnl-01.html>

Хүснэгт 6: Япон Улсын иргэний харьяалал авах нөхцөл¹²⁹

Төрөх замаар иргэний харьяалал авах (§2)	Хуулийн 2 дугаар зүйлд заасны дагуу дараах нөхцөлд Япон Улсын иргэний харьяалал авна. Үүнд: - хүүхэд төрөхөд эцэг эх нь Япон Улсын иргэн бол; - хүүхэд төрөхөөс өмнө эцэг нь нас барсан, эсхүл нас барах үедээ Япон Улсын иргэн байсан бол; - хүүхэд Япон Улсад төрсөн бөгөөд эцэг, эх нь тодорхойгүй, эсхүл иргэний харьяалалгүй бол.
Удамшлаар иргэний харьяалал авах (§3)	Хуулийн 3 дугаар зүйлд удамшлаар иргэний харьяалал авах нөхцөлийг тусгасан. Үүнд. Эцэг эх нь хүүхдийг 20 нас хүрэхээс өмнө хууль ёсоор өөрийн хүүхэд хэмээн хүлээн зөвшөөрсөн бол тухайн хүүхдийн эцэг эвсэл эх нь Япон Улсын иргэн байсан, эсхүл одоо иргэн хэвээр байгаа, эсвэл нас барах үедээ Япон Улсын иргэний харьяат байсан бол Хууль зүйн сайдад өргөдөл гаргаж Япон Улсын иргэний харьяалал авна.
Гадаадын иргэн иргэний харьяалал авах (натурализиаци) (§4, §5)	Хуулийн 5 дугаар зүйлийн дагуу, Шударга ёсны яамны сайд (Minister of Justice) дараах зургаан нөхцөлийг хангасан тохиолдолд гадаад улсын иргэнд иргэний харьяалал олгохыг зөвшөөрнө. Үүнд: 1) Япон Улсад таван жил дараалан оршин суусан байх; 2) 20 нас хүрсэн байх; 3) хууль зөрчиж байгаагүй, сайн зан төлөвтэй байх; 4) өөрийн орлого, ур чадвар, эсхүл эхнэр/нөхөр, хамаатан садныхаа дэмжлэгээр амьдрах боломжтой байх; 5) гадаад улсын иргэний харьяалалгүй байх, эсхүл Япон Улсын иргэний харьяалал авахын тулд гадаадын харьяаллаас татгалзах боломжтой; 6) Япон Улсын Үндсэн хууль, Засгийн газрыг хүчээр устгах үйл ажиллагааг төлөвлөж, эсхүл дэмжиж байгаагүй байх;
Онцгой нөхцөлд иргэний харьяалал (§6-9)	Хуулийн 6-9 дүгээр зүйлд заасны дагуу Шударга ёсны яамны сайд (Minister of Justice) тухайн хүсэлт гаргагчийг тодорхой нөхцөлөөс чөлөөлж иргэний харьяалал олгож болно. Энэ зохицуулалтын дагуу дараах нөхцөлийг хангасан хүмүүст иргэний харьяалал олгоно. Үүнд: - өмнө нь Япон Улсын иргэн байсан бөгөөд Япон Улсад 3-аас дээш жил амьдарсан; - Япон Улсад төрсөн бөгөөд 3-аас дээш жил амьдарсан, эсхүл эцэг эх нь Япон Улсад төрсөн тохиолдолд; - Япон Улсад 10-аас дээш жил тасралтгүй амьдарсан; - Япон хүнтэй гэрлэсэн бөгөөд 3-аас дээш жил Япон Улсад амьдарсан; - Япон Улсын иргэний хүүхэд бөгөөд Япон Улсад амьдарч байгаа бол; - Япон Улсын иргэнд өргөгдсөн/үрчлэгдсэн хүүхэд нэг жилээс дээш хугацаанд Япон Улсад амьдарсан; - өмнө нь Япон Улсын иргэн байсан бөгөөд одоо Япон Улсад амьдарч байгаа бол; - Япон Улсын нутаг дэвсгэрт төрсөн боловч ямар ч иргэний харьяалалгүй бөгөөд 3-аас дээш жил Япон Улсад амьдарсан; - Япон Улсад үнэтэй хувь нэмэр оруулсан, гавьяа байгуулсан гадаадын иргэн (Япон Улсын Парламентын зөвшөөрлөөр) олгоно.

Эх сурвалж: Япон Улсын Иргэний харьяаллын тухай хууль

¹²⁹ Япон Улс (1950), [2008]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Law). Хандах: <https://www.moj.go.jp/ENGLISH/information/tnl-01.html>

2.2. Иргэний харьяатаас гарах нөхцөл (Conditions for Renunciation of Citizenship)

2.2.1. Бүгд Найрамдах Солонгос Улс (БНСУ)

БНСУ-ын иргэн иргэний харьяаллаа хуулийн дагуу алдах, эсхүл өөрийн хүсэлтээр иргэний харьяатаас гарах боломжтой.

Нэгдүгээрт, Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлд “БНСУ-ын иргэн өөрийн хүсэлтээр гадаад улсын иргэний харьяат болсон тохиолдолд БНСУ-ын иргэний харьяаллаа алдана” хэмээн заасан. Харин 15(2) дугаар зүйлд дараах тохиолдолд иргэний харьяаллаа шууд алдахгүй хэмээсэн.¹³⁰ Үүнд:

- БНСУ-ын иргэн гэрлэлтээр нөхөр, эсхүл эхнэрийнхээ харьяат улсын иргэн болсон тохиолдолд;
- гадаадын иргэнд үрчлүүлснээр гадаад улсын харьяат болсон тохиолдолд;
- эцэг, эсхүл эхийн зөвшөөрөлөөр эцэг, эсхүл эхийнхээ харьяат улсын иргэн болсон тохиолдолд;
- гадаад улсын хууль, эрх зүйн зохицуулалтын дагуу эцэг эх, эсхүл эхнэр, нөхөр нь гадаад улсын харьяат болсноор дагаж тухайн улсын иргэн болсон тохиолдолд.

Дээрх нөхцөлд хамаарч буй хүн БНСУ-ын Хууль зүйн сайдад гадаад улсын харьяат болсноос зургаан сарын дотор БНСУ-ын иргэний харьяаллаа сэргээх хүсэлт гаргах боломжтой. Хүсэлт гаргасан тохиолдолд хоёр улсын иргэний харьяаллынхаа нэгийг нь сонгоно. Хэрэв зургаан сарын дотор хүсэлт гаргаагүй тохиолдолд БНСУ-ын харьяаллаа алдана. Мөн БНСУ-ын иргэний харьяаллын нөхцөлийг ханган харьяат болсон, эсхүл харьяаллаа сэргээсэн тохиолдолд нэг жилийн дотор гадаадын харьяаллаасаа гарах шаардлагатай бөгөөд гадаадын иргэний харьяаллаа хадгалан үлдсэн тохиолдолд БНСУ-ын иргэний харьяаллаа алдана.¹³¹

БНСУ-ын иргэний харьяатаас гарах нь дараах нөхцөлтэй байна:

- Нэг улсын (зөвхөн БНСУ-ын) иргэний харьяалалтай иргэд БНСУ-ын иргэний харьяатаас гарах боломжгүй (Энэ нь иргэний харьяалалгүй болох эрсдэлээс сэргийлэх зохицуулалт);
- Хоёрдмол иргэний харьяалалтай иргэд зөвхөн хуульд заасан хугацааны дагуу иргэний харьяаллаа сонгон БНСУ-ын иргэний харьяатаас гарах боломжтой;
- БНСУ-ын иргэний харьяатаас гарах өргөдлөө Хууль зүйн сайдад өгнө;
- Гадаад улсын нутаг дэвсгэрт төрсөн, эцэг эх нь гадаад улсад байнга оршин суух зорилгогүй түр хугацаагаар амьдарч байсан, хоёрдмол иргэний харьяалалтай эрэгтэй хүн БНСУ-ын иргэний харьяатаас зөвхөн цэргийн алба хаасан тохиолдолд гарах боломжтой;
- Гадаад улсын нутаг дэвсгэрт төрсөн, эцэг эх нь гадаадад оршин суух хүсэлтэй хоёрдмол иргэний харьяалалтай эрэгтэй хүн БНСУ-ын иргэний харьяатаас цэргийн алба хаах насанд хүрсэн жилийн (18 нас хүрсэн жил) 3 дугаар сарын 31-ны өдрөөс өмнө БНСУ-ын иргэний харьяатаас гарах хүсэлтээ явуулснаар, цэргийн алба хаасны дараа, эсхүл цэргийн алба хаах үүргээс чөлөөлөгдсөний дараа гарах боломжтой.

¹³⁰ БНСУ (1997), [2022]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Act). Хандах: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

¹³¹ БНСУ (1997), [2022]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Act). Хандах: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

Хууль зүйн сайд иргэний харьяатаас гарах хүсэлтийг хүлээн зөвшөөрснөөр тухайн иргэн БНСУ-ын иргэний харьяатаас гарна.¹³²

2.2.2. Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс (БНХАУ)

БНХАУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хууль¹³³ нь улсын иргэний харьяаллаас гарах хоёр төрлийн механизмыг заасан. Үүнд:

1. иргэний харьяаллаа автоматаар алдах;
2. өөрийн хүслээр иргэний харьяатаас гарах.

Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйл нь БНХАУ-ын иргэн нь гадаад улсын харьяат болсон тохиолдолд БНХАУ-ын иргэний харьяаллыг алдана хэмээн заасан нь БНХАУ хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөггүй болохыг илэрхийлнэ (Low, 2016).

Тус хуулийн 10 дугаар зүйлд өөрийн хүслээр иргэний харьяатаас гарах нөхцөлийг заасан бөгөөд дараах нөхцөлүүдийн нэгийг хангаснаар БНХАУ-ын иргэний харьяатаас гарах боломжтой:

- ойрын хамаатан садан нь гадаад улсын иргэний харьяалалтай тохиолдолд;
- гадаад улсын нутаг дэвсгэрт байнгын оршин суудаг;
- бусад хууль ёсны үндэслэл, шалтгаантай (legitimate reasons) тохиолдолд.

"Бусад хууль ёсны үндэслэл, шалтгаан" гэх өргөн хүрээтэй тодорхойлолт нь харьяатаас гарах хүсэлтэй иргэдэд ямар ч шалтгаанаар харьяатаас гарах өргөдөл гаргах боломжийг бий болгон өгч байна. Энэхүү харьяаллаас гарах үйл явц нь зөвхөн тухайн хүний хүсэл зоригоор шийдэгдэхгүй. БНХАУ-ын төрийн байгууллага энэ асуудлыг хянан, тухайн хүний хүсэлтийг зөвшөөрөх эсэхийг шийддэг. Энэ нь үндэсний аюулгүй байдал, улсын бодлого, тухайн иргэний үүрэг хариуцлага, түүхэн байдал зэрэг олон хүчин зүйлээс хамаарна (Low, 2016).

БНХАУ-ын иргэд иргэний харьяаллаас гарахыг хориглох ганц хязгаарлалт нь төрийн албан хаагчид болон идэвхтэй алба хааж буй цэргийн албан хаагчдад үйлчилдэг. Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 12 дугаар зүйлд зааснаар төрийн албан хаагчид болон идэвхтэй алба хааж буй цэргийн албан хаагчид нь БНХАУ-ын иргэний харьяаллаас гарах боломжгүй байна.¹³⁴

Хуулийн 9 дүгээр зүйлд зааснаар, БНХАУ-ын иргэн нь гадаад улсын нутаг дэвсгэрт байнга оршин сууж, тухайн улсын иргэн болох нөхцөлийг хангаж, гадаад улсын харьяат болсон, эсхүл өөрийн хүслээр гадаад улсын иргэн болсон тохиолдолд БНХАУ-ын иргэний харьяаллаа алдана.

Энэ заалт нь БНХАУ-ын иргэний харьяаллын бодлоготой уялдсан, иргэний эрх зүйн байдалд холбоотой тодорхой зохицуулалт хэмээн тооцогддог. Учир нь тус улс хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөггүй тул БНХАУ-ын иргэн гаднын улсын иргэний харьяалал авсан тохиолдолд БНХАУ-ын иргэний харьяалал нь хүчингүй болох зарчим үйлчилнэ. Энэ нь практикт БНХАУ-ын иргэн АНУ, Канад, Австрали, Франц зэрэг иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг, эсхүл зөвшөөрдөггүй улсад цагаачилж тухайн улсын харьяат болох хүсэлт гаргаж, иргэний харьяалал авсан тохиолдолд БНХАУ-ын

¹³² БНСУ (1997), [2022]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Act). Хандах: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

¹³³ БНСУ (1997), [2022]. Nationality Act. Хандах: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

¹³⁴ БНСУ (1997), [2022]. Nationality Act. Хандах: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

улсын иргэний харьяатаас хасагдаж тухайн шинэ иргэний харьяалал авсан улсаар хамгаалуулах, төлөөлүүлэх эрх зүйн үндэс бүрдэнэ.

Хуулийн 12 дугаар зүйлд зааснаар, төрийн албан хаагчид болон идэвхтэй алба хааж буй цэргийн албан хаагчид БНХАУ-ын харьяатаас гарах эрхгүй байна. Энэ нь улс орны аюулгүй байдал, үндэсний ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилготой бөгөөд төрийн албан хаагчид, ялангуяа дипломатууд, хууль сахиулагчид, өндөр албан тушаалтнууд, цэргийн албан хаагчид нь төрийн нууц мэдээллийг ойр ажилладаг учраас өөр улсын иргэн болох нь улсын аюулгүй байдалд эрсдэл үүсгэж болзошгүй хэмээдэг. Цэргийн алба хаагчдын хувьд, улс орныхоо хамгаалалтын гол хүчин тул улс төр, аюулгүй байдлын шалтгаанаар иргэний харьяаллаа солих эрхгүй байна. Энэ нь бусад улс оронд ч нийтлэг мөрдөгддөг зарчим бөгөөд улс орныхоо аюулгүй байдал, батлан хамгаалах бодлогыг хэрэгжүүлэх нэгэн арга хэмээн тайлбарладаг (Low, 2016).

2.2.3. Япон Улс

Япон Улсын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 11, 12 дугаар зүйлд иргэний харьяаллаа алдах нөхцөлийг хуульчилсан байна.¹³⁵ Хуулийн 11 дүгээр зүйлд заасны дагуу Япон Улсын иргэн дараах хоёр нөхцөлд иргэний харьяаллаа алдана. Үүнд:

1. Япон Улсын иргэн өөрийн хүсэлтээр гадаад улсын иргэний харьяалал авбал, Япон Улсын иргэний харьяаллыг автоматаар алдана.
2. Япон Улсын иргэн гадаад улсын иргэний харьяалалтай бөгөөд тухайн улсын хуулийн дагуу гадаад улсын иргэний харьяаллыг сонговол, Япон Улсын иргэний харьяалалгүйд тооцогдоно.

Хуулийн 12 дугаар зүйлд заасны дагуу “Гадаад улсад төрсөн Япон Улсын иргэн төрөх үедээ гадаад улсын иргэний харьяалал авсан бол, Япон Улсын харьяаллаа хадгалах хүсэлтээ илэрхийлээгүй тохиолдолд төрсөн цагаасаа хойш Япон Улсын иргэний харьяаллаа алдана”.

Хуулийн 13 дугаар зүйлд заасны дагуу “Гадаад улсын иргэний харьяалалтай болсон хүн Шударга ёсны яаманд (Minister of Justice) өргөдөл гаргаж Япон Улсын харьяаллаас татгалзана. Энэ заалтын дагуу хүсэлт гаргагчийн Шударга ёсны яаманд (Minister of Justice)-д гаргасан иргэний харьяаллаас татгалзах өргөдлийг эрх бүхий этгээд хүлээн авсан цагаас эхлэн тухайн хүсэлт гаргагч Япон Улсын иргэний харьяаллыг алдана.

Хуулийн 16 дугаар зүйлийн 3 дах хэсэгт заасны дагуу Япон Улсын иргэний харьяаллаа алдсан иргэний шүүх хурлыг олон нийтэд нээлттэй явуулах¹³⁶ бөгөөд энэ нь шийдвэр гаргах үйл явцын ил тод байдлыг хангах зохицуулалт болно. Хуулийн 16 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасны дагуу Япон Улсын иргэний харьяаллыг алдсан тухай мэдэгдлийг албан ёсны сонинд нийтлэх замаар олон нийтэд мэдээлэх ёстой. Энэхүү албан ёсны мэдэгдэлд хамрагдсан хүн олон нийтэд зарласан өдрөөс эхлэн Япон Улсын иргэний харьяаллыг алдах өөрөөр хэлбэл иргэний харьяалал хүчин төгөлдөр бус болсонд тооцогдоно.¹³⁷

¹³⁵ Япон Улс (1950), [2008]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Law). Хандах: <https://www.moj.go.jp/ENGLISH/information/tnl-01.html>

¹³⁶ Мөн тэнд.

¹³⁷ Мөн тэнд.

2.3. Иргэний харьяаллыг сэргээх нөхцөл (Conditions for Reacquisition of Citizenship)

2.3.1. Бүгд Найрамдах Солонгос Улс (БНСУ)

БНСУ-ын иргэний харьяалал сэргээх нөхцөлийг Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлд хуульчилсан. БНСУ-ын иргэний харьяалалтай боловч иргэний харьяаллаа хадгалах шаардлагыг биелүүлээгүйн улмаас харьяаллаа алдсан хүмүүс хуулийн дагуу иргэний харьяаллаа сэргээж болно.¹³⁸ Дараах нөхцөлд хамаарах хүмүүс иргэний харьяаллаа сэргээх боломжтой.

1. БНСУ-ын иргэний харьяаллаа Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 10 дугаар зүйлийн (3)-д “БНСУ-ын иргэний харьяаллыг олж авсан гадаадын иргэн нь, хэрэв өөр улсын иргэний харьяаллаа хадгалж байгаа бол, БНСУ-ын иргэний харьяалал олгосноос хойш нэг жилийн дотор тухайн гадаад улсын иргэний харьяаллаасаа татгалзах үүрэгтэй” хэмээн заасны дагуу харьяаллаа алдсан хүн гадаад улсын иргэний харьяаллаасаа татгалзсан тохиолдолд БНСУ-ын иргэний харьяаллаа дахин авах боломжтой;
2. Дээрх заалтын дагуу гадаад улсын иргэний харьяаллаасаа татгалзсан байх;
3. БНСУ-ын иргэний харьяаллаа алдсанаас хойш нэг жилийн дотор гадаад харьяаллаас татгалзсан тухайгаа Хууль зүйн сайдад мэдэгдэх.

Хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу Хууль зүйн сайд нь дараах тохиолдолд иргэний харьяаллыг сэргээхээс татгалзана:

1. өргөдөл гаргасан хүн төр болон нийгмийн эсрэг гэм хортой үйлдэл хийсэн;
2. өргөдөл гаргасан хүн нь ёс зүйгүй (good conduct);
3. өргөдөл гаргасан хүн нь цэргийн алба хаах үүргээсээ зугтан БНСУ-ын иргэний харьяаллаас гарсан, эсхүл харьяаллаа хасуулж байсан;
4. Хууль зүйн сайд үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн дэг журмыг сахин хамгаалах, эсхүл олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үүднээс иргэний харьяаллыг сэргээх зөвшөөрлийг олгох нь зохисгүй гэж үзсэн.

Зөвхөн өмнө нь БНСУ-ын харьяат байсан хүмүүс иргэний харьяаллыг сэргээх хүсэлт гаргах эрхтэй. Иргэний харьяаллыг сэргээхэд холбогдох журмыг БНСУ-ын Ерөнхийлөгч тогтооно.

2.3.2. Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс (БНХАУ)

1980 оны Иргэний харьяаллын тухай хуулийн¹³⁹ 13 дугаар зүйлийн дагуу өмнө нь БНХАУ-ын иргэн байсан хүмүүс хууль ёсны үндэслэлтэй бол иргэний харьяаллаа сэргээх боломжтой. Хуулийн 13 дугаар зүйлд “Өмнө нь БНХАУ-ын иргэн байсан гадаад улсын харьяат хүн нь БНХАУ-ын иргэний харьяаллыг сэргээх өргөдөл гаргах эрхтэй. Өргөдлийг хүлээн зөвшөөрсөн тохиолдолд тухайн хүн гадаад улсын харьяаллаа хадгалах эрхгүй болно” хэмээн заасан. Иргэний харьяаллаа сэргээх хүсэлт гаргагч нь гадаад улсын иргэний харьяалалтай бол тухайн улсын харьяаллаа алдана. Харьяаллыг сэргээх үйл явц нь 1) өргөдөл гаргах, 2) өргөдлийг хянах, 3) Иргэний харьяалал сэргээсэн тухай гэрчилгээ олгох, 4) бусад улсын иргэний харьяаллаас татгалзах хэсгээс бүрдэнэ. Хуулийн 15 дугаар зүйлд заасны дагуу харьяалал сэргээх хүсэлтийг БНХАУ-ын нутаг

¹³⁸ БНСУ (1997), [2022]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Act). Хандах: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

¹³⁹ БНХАУ (1980), [2018]. Nationality Law of the People's Republic of China. Хандах: <http://www.china.org.cn/english/LivinginChina/184710.htm>

дэвсгэрт байгаа тохиолдолд оршин суугаа хот, эсхүл хошууны Олон нийтийн аюулгүй байдлын товчоонд (Public Security Bureau) хандаж гаргана.

Гадаадад байгаа тохиолдолд БНХАУ-ын дипломат төлөөлөгчийн газар, эсхүл консулын газарт өргөдлөөр гаргана. Хуулийн 16 дугаар зүйлд заасны дагуу БНХАУ-ын харьяат болох, БНХАУ-ын харьяатаас гарах, сэргээх өргөдлийг БНХАУ-ын Нийгмийг аюулаас хамгаалах яам шалгаж, зөвшөөрөл олгоно.¹⁴⁰ Харьяалал сэргээх өргөдөл нь батлагдсан хүнд Нийгмийг аюулаас хамгаалах яамнаас гэрчилгээ олгоно.

2.3.3. Япон Улс

Япон Улсын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 17 дугаар зүйлд “Иргэний харьяаллыг дахин авах” тухай зохицуулсан. Хуулийн 17 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Япон Улсын иргэн байсан боловч гадаад улсад төрөх үедээ тухайн улсын иргэний харьяалал авч, улмаар Япон Улсын иргэний харьяаллаа алдсан (12 дугаар зүйлд заасны дагуу) хүмүүс 18 нас хүрээгүй бол Япон Улсын иргэний харьяалаа сэргээх боломжтой”.¹⁴¹ Хуулийн 17 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу иргэний хоёрдмол харьяалалтай байгаа хүн Япон Улсын иргэний харьяаллыг сонгох эсэх тухай албан мэдэгдэл хүлээн авч, заасан хугацаанд сонголтоо хийгээгүйн улмаас Япон Улсын иргэний харьяаллаа алдсан бол дараах нөхцөлийг хангаж иргэний харьяаллаа сэргээх боломжтой. Үүнд:

- тухайн хүн ямар ч улсын иргэний харьяалалгүй нөхцөлд үлдсэн;
- Япон Улсын иргэний харьяаллаа сэргээхийн тулд гадаадын иргэний харьяаллаас татгалзах тохиолдолд.

Хуулийн энэ заалтын хүрээнд иргэний харьяаллаа сэргээхдээ иргэний харьяаллаа алдсан өдрөөс хойш нэг жилийн дотор Шударга ёсны яам (Minister of Justice)-д мэдэгдэх ёстой. Хэрвээ тухайн иргэн байгалийн гамшиг болон давагдашгүй хүчин зүйлийн улмаас дээрх нэг жилийн хугацаанд мэдэгдэл өгч чадаагүй бол, мэдэгдэл хийх боломжтой болсон цагаас хойш нэг сарын дотор иргэний харьяаллаа сэргээх өргөдөл гаргах эрхтэй байна.¹⁴² Дээрх нөхцөлөөр иргэний харьяалал сэргээх хүсэлт гаргасан хүн иргэний харьяалал сэргээх хүсэлт, өргөдлийг яаманд өгсөн даруйдаа Япон Улсын харьяат болно.

¹⁴⁰ БНХАУ (1980), [2018]. БНХАУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Law of the People's Republic of China). Хандах: <http://www.china.org.cn/english/LivinginChina/184710.htm>

¹⁴¹ Япон Улс (1950), [2008]. Nationality Law. Хандах: <https://www.moj.go.jp/ENGLISH/information/tnl-01.html>

¹⁴² Япон Улс (1950), [2008]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Law). Хандах: <https://www.moj.go.jp/ENGLISH/information/tnl-01.html>

2.4. Иргэний хоёрдмол харьяаллын зохицуулалт (Regulation of Dual Citizenship)

2.4.1. Бүгд Найрамдах Солонгос Улс (БНСУ)

1998 он хүртэл БНСУ-ын иргэний харьяаллын тухай хуульд хоёрдмол харьяалалд холбогдох зохицуулалт хангалтгүй өөрөөр хэлбэл, хуульд иргэний харьяалал олгохыг заагаагүй бөгөөд төрөлхийн хоёрдмол харьяалалтай тохиолдолд Хууль зүйн яамны дотоод журмын дагуу түр харьяаллыг сонгохыг зөвлөсөн зохицуулалттай байсан.

Хуульд 1997 онд орсон нэмэлт, өөрчлөлтөөр хоёрдмол харьяалалд холбогдох хязгаарлагдмал зохицуулалтыг бий болгосон. БНСУ-ын дотоодын хууль тогтоомжоос гадна БНСУ-ын соёрхон баталсан болон батлаагүй олон улсын гэрээгээр иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох зохицуулалт хэрхэн зохицуулсан нь чухал (Lee, 2019). БНСУ-ын иргэний харьяаллын зохицуулалтад хамаарах олон улсын гэрээнүүдийг дараах хоёр хэсэгт хувааж болно.

1. иргэний харьяаллын асуудлыг тусгайлан зохицуулсан гэрээнүүд;
2. хүний эрхийн ерөнхий конвенциуд.

Нэгдүгээрт, иргэний харьяаллын асуудлыг тусгайлан зохицуулсан гэрээнүүд дотроос “Харьяалалгүй иргэдийн эрх зүйн байдлын тухай конвенц”¹⁴³ нь БНСУ-д хэрэгждэг.

Хоёрдугаарт, БНСУ нь олон улсын хүний эрхийн гэрээнүүд тэдгээрийн дотроос “Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц”-д¹⁴⁴ 1985 онд нэгдэн орсон. Тус конвенцид нэгдэн орсноор Иргэний харьяаллын тухай хуульд туссан зөвхөн эцгийн талаас харьяалал олгох (ius sanguinis a patre)-ын зохицуулалтыг хамгаалах шаардлага үүссэн. Мөн 1990 онд “Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт”-д¹⁴⁵ нэгдэж орсноор “эмэгтэй хүний иргэний болон улс төрийн эрхээ тэгш эдлэх эрхийг баталгаажуулах” шаардлага үүсэж улмаар Иргэний харьяаллын тухай хуулийг шинэчилсэн. Түүнчлэн 1991 онд “Хүүхдийн эрхийн конвенц”-д гарын үсэг зурснаар Иргэний харьяаллын тухай хууль дахь зөрчилдөөнтэй заалтууд болох “хүүхэд харьяалалгүй болох эрсдэл болон уг хүүхдийн харьяаллыг хангах шаардлага” буюу БНСУ-ын иргэн эхтэй, гадаад улсын иргэн эцэгтэй хүүхдүүдийн хувьд эцгийн харьяаллын улсын хуулийн зохицуулалтаас шалтгаалан харьяалалгүй (хэрвээ тухайн улс харьяалал өгөөгүй тохиолдолд) болохоос урьдчилан сэргийлэх зохицуулалтыг хуульчлах шаардлага үүссэн. Тиймд 1997 онд Иргэний харьяаллын тухай хуулийг шинэчлэн найруулж, олон улсын хүний эрхийн зарчимтай уялдуулах чиглэлд томоохон өөрчлөлт хийсэн. Энэхүү өөрчлөлтөөр:

- Зөвхөн эцгийн талаас харьяалал олгох (ius sanguinis a patre) зохицуулалтаас татгалзаж, эцэг, эх аль алийнх нь цусны холбоог үндэслэх (a patre et a matre) хэлбэрт шилжсэн.

¹⁴³ UNHCR (1954). The 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons. Хандах: <https://www.unhcr.org/media/1954-convention-relating-status-stateless-persons>

¹⁴⁴ НҮБ (1982). The Committee on the Elimination of Discrimination against Women. Хандах: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw>

¹⁴⁵ НҮБ (1966). International Covenant on Civil and Political Rights. Хандах: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

- Эхнэрт нөхрөөс нь салангид байдлаар харьяалал олгох (натурализаци) эрхийг хязгаарласан байсан зохицуулалтыг шинэчилсэн.
- БНСУ-ын иргэнтэй гэрлэсэн эмэгтэйд нөхрийн иргэний харьяаллыг шууд шилжүүлэх, эсхүл эхнэрт автоматаар иргэний харьяалал олгох, хүүхдүүдэд нь автоматаар иргэний харьяалал олгох зохицуулалтыг цуцалсан.

БНСУ-ын хувьд 1993 онд Дүрвэгсдийн эрх зүйн байдлын тухай конвенцид¹⁴⁶ нэгдэн орсон. Уг конвенцийн 34 дүгээр зүйлд, дүрвэгсдэд иргэний харьяалал авах (натурализаци) үйл явцыг аль болох хөнгөвчилсөн. Улмаар БНСУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн дагуу, хууль ёсны дагуу оршин суух зөвшөөрөлтэй хүмүүс болсон дүрвэгсэд ердийн журмаар иргэний харьяалал авах боломжтой болсон.

Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хүрээнд иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох хэд хэдэн заалт байна.

1. Хуулийн 10 дугаар зүйлд “БНСУ-ын харьяат хэвээр байгаа этгээд гадаад улсын иргэний харьяаллаас БНСУ-ын иргэний харьяаллыг сэргээснээс нэг жилийн дотор татгалзах үүрэг хүлээнэ. Ийнхүү татгалзсан мэдэгдлийг Хууль зүйн яаманд гаргах ба Хууль зүйн сайдын тогтоосон журмын дагуу шийдвэрлэнэ”.¹⁴⁷
2. Хуулийн 11-2 дугаар зүйлд заасны дагуу олон улсын иргэний харьяалалтай хүмүүсийн иргэний эрх зүйн байдлыг дараах байдлаар тогтооно. Үүнд:
 - Төрөх үедээ буюу энэ хуулиар тогтоосон бусад нөхцөлөөр БНСУ-ын болон гадаад улсын харьяалалтай болсон хүн (цаашид “хоёрдмол харьяалалтай хүн” гэх) нь БНСУ-ын хууль тогтоомжийг хэрэглэхэд зөвхөн БНСУ-ын иргэн гэж тооцогдоно.
 - Хэрэв хоёрдмол харьяалалтай хүн нь холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу гадаад харьяаллаасаа татгалзахгүйгээр тодорхой салбарт албан үүрэг гүйцэтгэх эрхгүй бол гадаад улсын иргэний харьяаллаасаа татгалзах ёстой.
 - Хэрэв төрийн эрх бүхий байгууллагын (хууль санаачлагч) зүгээс хоёрдмол харьяалалтай хүнийг гадаадын иргэнтэй адилтган үзэх шинэ хууль, журам боловсруулах буюу өөрчлөх гэж байгаа тохиолдолд эхлээд Хууль зүйн сайдтай зөвшилцөх ёстой.
3. Хуулийн 12 дугаар зүйлд иргэний хоёрдмол харьяалалд холбогдох сонголтын үүргийг хуульчилсан. Энэ заалтын хүрээнд хоёрдмол харьяалалтай хүн 20 нас хүрэхээсээ өмнө хоёрдмол харьяалалтай байгаа тохиолдолд 22 нас хүрэхээсээ өмнө нэг иргэний харьяаллаа сонгох ёстой. Тухайн хүн 20 нас хүрсний дараа хоёрдмол харьяалалтай болсон тохиолдолд нэг жилийн дотор аль нэг улсыг сонгох үүрэгтэй.
4. Хуулийн 13 дугаар зүйлд “Хоёрдмол харьяалалтай хүн хуулийн 12 дугаар зүйлд заасан хугацааны (нэг жил) дотор БНСУ-ын иргэний харьяаллыг сонгох шаардлагатай тохиолдолд дараах нөхцөлийг хангах ёстой” хэмээсэн. Үүнд:
 - гадаад улсын (хоёрдмол) иргэний харьяаллаас татгалзах;
 - Хууль зүйн сайдад БНСУ-ын иргэний харьяаллыг сонгохоо мэдэгдэж, БНСУ-ын нутаг дэвсгэрт гадаадын иргэний харьяалал ашиглахгүй тухай амлалт өгөх ёстой;

¹⁴⁶ UNHCR (1951). The 1951 Refugee Convention. Хандах: <https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/1951-refugee-convention>

¹⁴⁷ БНСУ (1997), [2022]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Act). Хандах: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=18840&type=part&key=7

5. Хуулийн 14 дүгээр зүйлд БНСУ-ын иргэний харьяаллаас татгалзах нөхцөл, журмыг зохицуулсан. БНСУ-ын хоёрдмол харьяалалтай хүмүүс гадаад улсын харьяаллыг сонгохоор шийдсэн бол Хууль зүйн сайдад мэдэгдэж, БНСУ-ын иргэний харьяаллаас татгалзах хүсэлт гаргах ёстой. Хууль зүйн сайд уг мэдэгдлийг хүлээн зөвшөөрсөн тохиолдолд БНСУ-ын иргэний харьяалал хүчингүй болно.
6. Хуулийн 14-2 дугаар зүйлд “Хоёрдмол харьяалалтай хүмүүсийг харьяаллаа сонгохыг шаардах тухай”-д холбогдох зохицуулалт байна. Энэхүү заалтын дагуу Хууль зүйн сайд тухайн хүн заасан хугацаанд нэг харьяаллаа сонгоогүй бол нэг жилийн дотор сонголтоо хийхийг шаардсан тушаал гаргана.
7. Хуулийн 14-3 дугаар зүйлд “Хоёрдмол харьяаллаа алдах тухай шийдвэр” холбогдох зохицуулалт байна. Хууль зүйн сайд нь хоёрдмол харьяалалтай хүн БНСУ-ын үндэсний ашиг сонирхолд харш үйлдэл гаргасан, эсхүл нийгмийн дэг журамд саад учруулсан хэмээн үзвэл, БНСУ-ын иргэний харьяаллыг нь хүчингүй болгох шийдвэр гаргаж болно.
8. Хуулийн 14-4 дүгээр зүйлд “Хоёрдмол харьяалалтай хүмүүсийг мэдээлэх үүрэг”-д холбогдох зохицуулалт байна. Энэ заалтын хүрээнд “Албан үүргээ гүйцэтгэж байх үедээ хоёрдмол харьяалалтай хүнийг илрүүлсэн төрийн албан хаагч нь энэ тухай Хууль зүйн сайдад мэдэгдэх үүрэгтэй” байх бөгөөд “Төрийн албан хаагч тухайн хүний хоёрдмол харьяалалтай эсэхийг шалгахын тулд шаардлагатай мэдээлэл авах эрхтэй” байна.
9. Хуулийн 15 дугаар зүйлд “Гадаад улсын иргэний харьяаллыг авснаар БНСУ-ын иргэний харьяаллыг алдах” зохицуулалт байна. Энэхүү заалтын хүрээнд “БНСУ-ын иргэн хэрвээ сайн дураараа гадаад улсын харьяалал авсан бол тухайн үедээ БНСУ-ын иргэний харьяаллаас автоматаар хасагдана”. Хэрэв дараах төрлийн хүмүүс гадаад улсын иргэний харьяалал авснаасаа хойш зургаан сарын дотор БНСУ-ын харьяаллаа хадгалах хүсэлтээ Хууль зүйн сайдад гаргаагүй бол, тэднийг гадаад улсын харьяаллаа авсан цагаасаа хойш БНСУ-ын харьяаллаа алдсан гэж үзнэ. Үүнд:
 - гадаад улсын иргэнтэй гэрлэж, нөхөр/эхнэрийнхээ улсын харьяаллыг авсан хүн;
 - гадаад улсын иргэн өргөж авсны улмаас тухайн улсын харьяалалтай болсон хүн;
 - гадаад улсын эцэг/эх нь хүүхдээ хүлээн зөвшөөрсний (acknowledgement) улмаас тухайн улсын харьяаллыг авсан хүн;
 - гадаад улсын хуулийн дагуу тухайн улсын иргэний харьяалал авсан эцэг, эх, эсхүл хань ижилтэйгээ хамт харьяаллаа өөрчилсөн хүүхэд, эхнэр/нөхөр;

Хуулийн 15 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасны дагуу тухайн хүн гадаад улсын иргэний харьяаллыг яг хэзээ авсан нь тодорхойгүй бол, анхны гадаад паспорт олгогдсон огноог гадаад улсын харьяалал авсан өдөр гэж үзнэ. БНСУ-ын иргэний харьяаллыг хадгалах, алдах, мэдэгдэл гаргах, сэргээхэд холбогдох журмыг БНСУ-ын Ерөнхийлөгч тогтооно.

2.4.2. Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс (БНХАУ)

БНХАУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хууль¹⁴⁸ болон хуулийн тогтолцоо нь 1980 оны Иргэний харьяаллын тухай хуульд тулгуурладаг бөгөөд өмнөх иргэний харьяаллын тухай хуулийн зарчмуудаас ихээхэн зөрүүтэй. Энэхүү хууль нь ердөө 10 зүйлээс бүрдэх бөгөөд социалист тогтолцоонд нийцсэн дараах зохицуулалтыг агуулдаг. Хууль дөрвөн үндсэн хэсгээс бүрдэж буйгийн нэг нь Иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрөхгүй байх зарчим (Ginsburgs, 1982) юм. Энэ зарчим нь 1997 оны 7 дугаар сарын 1-нээс эхлэн Хонконгийн тусгай захиргааны бүс (Special Administrative Region of China) болон 1999 оны 12 дугаар сарын 20-ноос эхлэн Макаогийн тусгай захиргааны бүсэд хэрэгжиж эхэлсэн байдаг (Chin, 2016).

Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд “БНХАУ-ын харьяат иргэн ямар ч тохиолдолд хоёрдмол харьяалалтай байхыг хүлээн зөвшөөрөхгүй” хэмээн заасан. Энэ нь БНХАУ-ын хувьд өөрийн улсын иргэдийг ганц харьяалалтай байхыг чухалчлах, олон улсын хэмжээнд зарим улс оронтой зөрчилдөх эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, мөн иргэний харьяаллыг илүү тодорхой, ойлгомжтой байлгах зорилготой хэмээн (Chin, 2016) үздэг. Харьяалал нь тухайн улсын хууль тогтоомжийн дагуу хамгаалалтад орох, үүргээ биелүүлэх үндэс болдог учраас БНХАУ хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрөхийг хатуу хориглох бодлого баримталдаг (Chin, 2016).

БНХАУ-ын Иргэний харьяаллын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлд “Хэрэв БНХАУ-д төрсөн хүний эцэг эх нь хоёулаа, эсхүл нэг нь БНХАУ-ын иргэн байвал тухайн хүн БНХАУ-ын иргэн байна” хэмээн заасан нь 1) хүйсийн тэгш эрхийг хангасан, 2) эхийн/эмэгтэйн иргэний харьяаллыг хүүхдэд өвлүүлэх боломжийг олгосноор эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн эрх, тэгш байдлыг хангаж, социалист үзэл суртал болон Үндсэн хуулийн тэгш эрхийн зарчимд нийцүүлсэн,¹⁴⁹ мөн 3) гадаадын иргэнтэй гэрлэсэн гэрлэлтийн улмаас төрсөн хүүхдүүд төрөх эрхийн дагуу иргэний харьяалал авах боломжтой.

Хуулийн 5 дугаар зүйлд “Эцэг, эх нь хоёулаа БНХАУ-ын иргэн, эсхүл нэг нь БНХАУ-ын иргэн байх тохиолдолд тухайн хүн БНХАУ-ын иргэний харьяалалтай байна. Гэвч хэрэв тухайн хүний эцэг, эх хоёулаа БНХАУ-ын иргэн бөгөөд хоёулаа гадаад улсад байнга суурьшсан бол, эсхүл эцэг, эхийн нэг нь БНХАУ-ын иргэн бөгөөд гадаадад байнга суурьшсан бол, мөн тухайн хүн төрөхдөө гадаадын иргэний харьяалал авсан бол БНХАУ-ын иргэний харьяалалгүй болно” мөн хуулийн 8 дугаар зүйлд “БНХАУ-ын иргэний харьяат болох хүсэлт гаргасан аливаа хүн түүний хүсэлтийг зөвшөөрсний дараа БНХАУ-ын иргэний харьяалалтай болно. Ийнхүү БНХАУ-ын харьяат болох хүсэлтийг зөвшөөрсөн хүн гадаад улсын иргэний харьяалалтай байхгүй” хэмээн хоёрдмол иргэний харьяаллыг хориглох, хүлээн зөвшөөрөхгүй байх зохицуулалтыг тусгасан. Мөн хуулийн 9 дүгээр зүйлд “Гадаадад суурьшсан, иргэний харьяалалтай болсон, эсхүл өөрийн хүслээр гадаадын иргэний харьяалал авсан БНХАУ-ын иргэн автоматаар БНХАУ-ын харьяат биш болно” хэмээн хоёрдмол иргэний харьяаллыг хориглох агуулга бүхий зохицуулалтыг тусгасан.¹⁵⁰

¹⁴⁸ БНХАУ (1980), [2018]. Nationality Law of the People's Republic of China. Хандах: <http://www.china.org.cn/english/LivinginChina/184710.htm>

¹⁴⁹ БНХАУ (1980), [2018]. Nationality Law of the People's Republic of China. Хандах: <http://www.china.org.cn/english/LivinginChina/184710.htm>

¹⁵⁰ Мөн тэнд.

Европын их сургуулийн институтын (European University Institute - EUI) Кадмус цахим сан дахь “EUDO Citizenship” төслийн хүрээнд хийгдсэн “БНХАУ болон Тайваний иргэний харьяаллын талаарх судалгаа”-ны (Chin, 2016) тайланд БНХАУ хоёрдмол иргэний харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөггүй шалтгааныг 1) үндэсний аюулгүй байдал болон иргэдийн үнэнч байдлыг бүрэн хангах, 2) авлигын эсрэг тэмцэх, 3) түүхэн нөхцөл шалтгаан, 4) засаг захиргааны хяналт, 5) үндэсний эв нэгдэл хангах зорилготой хэмээн тайлбарлажээ (Chin, 2016). Тус бүрийг үндэслэлийн хамтаар тайлбарлавал:

Нэгдүгээрт, үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үүднээс БНХАУ-ын засгийн газар гадаадын иргэний харьяалалтай иргэдэд ихээхэн анхааралтай ханддаг ялангуяа авлига болон хууль зөрчих зөрчлөөс сэргийлэх, зайлсхийх үүднээс хоёрдмол харьяаллыг хориглодог. Хоёрдугаарт, БНХАУ-ын Засгийн газар авлигын эсрэг хатуу бодлого баримтлахад иргэний хоёрдмол харьяалын бодлого саад учруулна гэж үздэг. Судалгааны тайланд “Авлигын хэрэгт холбогдсон албан тушаалтнууд гадаадын иргэний харьяаллаа ашиглан БНХАУ-аас оргон зугтаж байсан тохиолдлууд бий” хэмээн дурджээ (Chin, 2016). Гуравдугаарт, иргэний хоёрдмол харьяаллыг хориглох бодлого нь Хүйтэн дайны үеэс эхлэлтэй. Энэ нь гадаадад байгаа БНХАУ-ын иргэдийг өөр улсад хоёрдмол хүчин зүтгэх (үнэнч зүтгэх) нөхцөлөөс сэргийлж, эх орондоо үнэнч байлгах зорилготойгоор хэрэгжиж эхэлсэн. Дөрөвдүгээрт, Засгийн газар иргэдээ бүрэн хянах, зохион байгуулах зорилготой буюу хоёрдмол иргэний харьяалалтай иргэд хууль тогтоомж, захиргааны хяналтыг дагаж мөрдөхгүйгээр хүндрэл үүсэж болзошгүй гэх үндэслэлээс эхэлсэн. Эцэст нь, үндэсний эв нэгдэл буюу нэг иргэншлийн бодлого нь БНХАУ-ын иргэдийн нэгдмэл байдлыг хангах гол арга гэж үздэг тул хоёрдмол иргэний харьяалал нь иргэдийн хооронд хуваагдмал байдал үүсгэж болзошгүй хэмээн үздэг хориглодог (Chin, 2016) байна.

2.4.3. Япон Улс

Япон Улсын Үндсэн хууль болон Иргэний харьяаллын тухай хуулиар иргэний хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөггүй. Үүнийг Европын их сургуулийн институтын (European University Institute - EUI) Кадмус цахим сан дахь “EUDO Citizenship” төслийн хүрээнд хийгдсэн “Япон Улсын иргэний харьяаллын талаарх судалгаа”-ны (Kondo, 2016) тайланд дараах гурван шалтгаантай хэмээн тайлбарласан байна. Үүнд:

1. АНУ-Япон Улсын хоёрдмол харьяалалтай иргэн хүн эх орноосоо урвасан хэрэгт холбогдож байсан түүхэн туршлага, сургамж;
2. Нэг төрлийн (homogeneous) нийгэмтэй байх хүсэл;
3. Япон Улсын иргэдийн үнэнч байдлын соёл (loyalty concept);

Япон Улсын Иргэний харьяаллын тухай хуулиар хоёрдмол харьяаллыг хязгаарлах үүднээс “сонголт” болон “иргэний харьяаллыг хадгалах” гэсэн хоёр зарчмыг баримталдаг. Үүнийг хуулийн 11 дүгээр зүйлд “Иргэний харьяаллаа алдах”, 12 дугаар зүйлд “Гадаадад төрсөн хүүхэд иргэний харьяаллаа алдах”, 13 дугаар зүйлд “Өөрийн хүсэлтээр иргэний харьяаллаас татгалзах”, 14 дүгээр зүйлд “Иргэний харьяаллыг сонгох”, 15 дугаар зүйлд “Иргэний харьяаллаа сонгохыг шаардах” хэмээн тус тус зохицуулсан.¹⁵¹ Эдгээрээс хуулийн 11-13 дугаар зүйл нь иргэний харьяатаас гарах

¹⁵¹ Япон Улс (1950), [2008]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Law). Хандах: <https://www.moj.go.jp/ENGLISH/information/tnl-01.html>

зарчимтай, 14 болон 16 дугаар зүйл нь хоёрдмол иргэний харьяалалтай тохиолдолд сонголт хийх зарчимтай холбоотой байна.

Хуулийн 14 дүгээр зүйлд заасны дагуу хоёрдмол иргэний харьяалал үүсгэж гадаад улсын иргэний харьяалал авсан хүн 18 нас хүрэхээсээ өмнө, Япон Улсын иргэний харьяалал авсан гадаад хүн (анхны харьяалал нь Япон Улс биш) 20 нас хүрэхээсээ өмнө зайлшгүй сонголт хийх ёстой. Хуулийн 15 дугаар зүйлд заасны дагуу Шударга ёсны яамны сайд (Minister of Justice) хоёрдмол иргэний харьяалалтай боловч сонголт хийгээгүй иргэдэд сонголт хийх тухай албан ёсоор мэдэгдэнэ.¹⁵² Энэхүү шаардлагыг хүргүүлэхэд тухайн иргэн хаана байгаа нь мэдэгдэхгүй, эсхүл албан мэдэгдэл хүргэх боломжгүй нөхцөл үүссэн тохиолдолд Яамны албан ёсны мэдэгдлийн санд нийтэлнэ. Хэрэв тухайн иргэн мэдэгдэл авснаас хойш нэг сарын дотор иргэний харьяаллыг сонгоогүй тохиолдолд Япон Улсын Иргэний харьяаллыг автоматаар алдана (хүндэтгэн үзэх зайлшгүй шалтгаан байгаа тохиолдолд хасагдахгүй).¹⁵³

Хуулийн 16 дугаар зүйлд Япон Улсын Иргэний харьяаллыг сонгохоор мэдүүлсэн боловч гадаад улсын иргэний харьяалалтай хэвээр байгаа тохиолдолд тухайн иргэнд хүлээлгэх үүрэг, үр дагаврыг зохицуулсан байна. Энэ заалтын хүрээнд Япон Улсын иргэний харьяаллыг сонгохоо мэдүүлсэн хүсэлт гаргагч нь хоёрдогч харьяаллаас татгалзахын тулд тодорхой (гадаадын иргэний харьяаллаас татгалзах хүсэлт, өргөдөл гаргах гэх мэт үйлдэхүй) хүчин чармайлт гаргах үүрэгтэй.

Түүнчлэн 16 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу Япон Улсын иргэний харьяаллыг сонгох хүсэлтээ гаргасан хүн гадаад улсын төрийн байгууллагын албан тушаал хашиж (тухайн улсын харьяалалгүй хүн хашиж болох албан тушаалыг эс тооцвол) байгаа тохиолдолд Шударга ёсны яамны сайд (Minister of Justice) тухайн албан тушаалд томилогдох нь Япон Улсын иргэний харьяаллыг сонгох үндсэн агуулгатай шууд харшилж байна гэж үзвэл Япон Улсын иргэний харьяалалгүй (тухайн хүнтэй зөвшилцсөний үндсэн дээр) хэмээн зарлаж болно.¹⁵⁴

¹⁵² Япон Улс (1950), [2008]. Иргэний харьяаллын тухай хууль, (Nationality Law). Хандах: <https://www.moj.go.jp/ENGLISH/information/tnl-01.html>

¹⁵³ Мөн тэнд.

¹⁵⁴ Мөн тэнд.

- Institute, E. U. (2020). *Globalcit Country Report: Germany (RSCAS GLOBALCIT)*. European University Institute.
- Lokrantz Bernitz, H. (2019). *Country report : Sweden* . Technical Report, [GLOBALCIT], EUDO Citizenship Observatory, Country Reports,.
- Technical Report, [. E. (2016). *Report on citizenship law : Japan*. Technical Report, [GLOBALCIT], EUDO Citizenship Observatory.
- Technical Report, [. G. (2019). *Report on citizenship law : the Republic of Korea*. Technical Report, [Global Governance Programme], GLOBALCIT, Country Reports.
- LOW, C. C. (2016). *Report on citizenship law : China and Taiwan*. Technical Report, [GLOBALCIT], EUDO Citizenship Observatory, Country Reports,.
- Thwaites, R. (2017). *Report on citizenship law : Australia*. Technical Report, [Global Governance Programme], GLOBALCIT, Country Reports, 2017/11.
- Turner, E. F. (2002). *Handbook of Citizenship Studies*. SAGE Publications.
- Håkan Sandesjö & Kurt Björk. (2005). *The New Citizenship Act: with Comments*. Norstedts Juridik.
- Spiro, P. J. (2015). *Report on citizenship law: United States of America*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUDO Citizenship Observatory.
- Thwaites, R. (2017). *Report on citizenship law: Australia*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, GLOBALCIT.
- Farahat, A., & Hailbronner, K. . (2020). *Report on citizenship law: Germany*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, GLOBALCIT.
- Östling, A. (2019). *Report on political participation of mobile EU citizens: Sweden*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, GLOBALCIT.
- Chin, L. C. (2016). *Report on citizenship law: China and Taiwan*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, GLOBALCIT.
- Kondo, A. (2016). *Report on citizenship law: Japan*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, GLOBALCIT.
- Low, C. C. (2016). *Report on citizenship law: China and Taiwan*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, GLOBALCIT.
- Lee, C. (2019). *Report on citizenship law: The Republic of Korea*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, GLOBALCIT.
- Ginsburgs, G. (1982). *The 1980 Nationality Law of the People's Republic of China* (Ботд. Volume 30, Issue 3). The American Journal of Comparative Law.
- Turner, B. S. (2002). *Handbook of Citizenship Studies*. (E. F. (Eds.), Хян.) SAGE Publications.
- Assembly, U. N. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*.
- Magill, B. (2024). *How to apply for Australian citizenship and what are the requirements*.